

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'A GÖRE İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİNDE
İZLENEN YÖNTEMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN : MUSTAFA KORKMAZ

DANIŞMAN: PROF. DR. ABDURRAHMAN KASAPOĞLU

MALATYA-2017

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'A GÖRE İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİNDE
İZLENEN YÖNTEMLER

.14/08/ 2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda bu yüksek lisans /doktora tezi jürimiz tarafından (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim, Tefsir Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Prof. Dr. Abdurrahman ACEŞ

Üye (Tez Danışmanı):

Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu

Üye:

.....

Üye:

.....

Üye:

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZ

AH

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Emstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

ONAY

...../...../2017

.....

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Abdurrahman KASAPÖĐLU'nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “ Kur'ân'a Göre İlahî Mesajların İletilmesinde İzlenen Yöntemler” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mustafa KORKMAZ

KUR'ÂN'A GÖRE İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİNDE İZLENEN YÖNTEMLER

Mustafa KORKMAZ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2017

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm'de ilâhî mesajların iletilmesinde izlenen yöntemlere birçok âyette, doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmektedir. Tebliğ ve davet kapsamında değerlendirilecek bu âyetlerin Kur'ân açısından dikkatimizi çeken en bariz örneği Nahl, 16/125. âyette görülmektedir. Zîra bu âyette Yüce Allah (c.c.) hem bir emir sigasıyla insanları Allah yoluna davet etmemizi istemekte, hem de bunu nasıl gerçekleştireceğimizi özetle vurgulamaktadır. Tebliğ ve davet, tüm peygamberlerin en öncelikli vazifeleri olduğu gibi, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in şahsında tüm mü'minlerin de öncelikli vazifesi olduğu, birçok âyette ifade edilmiştir. Tefsir kaynaklarımızda söz konusu âyetler açıklanırken, bu vazifenin hangi şartlarda, hangi yol ve yöntemlerle yürütüleceği, çeşitli açılardan izah edilmiştir. Ancak bu yöntemleri bir araya getirmeye ve bu yöntemler arasında ilmî temelde karşılaştırmalar yapmaya ihtiyaç vardır. Böylelikle günümüzde Kur'ân'a muhatap insanların, îman ve itikadlarını sağlamlaştırmak, sıkıntılarını çözüm bulmak mümkün olmakta, onların dünya ve âhiret saadetlerine kavuşmaları mümkün hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tebliğ, Davet, Mev'ize, Hikmet, Beyân, Zikir, İnzâr, Tebşîr, İrşâd.

**METHODS IN TRACKING DIVINE MESSAGES ACCORDING
TO THE QUR'AN**

Mustafa KORKMAZ

Inonu University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences Department

Commentary Discipline

Master Thesis, August 2017

Thesis Advisor: Professor Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

ABSTRACT

Methods followed in the transmission of divine messages in the Qur'an are referred to directly or indirectly in many verses. The most obvious example of these verses which will be evaluated within the scope of the conveying and invitation in terms of the Qur'an is the verse 16-Nahl, 125. In this verse, Almighty Allah (c.c.) both wants to invite people to Allah's way with the help of an order and emphasizes how we will achieve this. As the conveying and the invitation are the highest priorities of all the prophets, it's also expressed in many verses that this is the primary obligation of all believers in the leadership of our Prophet Muhammad. While the mentioned verses are explained in our sources of commentary, it has been explained from various perspectives under which conditions, which way and methods this task will be carried out. However, there is a need to bring these methods together and make comparisons between them on a scientific basis. In this way, it is possible for the people who are facing to the Qur'an to consolidate their faiths and beliefs, to find solutions to their troubles and to attain world and after-life welfare.

Key Words: Conveying, Invitation, Advice, Wisdom, Guidance, Declaration, Warning, Harbinger.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix

GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	1
3. Araştırmanın Konusu.....	2
4. Araştırmanın Yöntemi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KUR'ÂN'DA İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1.1. Davet Kavramı.....	5
1.2. Tebliğ Kavramı.....	6
1.3. Hikmet Kavramı.....	7
1.4. Mev'ize Kavramı.....	8
1.5. Nasihat Kavramı.....	9
1.6. Beyân Kavramı.....	10
1.7. Zikr Kavramı.....	11
1.8. İnzâr Kavramı.....	12
1.9. Tebşîr Kavramı.....	13
1.10. İrşâd Kavramı.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

1. KUR'ÂN'A GÖRE DAVETÇİLER VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Peygamberlerin Bir Sıfatı Olarak Teblîğ-i Şerîat.....	16
--	----

1.1.1. Hz. Nûh (a.s.)’un Daveti.....	22
1.1.2. Hz. Hûd (a.s.)’un Daveti.....	27
1.1.3. Hz. İbrâhîm (a.s.)’in Daveti.....	30
1.1.4. Hz. Yûsuf (a.s.)’un Daveti.....	35
1.1.5. Hz. Mûsâ (a.s.)’nın Daveti.....	40
1.1.6. Hz. Îsâ (a.s.)’nın Daveti.....	44
1.1.7. Ailede Dinî İletişime Örnek Olarak Hz. Lokmân (a.s.)’ın Daveti.....	46
1.1.8. Hz. Muhammed (s.a.v.) ’in Daveti.....	52
1.2. Müslümanların Asli Görevi Olarak Davet.....	54
1.2.1. Kur’ân- ı Kerim’e Göre Davetin Zorunluluğu.....	54
1.2.2. İslâm’a Davetin Genel Nitelikleri.....	57
1.2.3. Davetin Zamanı İle İlgili Nitelikler.....	58
1.2.4. Davetin Mekânı İle İlgili Nitelikler.....	61
1.2.5. Davette İlmî Gerçeklere Uygunluk.....	63
1.2.6. Davette Kolaylık Ve Uygulanabilirlik.....	65
1.3. Davet Eden Kişide Bulunması Gereken Vasıflar.....	67
1.3.1. Sağlam İman.....	67
1.3.2. İnandığını Güzelce Yaşamak.....	69
1.3.3. Doğru ve Yeterli Bilgi.....	71
1.3.4. Samimiyet.....	72
1.3.5. Şefkat ve Merhamet.....	74
1.3.6. Cesaret ve Girişimcilik.....	77
1.3.7. Azim ve Fedâkârlık.....	78
1.3.8. Sabır.....	81
1.3.9. Tevazû	84
1.3.10. Ümitvar Olma.....	85
1.3.11. Allah’la Beraberlik Bilinci (Dua).....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. KUR’ÂN’DA İLAHİ MESAJLARIN İLETİLMESİ İLE İLGİLİ YÖNTEMLER	
1.1. Davetin Başlangıcında İzlenmesi Gereken Yöntemler.....	90

1.1.1. İnanç Esaslarından Başlayarak Emir ve Yasakları İletmek	90
1.1.2. Dinin Esasları Hakkında Muhâtabı Aklını Kullanmaya Davet Etmek.....	92
1.1.3. Muhâtabın İnanç Kültür Yapısını İyi Bilmek.....	93
1.1.4. Muhâtabın Psikolojik Durumunu İyi Bilmek.....	95
1.1.5. Muhâtabın Ayırt Edici Kişisel ve Toplumsal Özelliklerini İyi Bilmek.....	97
1.1.6. Muhâtabın Kutsallarına Saldırmamak.....	99
1.2. Davetin Uygulanmasında İzlenmesi Gereken Yöntemler.....	102
1.2.1. Hikmet ve Güzel Öğütle Davet Etmek.....	102
1.2.2. Mesel İle Davet Etmek.....	107
1.2.3. Kıssa İle Tebliğ Etmek.....	109
1.2.4. Soru-Cevap Yöntemi İle Tebliğ Etmek.....	112
1.2.5. Hal İle Tebliğ Etmek.....	114
1.2.6. Şefkat, Merhamet ve Kavî-i Leyyin İle Davet Etmek.....	116
1.2.7. Tedric Ve Sürece Riâyet Etmek.....	120
1.2.8. Müjdelemek ve Sakındırmak.....	124
1.2.9. Gerekli Durumlarda Mesajı Tekrarlamak.....	126
1.2.10. Kolaylaştırmak.....	129
1.2.11. Davet Yolunda Sıkıntılara Sabretmek.....	131
1.2.12. Belîğ (tesirli) Sözle Davet Etmek.....	132
1.2.13. Baskı ve Zorlama Yapmamak.....	133
SONUÇ	138
BİBLİYOGRAFYA	142

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.s. : Aleyhiselâm

b. : İbn

bkz. : bakınız

c.c. : Celle celâluhû

Çev. : Çeviren

DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı

h. : hicrî

Hz. : Hazreti

m. : milâdî

Neş. : Neşriyat

s. : sayfa

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

sy. : sayı

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

Trc. : Tercüme eden

Tsz. : Tarihsiz

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğ erleri

Yay. : Yayınları

yy. : yayınevi yok

ÖNSÖZ

İnsanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu hedefleyen İslâmiyet, Allah (c.c.)'ın kutlu peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla ve Kur'ân'ın rehberliğiyle bu hedefleri tek tek gerçekleştirmiştir. Yüce Allah'ın Kur'ân'la gösterdiği yol haritası, Hz. Peygamber'in risaletiyle uygulanarak hayata geçmiştir. İlahî mesajların insanlık âlemine ulaştırılması ilâhî, dolayısıyla nebevî bir davadır. Bu dava, Peygamberimizin tebliğ ve daveti ile devam ederek yükselen, İslâm ümmetinin omuzunda taşınarak günümüze kadar gelen, yine ümmetin omuzunda kıyamete dek sürecek olan kutlu bir davadır.

Şüphesiz ki Kur'ân, ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili bazı temel prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler ise zaman zaman Kur'ân'da geçen peygamberlerle ilgili kıssalarda, bazen de direkt olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hitâb eden ifadelerde görülmektedir. Bazen de günlük hayatı ilgilendiren fihhi ya da ameli konuları içine alan âyetlerin üslup ve hitâb şekillerinde bunu görmekteyiz.

Kur'ân bizatihi hidâyet, davet, öğüt ve ibret kitabı olduğuna göre her sûresinde, her âyetinde ve hatta her cümlesinde, ilâhî mesajların muhataplara iletilmesi ile ilgili izleri, yol ve yöntemleri görmek mümkündür. Peygamber kıssaları ise, ilâhî mesajların iletilmesine dair çokça örnekleri barındırdığından ayrıca üzerinde durulması gereken hususlardan birisidir. Biz bu çalışmamızda bazı peygamberlerin kıssalarında geçen davet ve tebliğ ile ilgili yöntem tesbitinde bulunduk.

Bu çalışmamızda ana eksen olarak, “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle mücadele et. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir” (Nahl, 16/125) âyetinde yer alan hususlar olmakla birlikte, bu âyetin anlamını destekleyen bir çok âyetten de istifade etmeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde kavram çerçevesi oluşturarak ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili kavramlara yer verdik. Mev'ize, nasihat, tebliğ, davet, inzâr, tebşîr, zikir, irşâd gibi kavramların farklı anlamlarına ve bu kavramlarla aynı kökten gelen başka kelimelere ve anlamlarına yer vermek sûretiyle zihinsel bir hazırlık oluşturmaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Kur'ân'a göre davetçiler ve özellikleri başlığı altında, peygamberlerin sıfatı olan “tebliğ-i şeriat” ile ilgili kısa bilgi sunduk. Ardından önceki bazı peygamberlerin ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in davet ve tebliğini anlatan kıssalardan bazı âyetleri ele aldık. Kıssalarda anlatılan söz konusu

peygamberlerin davet yöntemlerini ayrı ayrı başlıklarla sunmaya çalıştık. Bu vesileyle peygamber kıssalarında geçen ve dîne daveti içeren olaylara değinerek davet ve tebliğ ile ilgili yöntem tesbitinde bulunmaya çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Kur'ân'da zikredilen, ilâhî mesajları insanlara iletme ile ilgili ana yöntem ve teknikleri içine alan âyetler üzerinde durduk. Bu âyetler ışığında, günümüz davetçilerinin, insanlara ilâhî mesajları hangi yöntem ve tekniklerle etkin bir şekilde ulaştırmaları gerektiğini tesbit etmeye çalıştık.

Bu çalışmada, âyetler, âyetlerin tefsirleri, hadisler ve konumuzu ilgilendiren özel çalışmalar yardımıyla, ilâhî mesajların iletilmesi ameliyesini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak şekilde netleştiren, etrafı çizilmiş bir yol haritası ortaya çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmamın başından sonuna kadar, her kademedede yapıcı, teşvik edici ve destekleyici olarak hep istifade ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU'na, çalışma ve gayret konusunda kendisinden manevi güç aldığım Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ hocama, önerileriyle, yapıcı eleştirileriyle desteklerini esirgemeyen diğer hocalarıma teşekkür etmeyi borç bilirim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Mustafa KORKMAZ

Malatya-2017

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi

Hayat ve hidâyet kaynağı Kur'ân-ı Kerîm tüm yönleriyle incelendiğinde, aslında temel hedefi olan insanlığın hidâyeti için, ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili çeşitli yöntem ve tekniklere değindiğini müşahede etmekteyiz. Bu yöntem ve teknikleri tespit eden araştırmacılar, bu alanda çeşitli eserler ortaya koymuş, ufuk açıcı çalışmalarla sonraki nesillere ilham kaynağı olmuşlardır.

Bu kutlu yolun yolcusu olan herkes başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis ve tefsir kitaplarından yararlanarak yeni eserler ortaya koymuştur. Ancak ilâhî mesajların iletilmesinde izlenen yöntemler, asırların geçmesiyle yeniden keşfedilmeye ve zamanın idrakine sunulmaya devam etmektedir. Zîra zaman hiç durmadan değişip yenilediği gibi, zaman tünelinin en önemli aktörü olan insanların anlayışları, duyguları, düşünceleri, olaylara yaklaşımları ve ihtiyaçları da sürekli değişmektedir. Bu değişim ve gelişimle birlikte yöntem ve metotlar da uygulama alanında değişime uğramaktadır.

Bu araştırmamızın, günümüzde tebliğ ve irşâd sahasında çalışan davetçilere, Kur'ân'da mevcut olan temel davet metotlarına günümüzdeki şartlar çerçevesinde yeniden bakma fırsatı vereceğini öngörmekteyiz. Ayrıca çalışmamızın, günümüz insanlarına îman ve İslâmiyet hakikatlarını ulaştırmanın etkili ve verimli yollarını göstereceğini temenni etmekteyiz. Öte yandan bu çalışmamızın, Tefsir ilminde yeni bir yöntem olan “konulu tefsir” çalışmalarına da olumlu katkısı olacağını beklemekte, araştırmamızın Türkiyedeki din hizmetlerine olumlu yönde katkıda bulunacağına inanmaktayız. Araştırmamızın özellikle çocuklara ve gençlere yönelik dînî eğitim faaliyetleri alanında etkili ve verimli olacağını düşünmekteyiz.

2. Araştırmanın Amacı

Yüce Allah'ın, mesajlarını vahiy yoluyla peygamberlere ve özellikle peygamberimize Kur'ân vasıtasıyla aktarırken kullandığı üslub, metod ve yöntemler ne derece önemliyse, davet, tebliğ, va'z ve irşâd ile mükellef olan Müslümanların da bu görevlerini yerine getirirken izlemeleri gereken Kur'ânî üslub ve yöntemler o derece önemlidir. Zîra aslına uygun, fitrata muvafık her ihlâslı amel hayırlı ve başarılı neticeler kazandırdığı gibi, usulüne uygun, Kur'ân ve Sünnet'e dayalı davet ve iletim stratejileri

başarı için gereklidir. Hedefe giden yolda sarf edilen tüm bu gayretlerin, mutlaka kaynağından beslenmesi gerekmektedir.

Araştırmamızdaki temel hedefimiz de başta Kur'ân olmak üzere temel kaynaklarda var olan ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili hareket, yöntem ve stratejileri bir araya getirmektir. Biraraya getirdiğimiz bu yöntem ve stratejilerin günümüzde nasıl uygulanması gerektiğini tesbit etmek de temel amaçlarımızdan birisidir.

Elbette konumuzla ilgili bu kadar çok çalışma varken, bizim iddiamız yeni bir şey ortaya koymak değildir. Ancak yaptığımız bu çalışma ile, bu konuyla ilgili yapılmış önceki çalışmalara ve eserlere yeni bir bakış açısıyla bakarak, Kur'ân âyetlerinde işlenen davet metotlarını iyice tesbit etmektir. Bu sayede, konumuzu ilgilendiren önceki çalışmalara tamamlayıcı yönde katkıda bulunmak temel hedeflerimizden birisi olmuştur.

3. Araştırmanın Konusu

Kur'ân'da ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili yöntemleri kapsayan araştırmamızda konuyu etraflıca araştırırken, çalışmamızın omurgası Nahl sûresinin 125. âyeti olmuştur.

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle mücadele et. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da en iyi bilendir”¹ buyuran Yüce Rabbimiz, en etkili yöntemlerle daveti teşvik etmektedir. Çalışmamızda, özellikle Kur'ân'da zikredilen hikmetle davet etme, en güzel öğütle davet etme ve en güzel yöntemle mücadele etme yöntemleri ele alırken, bu yöntemlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan diğer yöntemlere de değindik. Ayrıca dine davette müjdeleme, uyarma, açıklama, hatırlatma, korkutma, teşvik etme, emretme, nehyetme, merhamet etme, cesaretli olma, dosdoğru olma, ihlâslı olma gibi hususlara özellikle yer verdik.

Araştırmamızın en önemli yapıtaşlarından birisi de, bazı peygamberlerin tebliğ, davet süreçleri ile bu süreçlerde izlenen stratejilerdir. Bundan hareketle Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'den günümüze ilâhî mesajların iletimi ile ilgili uygulamalara dikkat çekmeye çalıştık. Tüm bu hususları ilâhî mesajların iletilmesinde izlenen yöntemler kapsamında ele aldık.

¹ Nahl, 16/125.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda hem belirli kavramların analizini yaptık, hem de kavramların gerek İslâmi terimlerle ilgili ansiklopedik kaynaklarda gerekse Kur'ân, Tefsir, Hadis, gibi İslâm'ın temel kaynaklarında çeşitli yönlerden işlenişini ele aldık. Ayrıca tebliğ/ davet metotlarıyla ilgili konularda yazılmış yerli ve yabancı kaynaklar da inceleyerek hem Kur'ân hem de Sünnet çerçeveli çıkarımlar yaptık. Araştırmamızda temel bir strateji olarak, konumuzla ilgili kelime ve kavramların ilgili diğer bilim dallarında hangi anlamlarda kullanıldığını tesbit ettikten sonra, bu alanlara ait anlam yelpazesini oluşturduk. Bu çabaların sonucunda ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili çeşitli yöntemleri tesbit etme imkanı bulduk.

Bu araştırmanın en başında, konumuz ile ilgili kelime ve kavramların anlamları ve farklı kullanım alanları için Başta İbn Manzûr'un Lisânu'l-Arab'ı, el-Ezdî'nin Cemheretu'l-Luğa'sı olmak üzere çeşitli lügat ansiklopedilerinden istifade ettik. Ayrıca DİB'nin yayınlamış olduğu Dini Kavramlar Sözlüğü v.b. Kur'ân kelime ve kavramlarını ele alan çeşitli ansiklopedik sözlüklerden yararlanmaya çalıştık. Ayrıca aynı kelimenin Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde ne gibi anlamlarda kullanıldığını başta İsfehânî'nin el-Müfredât'ı olmak üzere bu Kur'ân ansiklopedilerinden araştırarak sunduk.

Araştırmamızda Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Taberî'nin Câmiu'l-Beyân'ı, el-Endelûsî'nin el-Muharreru'l-Vecîz'i ve İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm'i gibi rivâyet tefsirlerinden istifade ettik. Ayrıca Râzî'nin Tefsîru'l-Kebîr'i, Beyzâvî'nin Envâru't-Tenzîl'i, el-Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı ve Elmalılı'nın Hak Dîni Kur'ân Dili adlı tefsiri olmak üzere birçok dirâyet tefsirinden istifade ettik. Âyetlerin meâlini verirken, başta Diyânet İşleri Başkanlığının "Kur'ân Meâli" olmak üzere farklı meallerden yararlandık.

Yukarıda sözü edilen kaynakların yanında, başta Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim olmak farklı sahîh hadis kaynaklarından faydalanmaya gayret ettik. Ayrıca konumuza ışık tutabilecek, günümüzde yazılan İhsan Süreyya Sırma'nın Müslümanların Tarihi, Adnan Demircan'ın Siyer'i gibi İslâm Tarihi alanında yazılmış eserlerinden alıntı yaparak konuya zenginlik kattık. Abdulkerîm Zeydân'ın Usûlu'd-Da've, Şevki Saka'nın Kur'ân'da Davet Metodu v.b. Kur'ân'a göre davet metotlarının işlendiği müstakil eserlerden yararlandık. Diğer taraftan, başta Ahmet Önkal'ın Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu adlı eseri olmak üzere Peygamberimizin İslâm'a davet yöntemlerini ele alan eserlerden de yararlandık.

Ayrıca çeşitli makalelerde ele alınan bir çok peygamberin davet süreci ve bu davet süreçlerinin tahlili ile ilgili çalışmalardan istifade ettik.

Bu araştırmamızın kapsama alanındaki en önemli kısmı, Kur'ân-ı Kerîm'de tebliğ ve davet ile ilgili belli başlı âyetlerden oluşmaktadır. Tabii olarak bu âyetlerin mana ve tefsirleri araştırmamızın bel kemiğini oluşturmaktadır. İlk dönemden başlayarak günümüze kadar yazılmış birçok tefsir kitabından yararlanmaya çalıştık. Bu tefsir kaynaklarının söz konusu âyetlerle ilgili farklı açıklamalarından istifade ederken, her kaynağın bu âyetle alakalı en muteber izahını ele almak sûretiyle âyetlerle ilgili bir anlam yelpazesi oluşturmayı hedefledik. Tefsir kaynaklarındaki bu izah ve açıklamaların yanında, sahîh hadis kitaplarında tebliğ ve daveti konu edinen hadislerden, konumuzu destekleyip kuvvetlendirecek olanları seçerek konuya Kur'ân-Sünnet bütünlüğü kazandırmaya gayret ettik. Bunun yanında, Peygamberimizin davet metodunu ayrıntılarıyla ele alan, bir bakıma tebliğin fikhını işleyen siyer kitaplarından da yararlandık.

Araştırmamızda özellikle son 150-200 yıldan günümüze kadar gerek Arapça gerekse Türkçe yazılmış tebliğ ve davet eksenli kaynak kitaplara başvurduk. Bu kitaplardan istifade ederken yine konumuzu kuvvetlendirecek pasajlardan alıntı yaptık. Diğer taraftan iletişim, sosyal psikoloji ve psikoloji alanında yazılmış kitaplara ve yapılan çalışmalara da başvurduk. Bu sayede tebliğ ve davetin sosyolojik ve psikolojik boyutları üzerinde de durduk. Ayrıca etkili iletişimin sacayakları olan ileten, mesaj ve iletilen arasındaki bağ ve bu bağı kuvvetlendiren etkenler üzerinde durmaya özen gösterdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmamızın konusu olan, Kur'ân'da ilâhî mesajların iletilmesinde izlenen yöntemlerle ilgili kavram ve kelimeler ele alınacaktır. “Davet”, “tebliğ”, “hikmet”, “mev’ize”, “nasihat”, “beyan”, “zikir”, “inzâr”, “irşâd”, “tebşîr” vb. kavramlar araştırmamızın omurgasını oluşturan kelime ve kavramlarıdır. Bu kavramların Kur'ân-ı Kerîm’de hangi anlamlarda kullanıldığı çeşitli dini kavram ansiklopedilerinden, lugat ve sözlüklerden araştırıp ele alınacaktır. Aynı zamanda bu kelime ve kavramların İslâmî literatürdeki kullanımlarına dikkat çekilecektir.

1. KUR'ÂN'DA İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1.1. Davet Kavramı

“الدَّعْوَةُ” “Davet” kelimesi, Arapça’da “دَعَا وَ” “de-a-ve” fiilinden gelen bir mastardır. Bu kelime sözlükte; “dua veya beddua etmek, çağırmak, seslenmek, adlandırmak, propaganda yapmak, ziyafete çağırmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. “Davet”, davetçinin bir toplumda açık açık çağrıda bulunması durumudur. “Dava” ise, kelime manası itibariyle bir kimsenin başkası hakkında mal veya alacak iddisında bulunmasıdır. Ayrıca “dava” kelimesi, “bir kavmin diğerini savaşa çağırması” anlamında da kullanılmaktadır.²

“Davet” kelimesi İslâmî literatürde “namaza çağırmak” (ezân), “soru sormak” anlamında kullanılmaktadır. “Da’vetu’l- hakk” ise tefsirlerde “kelime-i şهادeti” söylemek, kişinin muvahhid olarak Allah’a dua etmesi ve duasına cevap verilmesi anlamına gelmektedir.³ “Davet” terim olarak; “İnsanları Allah’ın varlığına ve birliğine çağırmak, İslâm dininin esaslarını anlatarak, insanlara hakkı, hakikatı benimsetmeye çalışmak” şeklinde tarif edilmektedir. Emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker de (iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak) davetin kapsamına girmektedir.⁴

Kur’an’da geçen, “قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ” “Bizim için rabbine dua et”⁵ meâlindeki âyette “dua etmek”, “sormak” anlamındadır. “لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا” “Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın” âyetinde

² el- Ezdî, Muhammed İbn el-Hasen İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luğa*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005, II, 470.

³ İbn Manzûr, Muhammed İbn Mukerrem, *Lisânu’l Arab*, Müessesetu’l- E’lemî, Beyrut, 2005, II, 1280.

⁴ Karaman, Fikret, “Davet”, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yay., Ankara, 2006, s. 115.

⁵ Bakara, 2/69.

ise dua etmekten maksat “seslenmektir”. Resûlullah’a saygıyı teşvik etmek amacıyla ona seslenirken, sıradan bir insanı çağırır gibi seslenmemek konusunda bir uyarı niteliğindedir.⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de davet kavramı ile ilgili âyetlerde, “دَعَّ وَ” kökünden müştak kelimeler 205 kez geçmektedir. Âyetler dikkatli bir incelemeye tâbi tutulduğunda, davet kelimesinin genel olarak çeşitli alanlarda bir çağrı anlamı taşıdığını görüyoruz. Mesela, “Allah yoluna çağrı”, “İslâm dinine çağrı”, “hakka çağrı”, “hayra çağrı”, “kurtuluşa çağrı” gibi değişik anlamlarda kullanılmıştır.⁷

1.2. Tebliğ Kavramı

“التَّبْلِيغُ” “Tebliğ” kelimesi, Arapça’da “ulaştı”, “yetiştirdi”, “sona erdi”, gibi anlamlara gelen بلغ “be-le-ğâ” fiilinden türetilmiş bir mastardır. Tebliğ, sözlükte; “götürmek, eriştirmek, bildirmek, ulaştırmak, taşımak” gibi manalarda kullanılmaktadır. “البلاغ” “belağ” ise “açıklama”, “bildiri”, “hedeflenen sonuca kavuşturan şey” anlamlarına gelir.⁸ Arap dilinde “beleğ” ve “bulûğ” kelimesinin kullanımı yaygın olup, “yetişkin olmak”, “kavuşmak”, “olgunlaşmak”, gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Araplar “هُوَ أَحْمَقُ بَلِّغٌ” deyimini, “o, ahmaklığına rağmen istediğine kavuşan birisidir” anlamında kullanmaktadırlar.⁹

“Bulûğ”, “belâğ” kelimeleri, amacın en yükseğine erişmek ve sonuna varmaktır. Bu bir yer, bir zaman ya da belirlenmiş işlerden biri olabilir. Bu kelime bazen tam varılmasa da yaklaşmayı ve görülecek noktaya kadar gelmeyi ifâde eder. Kur’an’da “بَلِّغْ أَشَدَّهُ وَبَلِّغْ أَرْبَعِينَ سَنَةً” “*insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca*”¹⁰ âyetinde olduğu gibi “erişmek”, “ulaşmak”, “varmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır. “فَبَلِّغْ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ” “*bekleme sürelerini doldurdukları zaman onlara engel olmayın*”¹¹ âyetindeki “beleğ” ifadesi “doldurmak” anlamında kullanılmıştır.¹²

Tebliğ ve davet konusu ile doğrudan ilişkili olan âyetlerde, ilâhî mesajların iletilmesine yönelik “b l ğ” kök harflerinden türetilen fiil ve isimlerin birbirine yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir.

⁶ el-İsfehânî, Hüseyin İbn-i Muhammed er-Râğıb, *el-Müfredât fi Garibi'l Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1961, s. 170.

⁷ Bkz., Nahl, 16/125; Sâff, 61/7; Ra'd, 13/14; Âl-i İmran, 3/104; Mü'min, 40/41.

⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.* I, 351.

⁹ İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mucmelu'l-Luğa*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1986, I, 135.

¹⁰ Ahkâf, 46/15.

¹¹ Bakara, 2/232.

¹² el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 60.

Bu konuyla ilgili âyetlerden birisi de يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا رِسَالَتُهُ وَاللَّهُ يَعِصُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “بَلِّغْتَ” *“Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur”*¹³ âyetidir ki, burada tebliğ görevinin Resûlullah (s.a.v.)'a ve öneceki bütün peygamberlere verilen en önemli sorumluluk olduğu anlatılmakta, bunun aksatılmasının, peygamberlik görevinin ihmali anlamına geldiği ifade edilmektedir. Peygamberler tebliğ vazifelerinde zorlayıcı herhangi bir yola başvurmamışlar, sadece tebliğ vazifelerini yerine getirmişler ve sonucu Allah'a bırakmışlardır. Bu konu ile ilgili olarak birçok âyet mevcuttur.¹⁴ *“Peygambere düşen, yalnızca tebliğ yapmaktır”*¹⁵ âyeti de bunlardan birisidir.

1.3. Hikmet Kavramı

“م ك ح” kök harfleri “hükm” kelimesinin asli harfleri olup “men etmek” manasında olup “zülme engel olmak” anlamında kullanılmaktadır. Bu kök harflerden türetilen “hikmet” kavramı da buna kıyasen ıstilahî anlamda “cehâlete engel olmak” anlamında kullanılır.¹⁶

“وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ” *“Andolsun, biz Lokmân'a “Allah'a şükret” diye hikmet verdik”*¹⁷ âyetinde geçen “hikmet” kelimesi, “bilgi” ve “aklî deliller” manasına geldiği gibi, hikmet kelimesi aynı zamanda “öğüt”, “idrak”, “Kur’ân”, “Sünnet”, “risâlet” gibi manalarda da kullanılmaktadır.¹⁸

“Hikmet”, ilim sahiplerinin örfünde nazari ilimleri öğrenmek ve erdemli davranışlara karşı gerçek anlamda kabiliyet kazanarak, insan nefsinin takati nisbetinde mükemmelliğe kavuşmasıdır.¹⁹ Başka bir tanımla “Hikmet”, güzellik ve çirkinlikte, iyilik ve kötülükte meydana gelen işlerin mertebelerini bilmektir. “Hikmet” kavramının temelinde, kişiyi kötülükten ve kendisine yakışmayanı seçmekten alıkoyan bir konum söz konusudur. Hâkim ise, kötülüğü engelleyen şeyleri bilen kimsedir.²⁰

¹³ Mâide, 5/67.

¹⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92; Ra'd, 13/40; Nahl, 16/35, 82; Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18; Yâsîn, 36/17; Şûrâ, 42/48; Teğâbûn, 42/12.

¹⁵ Mâide, 5/99.

¹⁶ İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, II, 91.

¹⁷ Lokmân, 31/12.

¹⁸ Karagöz İsmâil, “Hikmet”, Dinî Kavramlar Sözlüğü, TDV Yay., Ankara, 2006, s. 258.

¹⁹ Zuhaylî, Vehbe, *Teşîru'l-Münîr*, Trc., Hamdi Arslan v.d., Risale Yay., İstanbul, 2005, XI, 149.

²⁰ el-Bikâî, İbrâhîm İbn Ömer, *Nazmu'd- Durer Fi Tenâsubi'l- Âyâti ve's- Suver*, Dâru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Lübnan, 2006, IV, 325.

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “وَأْتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا” “Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik”²¹ ayetindeki “el-Hüküm” kelimesi, “ilim”, “fıkıh” ve “adaletle hüküm vermek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²²

“Hikmet”, sana öğüt veren, seni dengeleyen, seni güzel hasletlere çağırın bütün sözlerdir. Veya seni çirkin şeyleri yapmaktan sakındıran bütün sözler hikmettir.²³ Hz. Peygamber, “hikmetli kelam, mü’minin yitik malıdır, onu nerede görürse almayı en çok hak eden kişidir”²⁴ buyurarak hikmetin önemini vurgulamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de hikmet, 10 defa kitap sözcüğüyle birlikte geçmekte ve toplamda 20 kez hikmet lafzı kullanılmaktadır. “Hikmetun balığa” ibaresi ise Kur’ân-ı Kerîm’in kendisini ifade eder.²⁵

1.4. Mev’ize Kavramı

“مَوْعِظَةٌ” “Mev’ize” kavramıyla aynı kökten türemiş olan “الوعظ” “el-va’z” kelimesi “korkutmayla ilişkili olan engelleme” anlamındadır.²⁶ “الوعظ” “Sonuçlar hakkında nasihat etmek ve hatırlatmada bulunmak”tır. Bir insana va’dedilen ve ceza ile uyarılmasından dolayı kalbini yumuşatacak şekilde hatırlatmada bulunmaktır.²⁷ Kişiye, Allah’a tevbe edip iç alemini ıslah edecek şekilde hatırlatmalarda bulunmaktır.²⁸ Birisine sonuçları hatırlatarak, itaat etme konusunda emir ve tavsiyelerde bulunup nasihat etmektir.²⁹

Bu kelime cümle içerisinde şöyle kullanılmaktadır: “السَّعِيدُ مَنْ وَعِظَ بغيره والشَّقِيُّ مَنْ اتَّعَظَ” Yani, mutlu kişi başkasından ibret alan, mutsuz kişi başkasının kendisinden ibret aldığı kimsedir.³⁰

“EY” “يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ” *insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve mü’minler için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur’ân) geldi.*³¹ âyetindeki “mev’ize” kelimesi Kur’ân’ın adı olarak geçmektedir.

²¹ Meryem, 19/12.

²² el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed, *Tehzibi'l-Luğa*, yy., 1983, IV, 111.

²³ el-Ezdî, a.g.e., I, 662.

²⁴ et-Tirmizî, *İlim*, 19.

²⁵ Kutluer, İlhan, “Hikmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, XVII, 503.

²⁶ el-İsfehânî, a.g.e., s. 527.

²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4874.

²⁸ Abduh, Davud vd., *el-Mu’cemu'l-Arabîyyu'l-Esâsî*, ed-Durûs, Kâhire, Tsz, s. 1320.

²⁹ Dayf, Şevki, *Mu’cemu'l-Vesit*, Mektebet’u Şurûki’d-Duvelîyye, Kâhire, 2004, s. 1043.

³⁰ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4874.

³¹ Yûnus, 10/57.

“مَوْعِظَةٌ” “Mev’ize” ibaresi ve fiilin türevleri, Kur’ân’ı Kerîm’in birçok âyetinde “öğüt”, “nasihat”, “öğüt vermek” ve “nasihatta bulunmak” anlamlarında kullanılmaktadır.³² “هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ” “Bu (Kur’ân), insanlar için bir açıklama, Allah’a karşı gelmekten korkanlar için bir hidâyet ve bir öğüttür.”³³ âyetinde ve mev’iza kavramının geçtiği diğer âyetlerde³⁴ verilen öğütlerin, Allah’a karşı gelmekten sakınan müminler için olduğu vurgulanmaktadır. Bundan kastedilen mana, Allah’ın beşer âleminin tümüne muhtelif konularda öğütler verdiği; ancak bu öğütlere yalnızca Allah’ın emirlerine âsi olmaktan korkan, hassas iman sahiplerinin dikkate aldığı belirtilmekte, bunun dışındakilerin ise bu öğütlere önem vermediği ifade edilmektedir.³⁵

1.5. Nasihat Kavramı

“نصح” (nesaha): “Nasihat etti”, “nasihatte bulundu” anlamlarına geldiği gibi, “Halis oldu”, “safılaştı” manalarında da kullanılmaktadır. Hâlis olan her şey “nâsîh” olur. “Nâsîh” kelimesi ise, bal ile içindeki mumu birbirinden ayırıp sâfi hale getiren şey demektir.³⁶ Bir şahsa nasihat vermek, kişiyi uygunluk ve düzenin olduğu duruma ulaştırmaktır.³⁷

Ayrıca “مناصحة” (münâsehe), Samimi bir tövbe esnasında kendi nefesine nasihat etmektir. “إنتصح كتاب الله” (intesehe kitabellah), “Allah’ın kitabındaki öğütleri kabul etti” manasında bir deyimdir. “نصح غيث البلاد” (nesaha ğaysu’l-bilâd), “Yağmur sularını arttırdı, bitkilere kavuştu ve böylece toprak suya doydular”³⁸ anlamlarına gelmektedir.

“تصحت الأبل الرّبيّ” (Nesehtu’l-ibile’r-reyye): “Bol sulanmış deveyi tasadduk ettim” manasında olup, “nesahtu” ibaresi “tasadduk ettim” anlamında kullanılmıştır. “نصح الخياط” (nesaha’l-heyyâtu’s-sevbe) ifadesi bir deyim olup “terzinin diktiği elbiseyi iyice gözden geçirip onda herhangi bir açıklık ve boşluk bırakmaması” “nüsh”a (nasihata) benzetilmektedir. “سقاني ناصح العسل” (sekâni nâsihu’l-asele): “Balın hakikisi beni doyurdu” anlamında kullanılmaktadır. “نصح العسل ونسع” (nesaha’l-asele ve nesea) ifadesi “balı sâfi hale getirip netleştirdi” manasına gelmektedir. “توبة النصوح” (tevbetu’n-nasûh) ibaresi “tam

³² Ahmet Ağırakça vd., Şâmil İslâm Ansiklopedisi, Şâmil Yay., İstanbul, 1994, (Mev’ize), IV, 170.

³³ Âl-i İmrân, 3/138.

³⁴ Bkz., Bakara, 2/66, 275; Mâide, 5/46; Hûd, 11/120; Nûr, 24/34.

³⁵ Durmuş, Zülfikar, *Kur’ân’a Göre Kur’ân*, Rağbet Yay., İstanbul, 2012, s. 113.

³⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4438.

³⁷ Abduh, Davud vd., *a.g.e.*, s. 1198.

³⁸ ez-Zemahşerî, Ebû’l Kasım Mahmud ibn Ömer, *Esâsu’l Belâğa*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 274

sâfi ve hâlis bir tevbe” anlamına gelen bir tamlamadır.³⁹ “النَّصْحَ” (en-nush) ibaresi ise, “yapılan işi bozukluk ve lekelerden kurtarmak” demektir.⁴⁰ “النَّصِيحَةَ” (en-nasîhatu) kavramı, “içinde iyilik ve hayrın olduğu şeye çağırıp, içinde fesâdın olduğu şeyden men etmek” şeklinde tarif edilmektedir.⁴¹

“نَاصِحَ الْجَيْبِ” (nâsihu'l-cîb) deyimi, “sînesinde takvâ olan, içinde aldatmanın olmadığı duru bir kalbe sahip olan kişi” için kullanılmaktadır. “التَّنصَّحَ” (et-tenessuh) ibaresi, “haddinden fazla nasihat etmek” manasına gelmektedir. Bununla ilgili Eksem İbn Sayfi'nin, “haddi aşan nasihatten sakınınız. Zîra onun peşinden zann gelir” sözü meşhurdur. “النَّصْحَ” (en-nush) kelimesi aslında “الْخُلُوصَ” (el-hulûs) yani “ihlâslı olmak” manasındadır.⁴²

“التَّنصِيحَ” (en-nesîh) ve “النَّصْحَ” (en-nush) masdar kalıbında olup, ikiside lügatte “ihlâs” ve “safvet” anlamında kullanılır.⁴³ Yani “herhangi bir kişiye sözlü veya fiili olarak nasihat ettiğinde ihlâslı olmak” demektir. Şerî ıstılahta ise, “kendisine nasihat edilen kişinin maslahatını gözeterek görüşünü ona samimi bir şekilde aldatmadan söylemek” demektir.⁴⁴

“النَّصُوحَ”, “نَاصِحٍ”, “نَصِيحٍ”, “نَصْحَ” (nesaha,nasihun,en-nasûh) vb. “ح ص ن” kökünden gelen kelimeler Kur'ân'da 13 yerde geçmekte, “Nasûh” kalıbında sadece Tahrîm suresi 8. âyette geçmekte “samimi” anlamında, diğer âyetlerde ise “nesaha”, “ensahu” ve “nâsih” kalıplarında “öğüt vermek”, “nasihat etmek” “içtenlik”, “kararlı” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁵

1.6. Beyân Kavramı

“الْبَيَانُ” kelimesi “belli”, “vazıh”, “âşikâr” gibi anlamlara gelmekte olup, zeka ve kavrayışa yaklaşımcı bir şekilde, söylenmek isteneni açıkça söyleyip ortaya koymak demektir.⁴⁶ “الْبَيَانُ” “Beyân” kelimesi sözlükte, “açıklamak”, “ortaya çıkarmak” anlamlarına gelmektedir. Arapların sıklıkla kullandığı “فَلَانُ زُو بَيَانٍ” (falan zat beyân sahibidir) deyiminde geçen “beyân” kelimesi “fasîh” anlamındadır. Ayrıca “هَذَا أُبَيِّنُ مِنْ فُلَانٍ”

³⁹ ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, II, 275.

⁴⁰ Cürcânî, Seyyid Şerif, *Tarîfat*, Mektebet-u Lübnan, Beyrut, 1975, s. 261.

⁴¹ Cürcânî, *a.g.e.*, s. 261.

⁴² İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4438.

⁴³ et-Tahânevî, Muhammed, *Keşşâfu İstilahâti'l Fünûn*, Mektebet-u Lübnan Naşirun, Beyrut, 1996, II, 1701.

⁴⁴ et-Tahânevî, *a.g.e.*, II, 1701.

⁴⁵ Bkz., A'râf, 7/21,62,68,79,93; Tevbe, 9/91; Hûd, 11/34; Yûsuf, 12/11; Kasas, 28/12,20; Nisa, 4/32.

⁴⁶ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 1182.

ifadesindeki “ebyen” kelimesi “daha fasîh” anlamında kullanılmaktadır. “Beyan” kelimesi çoğunlukla, “kalpten gelen sözü en güzel şekilde ifade etmek” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm’deki “خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ” “*İnsanı yarattı. Ona beyânı öğretti*”⁴⁸ âyetlerinde, “el-insan” ifadesiyle “Hz. Peygamber (s.a.v.)’i”, “el-beyân” ifadesiyle de, içinde her şeyin açıklamasının bulunduğu “Kur’ân-ı Kerîm’i” kastettiği ifade edilmiştir. Dil ve gramer açısından baktığımızda, “insan” kelimesinin, tüm insanları ifade eden bir cins isim olduğunu söyleyebiliriz. Âyette geçen “ona beyânı öğretti” ifadesiyle Yüce Allah’ın insanı, “beyan edip açıklayan” özelliğiyle donatarak diğer tüm varlıklardan ayırması, böylelikle onu tüm canlılara üstün kılması anlatılmaktadır.⁴⁹ İslâmî literatürde “beyân” kelimesiyle ilişkili olarak, “tebyîn”, “beyyin”, “tibyân”, “mubîn”, “tebeyyün” gibi türetilmiş kelimeler kullanılmaktadır. Bunlar, “sözü anlaşılabilir hale getirmek, izah etmek”, “açıklayıcı”, “açık ve anlaşılır olmak”, “belirgin hale gelmek”, “öğrenmek” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.⁵⁰

“Beyan” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de, “ilan etme”⁵¹, “ifade etme”⁵², “açıklama”⁵³ anlamlarda kullanılmıştır. “Beyan”, anlamdaki kapalılığı gidermekle, söze muhâtabın anlayacağı şekilde açıklık getirmeyi veya hükümlerin Allah tarafından açıklanma şeklini ifade etmek üzere kullanılan fıkıh usulü kavramıdır.⁵⁴

1.7. Zikr Kavramı

“الذِّكْرُ” “ez-zikr”, sözlükte “hatırlamak”, “ezberlemek” anlamında kullanılmakta olup, bir şeyin kalbe veya dile gelerek söylenmeye hazır halde olması demektir.⁵⁵ “övgü”, “uyarı” gibi manalarda kullanılmaktadır.⁵⁶

Dîni literatürde “zikr” kelimesi, “öğüt”, “uyarı”, “anmak”, “yad etmek”, “Allah’a şükretmek”, “tesbih etmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. “Zikr” Kur’ân’da, unutmanın tersi olan hatırlamak manasında kullanılmaktadır.⁵⁷ Kur’ân’da “zikr” kelimesinin türevleri, unutmanın tersi olan “hatırlamak”, “kendisine hatırlatılana söylenen

⁴⁷ et-Tahânevî, *a.g.e.*, I, 348.

⁴⁸ Rahmân, 55/3-4.

⁴⁹ el-Ezherî, *a.g.e.*, XV, 496.

⁵⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 407.

⁵¹ Bkz., Âl-i İmrân, 3/138.

⁵² Bkz., Rahmân, 55/ 4.

⁵³ Bkz., Kıyâme, 75/19.

⁵⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Beyan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, VI, 23.

⁵⁵ el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 396.

⁵⁶ el-Cevherî, İsmâîl İbn Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1999, II, 573.

⁵⁷ Bkz., Yûsuf, 12/45.

ve içinde olumlu ya da olumsuz her şeyin bulunduğu apaçık söz”, “dil ve kalp ile Allah’ı zikir”, “Allah’a itaat ve O’ndan gelen mükâfât”, “beş vakit namaz”, “Kur’ân” gibi manalara gelmektedir.⁵⁸

“إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” “Şüphesiz o Zikr’i (Kur’ân’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz”⁵⁹ âyetinde de görüldüğü gibi “zikr” “Kur’ân- Kerîm” anlamında kullanılmıştır. “أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرًا” “İşte, o peygamberler, Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur’ân), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır.”⁶⁰ âyetindeki “zikrâ” kelimesi öğüt ve uyarı anlamında kullanılmıştır.

Bazen “zikr” kelimesiyle, insanın elde ettiği bilgileri kendisiyle koruyabildiği nefsin bir durumu kastedilir. “Hıfz” kelimesinde de benzer bir durum mevcuttur. Fakat “hıfz” bilginin elde edilmesi, “zikr” ise söz konusu bilginin akla getirilmesi anlamında kullanılır. Kimi zaman da “zikr” kelimesiyle, bir şeyin hatıra gelmesi ya da ifade edilen söz kastedilir.⁶¹

Kur’ân, Allah’ın var ve bir olduğunu, kıyâmet ve âhiret ahvâlinin mutlaka bir gün yaşanacağını, peygamberlerin tevhid mücadelelerini, kâfir ve müşrik kavimlerin başlarına gelen azapları hatırlattığı, insanlığın gündemi haline getirdiği için ona “zikr” adı verildiğini söylemek mümkündür.⁶²

1.8. İnzâr Kavramı

“إِنذَارٌ” “İnzâr” ve “الذُّرُّ” “en-nuzr” kelimeleri, “uyarmak”, “uyarı”, “kesin olarak bilgi sahibi olduğu konuda uyarıda bulunmak”, “bildirmek” gibi mânalara gelmektedir. “Nezîr”, “munzir” kelimeleri ise “uyarıda bulunan”, “uyarıcı”, “bir konuda bilgilendiren ve uyaran” anlamlarında kullanılmaktadır. “Munzir” kelimesi ismi fâil olup, “düşmanın veya herhangi birisinin aniden saldıracağı konusunda halkını bilgilendiren ve bu konuda onları sakındıran uyarıcı” anlamına gelmektedir.⁶³

⁵⁸ et-Tahânevî, a.g.e., I, 825.

⁵⁹ Hicr, 15/9.

⁶⁰ En’âm, 6/90.

⁶¹ el-İsfehâni, a.g.e., s. 179.

⁶² Durmuş, Zülfikar, a.g.e., s. 55.

⁶³ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3884.

“İnzâr”, içinde korku bulunan haber vermedir. “فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى” “Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım.”⁶⁴, “لِيُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَيُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَارِيبَ فِيهِ”, “şehirlerin anasını ve etrafındakileri uyarasın ve hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet gününün dehşetine karşı onları uyarasın”⁶⁵ ayetlerinde ve “inzâr” kavramıyla ilgili kelimelerin geçtiği diğer ayetlerde bu kelime “uyarma”, “uyarı”, “korkutma”, “tehlike hakkında bilgilendirme”, “tehlikeden haberdar ederek korkutma” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁶

“En-nezr” adamak manasındadır. Bir kimsenin kendisi için zorunlu olmayan bir şeyi, kendisine zorunlu kılmasıdır. Arap dilinde “nezîr” kelimesi uyarıcı anlamında olup, düşmandan gelebilecek saldırılar hakkında kesin bilgi sahibi olan ve açık bir şekilde bilgilendirme ve korkutmada bulunan kimse için kullanılır.⁶⁷ Bu bağlamda “nezîr” uyarma görevinin kendisine verilmesinden dolayı, kendisini bu vazifeye adayan, bu görevi kendisi için zorunlu kılan kişi anlamına gelmektedir.

1.9. Tebşîr Kavramı

“التَّبَشِيرِ” “et-Tebşîr” kelimesi sözlükte “müjdelemek”, “güler yüzlü olmak”, “güler yüzle karşılamak”, “sevinçli olmak”, “güzel bir sonuç va’detmek” anlamlarına gelir. Kur’ân’da dîne davet ile ilgili olarak geçen “tebşîr” kavramı sıfat olarak “beşîr” ve ism-i fail olarak “mübeşşir” şeklinde geçmekte olup “müjdeleyen”, anlamında kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in bir çok âyetinde “beşşir” (müjdele) anlamında hayırlı şeyler için kullanılıyorsa da, bazen tehdit içeren ve kötü âkıbeti haber vermek için de “onlara acıklı azâbı müjdele”⁶⁸ âyetinde olduğu gibi tehdit içeren haber verme şeklinde de kullanılmaktadır.⁶⁹

“بَشْرَةً” “beşeretun” cildin zahirine verilen adlardan birisidir. “أَدَمَةً” “edemetun” ise cildin iç yüzüdür. Ediplerin ekserisi “فُلَانٌ مُؤَدَمٌ مُبَشِّرٌ” (fulânun mu’demun mubeşşirun) deyimini kullanırken, “Yüce Allah ona övülen bir deri ve gönül vermiştir” manasını kastetmektedir. Bu ifade, hem zahiri hem de batını faziletleri şahsında toplamış kâmil insan için de kullanılır. İnsana “beşer” denilmesinin sebebi, cildinin tüysüz olması ve

⁶⁴ Leyl, 92/14.

⁶⁵ Şûrâ 42/7.

⁶⁶ El-İsfehânî, a.g.e., s. 487.

⁶⁷ Rıza, Ahmet, *Mu’cemu Metni’l-Lüğâ*, Dâru Mektebeti’l-Hayat, 1960, Beyrut, V, 434.

⁶⁸ Bkz., Tevbe, 9/34.

⁶⁹ el-Cevherî, a.g.e., II, 514.

bakıldığında cildinin direk görünmesidir. Halbuki hayvanların derileri yün, kıl ya da tüylerle kaplıdır.⁷⁰

“Beşâret” kelimesi genel anlamda “hayırlı işleri müjdelemek” anlamında kullanılır. Bu kelime, “muhâtabın yüz ifadesini sevinçli ve mutlu hale çeviren güzel haber” için de kullanılır. Genel olarak “beşîr” kelimesi hem “müjdeleyici” hem de “güzel” anlamlarında kullanılmaktadır.⁷¹

Kur’ân-ı Kerîm’de “beşîr” kelimesi, yedi kez Resûlullah (s.a.v.)’ın sıfatlarından birisi olarak “nezîr” ile birlikte geçmektedir. Bir defa ise Kur’ân’ın bir sıfatı olarak zikredilmektedir.⁷² İlâhî mesajların iletilmesinde öncü ve önder olan peygamberler için kullanılan “beşîr” ismi, genellikle “müjdecî” veya “müjdeleyen” anlamında kullanılmaktadır.

“İnzâr” ve “Tebşîr” kavramlarının birlikte kullanıldığı âyetlere baktığımızda, her iki kavram da bir haber vermeden bahsetmekte, ancak bu haberin mahiyetinde farklılıkların olduğu, aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi dikkatimizi çekmektedir.

قِيَمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا مَّا كَثِيرٍ فِيهِ أَبَدًا وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا

“(Allah onu), katından gelecek şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak, salih ameller işleyen mü’minleri, içlerinde ebedî olarak kalacakları güzel bir mükâfat (cennet) ile müjdelemek ve “Allah, bir çocuk edindi” diyenleri de uyarmak için dosdoğru bir kitap kaldı.”⁷³

“Beşîr” isminin âyetlerde devamlı “nezîr” ile beraber zikredilmesi, ilkinin iyi, sonrakinin ise kötü habere tahsisini açıklamaktadır. Bu anlamda “beşîr”, “inanana lar özellikle âhîret saadetini ve cenneti müjde veren” anlamına gelmektedir.⁷⁴

1.10. İrşâd Kavramı

“رَشَدًا” fiili, “hidayete erdi”, “doğru yolu buldu” anlamlarında kullanılmakta olup, “hak yolda olmak” ve “inancında samîmi olmak” anlamlarına gelen “rüşd”, “reşed” ve “reşâd” kelimelerinin türetildiği fiildir. “Rüşd” aynı zamanda “içindeki tüm zorluklara rağmen hak yolda istikâmet üzere bulunmak” anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ’nın

⁷⁰ El-İsfehânî, a.g.e., 46.

⁷¹ Büstânî, Butrus, *Muhîtu’l-Muhît*, Mektebetu Lübnan Naşîrûn, Beyrut, 1998, s. 41.

⁷² Bkz. Bakara, 2/119; Mâide, 5/19; A’râf, 7/188; Hûd, 11/2; Yûsuf, 12/96; Sebe, 34/28; Fâtır, 35/24; Fussilet, 41/4.

⁷³ Kehf, 18/2-4.

⁷⁴ Önkal, Ahmet, “Beşîr”, *TDV., İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, V, 555.

sıfatlarından birisi de “er-Reşîd” dir. Çünkü O, yaratılanları, kendileri açısından en güzel sonuca ve yola ulaştıran ve hidâyete erdirendir.⁷⁵

“Rüşd” ile “reşâd”, sapıklığın zıddı olan “doğruluk”, “doğru yol” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. “أُرشِدَهُ اللهُ” arap dilinde sık kullanılan deyimlerden olup, “Allah onu doğru yola iletti” anlamına gelmektedir.⁷⁶

Hz. Peygamber, “herhangi bir ihtilafla karşılaştığınızda size düşen görev, benim sünnetime ve râşid halîfelerin sünnetine uymaktır”⁷⁷ buyurmaktadır. Bu hadiste, Resûlullâh (s.a.v.)’ın “râşidîn” ibaresiyle, Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.)’yi kastettiği anlaşılmaktadır. Genel anlamda “râşid” kelimesi, yaşayış bakımından dört büyük imamın hayatını örnek alanlar için kullanılmaktadır.⁷⁸

Doğru yola iletme anlamında “irşâd” ile eş anlamlı olan “hidâyet” kavramıyla ilgili kelimelerin geçtiği âyetlere dikkat ettiğimizde bu iki kelime, gelen âyette görüldüğü gibi birbirinin yerine kullanılmaktadır.

مَنْ يَهْدِ اللهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا

“Allah kimi doğru yola iletirse doğru yolu bulan odur ve kimi de sapıklık içinde bırakırsa, artık onun için doğru yolu gösteren (mürşid) bir dost bulamazsın.”⁷⁹

“İrşâd” kavramı ile ilgili olarak Kur’ân’da “rüşd”, “reşed”, “reşâd”, “râşid” ve “mürşid”, şeklinde geçmektedir. Fert ve insanlık açısından yararlı ve güzel yola “rüşd” denilmekte, bu yolda rehberlik yapanlara “reşîd”, “râşid” ve “mürşid” gibi isimler verilmektedir.⁸⁰

İrşâd kavramı ile, “davet” ve “emr-i bi’l ma’rûf- nehy-i ani’l Munker” kavramları arasında bir anlam bağı vardır. Genel anlamda bu kavramlar, iyilikleri insanlara ulaştırmak, onları kötü olan şeylerden sakındırmak gibi, Müslümanların birbirlerine karşı aslî görevlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bütün peygamberler kendi çağlarının irşâd edicileridir, mürşidleridir. Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edildiği üzere Hz. Muhammed (s.a.v.), son peygamberdir. Bu anlamda Hz. Peygamber (s.a.v.), kıyâmete kadar gelecek olan insanların en son ve mükemmel mürşididir.

⁷⁵ el-Fîrûzabâdî, Muhammed İbn Yakûb, *el-Kâmûsu ’l-Muhît*, el-Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 282.

⁷⁶ el-Ezdî, *a.g.e.*, I, 742.

⁷⁷ Tirmizî, *İlim*, 16.

⁷⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1510.

⁷⁹ Kehf, 18/17.

⁸⁰ Uludağ, Süleymân, *İslâm ’da İrşâd*, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM

1. KUR'ÂN'A GÖRE DAVETÇİLER VE ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde ilk önce, peygamberlerin sıfatlarından birisi olan “tebliğ-i şeriat” üzerinde durulacaktır. Daha sonra Kur'ân'da bahsi geçen bazı peygamberlerin tebliğ ve davet faaliyetlerinden bahsedilecektir. Özellikle Kur'ân'da “ûlu'l azm”⁸¹ olarak nitelendirilen peygamberlerin âyetlerde geçen kıssalarına yer verilecektir.⁸² Bunun yanında Hz. Hûd, Hz. Yûsuf ve aile bireylerine yönelik davete örnek olarak Hz. Lokmân (a.s.)'ın daveti de ele alınacak, bu peygamberlerin ilâhî mesajların iletilmesinde izledikleri davet yöntemleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Peygamberlerin Bir Sıfatı Olarak “Tebliğ- i Şeriat”

Dînî literatürde peygamberlik anlamına gelen “nübüvvet” kelimesi, haber anlamında kullanılan “nebe” kelimesinden alınmıştır. “Nebî” kelimesi, Allah'tan haber alan kimse için kullanılmaktadır. “Nübüvvet” kelimesinden maksat, Allah'ın, kendisinden haber almasını istediği kulunun buna vahiy yoluyla ulaşmasıdır. Dolayısıyla nübüvvet, nebî ile Allah (c.c.) arasındaki doğrudan iletişimin adıdır. “Risâlet” kelimesi ise, Yüce Allah'ın, kullarından birine, bir şeriatı veya açık bir hükmü başkalarına tebliğ etmesi için sorumluluk yüklemesidir. Bu anlamda “risâlet” kelimesi, “nebî” ile diğer insanlar arasındaki doğrudan iletişimin adıdır. Yani “resûl” kelimesi, Allah (c.c.)'tan aldığı haberi insanlara tebliğ eden “nebî”nin adıdır.⁸³

“Nebî”, kendisine vahyedilenleri insanlara ulaştırması için Allah Teâlâ'nın gönderdiği insandır. “Resûl” kelimesi de aynı manaya gelmekte olup, şeriatın sahibi Allah'ın, şeriat ve kitap bahşederek lütufta bulunduğu kimse için kullanılır. Şüphesiz ki “bi'set” yani peygamber göndermek, mahiyetinde Allah'ın lütfettiği hesapsız nimet ve güzellikleri bulundurmaktadır. Bu sebeple, mu'tezile, felsefeciler ve bazı kelamcıların

⁸¹ “(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.” (Ahkâf, 46/35)

⁸² “ûlu'l azm” peygamberler Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Muhammed'dir. Bunlar ilâhî mesajın tamamını, ölümü pahasına en zorba ve zalim insanlara tebliğ eden, hitâb ettikleri insanların eziyetlerine katlanıp, görevini ve görev alanını terketmeyen, kavimlerine bedduada bulunmayıp onlardan gelen her türlü sıkıntı ve musibetlere sabreden, ibadette ve nefisle mücadelede en güzel örnek olan kimselerdir. (el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mîzân, İstanbul, 2005, XIII, 379.)

⁸³ El-Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Kübrâ el-Yakiniyyât el-Kevniyye*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1997, s. 183.

iddia ettiği gibi; hikmeti gereği peygamber göndermesinin vacip olduğu tezinin aksine peygamberlik, Allah'ın rahmetiyle kullarından dilediğine bahşetmesidir.⁸⁴

Yüce Allah, Kur'ân'da peygamberlerin en temel görevlerinin tebliğ, yani ilâhî mesajları eksiksiz olarak insanlara ulaştırmak olduğunu belirtmektedir. Bu konudaki âyetlere yakın anlamlara gelen ifadeleri, Kur'ân-ı Kerîm'in başka âyetlerinde de görmemiz mümkündür.⁸⁵ Aşağıdaki âyeti (Mâide, 5/99) peygamberlik-tebliğ ilişkisi ekseninde değerlendireceğiz.

*“Resûle düşen, ancak duyurmaktır. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.”*⁸⁶ âyetinde Allah (c.c.), elçi olarak Hz. Peygamber'e düşen görevin, hiçbir artırma ya da azaltma olmaksızın, kendisine emredildiği şeyleri emredildiği şekilde insanlara tebliğ etmesi olduğunu bildirmektedir. İnsanların mutluluğu ve kurtuluşunun, ancak peygambere uymakla mümkün olduğu ifade eden Yüce Allah, hayır olsun, şer olsun insanların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bildiğini hatırlatmaktadır. Böylece insanların hakettiği şekilde mükâfât ya da cezâ alacakları kıyâmet günü konusunda uyarıda bulunmaktadır.⁸⁷

“Resûl'e düşen, ancak duyurmaktır” ifadesinde, Hz. Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiklerini hayatlarına uygulamayıp ondan yüz çevirmeleri durumunda, azabın geleceğini haber veren, Yüce Allah'tan mü'minlere yönelik bir tehdit vardır.⁸⁸ Aynı zamanda bu ifade, Hz. Peygamber'in kendisine düşen tebliğ görevini gerektiği gibi yerine getirdiğini, artık mü'minlerin özür beyân etmeye, başka şeyler talep etmeye haklarının olmadığını bildirmektedir. *“Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir”* ifadesiyle kastedilen, Yüce Allah'ın içimiz ve dışımızdaki her şeyi bilmesinden dolayı, mü'minlerin e'âl ve a'mâlinde, niyet ve fikirlerinde tam bir samimiyetle hareket etmelerini istemesidir.⁸⁹

Peygamberler olmasaydı, insanlar kendi tecrübeleriyle iyi olan şeylerin bir kısmını bulabilirler; fakat doğru yola ulaşma imkanı bulamazlardı. Bu durumda insanoğlu, kötülüğün (şeytanın) eline terkedilmiş olurdu. Öyleyse peygamberler, insanları Allah'ın

⁸⁴ et-Taftâzânî, Sadeddîn, *Şerhu'l-Makâsîd*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998, V, 5.

⁸⁵ Bkz., Âl-i İmrân, 3/144; İsrâ, 17/90-93; Ahzâb, 33/45; Sebe, 34/ 28; Fâtır, 35/23; Sâd, 38/65.

⁸⁶ Mâide, 5/99.

⁸⁷ Tantavî, Muhammed Seyyid, *Tefsîru'l-Vesît Li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru Nehdeti Mısır, Kahire, 1997, IV, 305.

⁸⁸ es-Seâlibî, Ebû Zeyd, *Tefsîru's-Seâlibî*, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, II, 426.

⁸⁹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Huzur Yay., İstanbul, 2008, III, 508.

birliğine davet ettikleri gibi, dünyada iyiliklerin hüküm sürmesi için vazifelerini ifâ etmişlerdir.⁹⁰

Bütün nebîler Allah (c.c.)'ın dinine, yalnız O'na kulluk etmeye ve O'ndan başkasına ibadet etmemeye davet etmişlerdir. Allah'ın peygamberleri bizzat birer davetçidirler. Allah onları, davet görevini üstlenmeleri ve bunu insanlara tebliğ etmeleri için seçmiştir.⁹¹

Şüphesiz ki bütün peygamberlerin en önemli görevi tebliğdir. İlâhî mesajların iletilmesi sonrasında muhâtabın hidâyeti bulması ise elbette ki Yüce Allah'ın elindedir. Bütün peygamberler bu anlayışla hareket etmiş, “peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir”⁹² âyetinin gerektirdiği temel prensipten ayrılmamışlardır. Risâlet vazifesinin şuuruyla hareket eden peygamberler, Allah'ın belirlediği sınırların dışına çıkmadan tebliğ vazifesini yerine getirmiş, tam bir teslimiyet içinde sabırla sonucu Allah'tan beklemişlerdir. Aşağıdaki âyetleri peygamberlerin yegane vazifesi olan tebliğ kapsamında ele alacağız.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِبِينَ

“Allah’a ortak koşanlar, dediler ki: “Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O’nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kalmazdık.” Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir. “Andolsun biz, her ümmete, “Allah’a kulluk edin, tâğûttan kaçın” diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de (kendi iradeleri sebebiyle) sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”⁹³

Kâfirler, “Her şey Allah’tan olduğuna göre, peygamber göndermek abes olur” şeklinde fikirler ileri sürerek Allah’a itirazda bulunmuş, Allah’ın fiil ve icraatlarını her zaman bir sebebe bağlamıştır. Bunun sonucunda kendilerine gönderilen peygamberin, inanmalarında ve inkârın izâlesinde bir etkisi olmamıştır. Bunun için “Allah’ın peygamber göndermesi mantıklı değildir” demiştir. Allah’ın kendi mülkünde dilediği hükmü verip dilediğini yapabilmesi gerektiğine göre peygamber göndermesi, insanların Allah’a ibadet

⁹⁰ Demircan, Adnan, *Siyer*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 202.

⁹¹ Zeydan, *Abdulkerim, Usûlu'd- Da've*, yy., Bağdad, 1976, s. 298.

⁹² Mâide, 5/99.

⁹³ Nahl, 16/35- 36. Ayrıca bkz. A'râf, 7/59,73,85, Hûd, 11/50.

etmelerini emretmesi, tağuta kulluk yapmaktan sakındırması, Allah'ın kullarına dair bir sünneti olmuştur.⁹⁴

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de tevhidle ilgili çağrışı büyük çapta tebliğ yöntemi üzerine tesis etmekte, peygamberlerin vazifesinin ancak tebliğ olduğunu, bu tebliğin hangi esaslara göre yapılacağını açıklamaktadır. Tebliğ vazifesi esasta "iletişim" kavramıyla baş başa yürümektedir. Tebliğ kavramıyla bir açıdan "dinî iletişim" kavramını anlamak mümkündür. İkisi arasındaki tek fark şöyle izah edilebilir: İletişimin iletişim olabilmesi için geri bildirim olmalıdır. Tebliğin böyle bir şartı yoktur. Bu bağlamda dîne davet anlamına gelen tebliğ faaliyetinde iletişim kabiliyetinin aktif rol oynaması olmazsa olmazdır.⁹⁵

"Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir" ifadesini kelimâ âlimleri; "Yüce Allah, nebîlerine tebliğ etmeyi emrettiğine göre, tebliğin onlar için vacip olması, îman edip etmemenin, peygamberlerin sorumluluk alanına girmemesi, Yüce Allah'ın lütfuyla insanların hidâyete ermesi veya O'nun dilemesiyle dalâlete düşmesi" şeklinde açıklamıştır.⁹⁶

"Andolsun biz, her ümmete, "Allah'a kulluk edin, tâğûtta kaçın" diye peygamber gönderdik." ifadesinde Allah (c.c.), her ümmete, sadece bir ve tek olan Allah'a ibadet etmeleri, O'nun dışındakilere ibadet etmekten kaçınmaları için peygamber gönderdiğini zikretmektedir. Bu ise "lâ ilâhe illallâh" ın mânâsıdır. Çünkü bu kelime red ve kabulden oluşmaktadır.⁹⁷

İnsanlar genellikle farklı fikir ve anlayışlara sahiptirler. Bütün beşeriyetin gerçeklerde birleşmesi hiç şüphesiz en büyük idealdir. Ancak bu idealin dünyada şu ana kadar gerçekleştiği görülmemiştir, bundan sonra da görüleceğe benzememektedir. Önemli olan, fikrî ayrılıkları ve tartışmaları önlemek değil, bu ayrılıkları kavgaya ve saldırıya vesile yapmamaktır. Bunun için görüşlerinin gerçek olduğuna inananlar, düşüncelerini mümkün olduğu kadar bilimsel, barışçı ve medenî yollardan, ortaya koymalı, gerisini muhâtabının tercihi bırakmalıdır.⁹⁸

Her peygamberin davası iki temel prensip üzerine kurulur. Birincisi akîde (inanç); ikincisi ise şariat (hukuk) ve ahlâktır. Akîdenin içeriği, Hz. Âdem (a.s.)'in

⁹⁴ er-Râzî, Fahreddin, *Tefsîru 'Kebîr*, Dâr-u İhyâ-i Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 2001, VII, 204.

⁹⁵ Gürel Ramazan, *Din Eğitimi Açısından Kur'ân'da Hz. İbrâhîm (a.s.)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2013, s. 49.

⁹⁶ er-Râzî, *a.g.e.*, VII, 204.

⁹⁷ eş-Şenkitî, Muhammed el-Emin, *Edvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâr'u'l-Hadîs, Kâhire, 2005. III, 181.

⁹⁸ Yıldırım, Arif, "İnsanları Gerçeğe Davetin Yolları ve Kelâmî Tartışma Metodu", Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, 2007, Sy. 31

peygamberliğinden, ta son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar hiç değişmemiştir. Bunlar, Allah (c.c.)'in birliğine, O'nun zat'ına yakışmayan ilâhî sıfatların her türünden münezzehtir olduğuna inanmak, âhiret gününe, insanların öldükten sonra hesaba çekileceklerine; cennet ve cehennem'e inanmaktır. Böylece her peygamber kendi halkını, bu hususlara îman etmeye çağırmıştır. Her nebî, kendinden önceki nebîlerin davetini tasdik ederek, kendinden sonra gelecek nebînin nübüvvetini de müjdeleyerek gelmiştir.⁹⁹

Peygamberler birer beşer olmakla birlikte hitab ettikleri tüm insanlardan bazı yönleriyle farklıdır. Onların temel görevi, tevhid çizgisinden sapmış, dolayısıyla fitratlarına yabancılaşmış olan insanları yaratılış gayelerine uygun kemâle ulaştırmaktır. Bu zorlu bir görevdir. Çünkü her peygamber önce tek başındır. Birey ve toplumu ilgilendiren konularda yapılabilecek en zor işlerden birisi de şüphesiz yerleşik kültürü, ideolojiyi ve geleneği değiştirmektir. Peygamber, bu değişimi önce tek başına üstlenen kişidir.¹⁰⁰

Kur'ân'da bütün peygamberlerin asli vazifesi ve ortak sıfatı olan “tebliğ” görevi ile ilgili, emir sigasıyla ifade edilen şu âyet konumuza ışık tutmaktadır.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir.”¹⁰¹

Allah (c.c.), “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et” buyururken “Ey bütün mahlûkâta umumi bir risalet ve zatının birliğine davet için gönderilen elçi! Kendilerine sorumluluk yüklediğimiz herkese O'nun zatının bir ve tek olduğunu açıklamak için gereken her şeyi ulaştır!” demektedir.¹⁰²

“Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun” ifadesini İbn Abbas şöyle açıklamaktadır: “Eğer sana Rabbinden indirilen âyetlerden tek bir tanesini gizlersen, sana verdiğim peygamberlik vazifesini yerine getirmemiş olursun.” Yani şâyet Resûlullâh (s.a.v.), kendisine indirilenlerden bir kısmını tebliğ etmeyi terk ederse, Allah'ın kendisine indirdiği hiçbir şeyi tebliğ etmemiş gibi olur.

⁹⁹ el-Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân, *Fıkhu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1991, s. 51.

¹⁰⁰ Keskin, Hasan, “Sure İç Bütünlüğü Açısından Nûh Suresinin İncelenmesi”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sivas, 2009, XIII, 2, s. 71.

¹⁰¹ Mâide, 5/67.

¹⁰² el-Ceylânî, Muhyiddin Ebî Muhammed Abdulkadir, *Tefsîru'l-Ceylânî*, Merkezu'l-Ceylânî li'l-Buhusi'l-İlmiyye, İstanbul, 2009, I, 520.

Halbuki Resûlullâh (s.a.v.), Allah'ın kendisine vahyettiği herhangi bir şeyi gizlemekten berîdir.¹⁰³

Tebliğ faaliyetinin peygamberlik vazifesinin olmazsa olmazı olduğunu ifade eden bu âyette, aynı zamanda bu konuda çok çeşitli olumsuzluklarla karşılaşılacağına, tehdit ve tehlikelere maruz kalınacağına işaret eden “*Allah, seni insanlardan korur*” ifadesi de dikkatimizi çekmektedir. Dinin esaslarını, îlahî mesajları aktarma görevi tüm peygamberlerin kıssalarında da her zaman birinci gündem maddesidir. Zîra insanlığın hidâyeti için tebliğ en zarûrî husustur.

“*Allah, seni insanlardan korur*” ifadesiyle Allah (c.c.), Peygamber (s.a.v.)’in aziz ruhunu, kendisine zarar verici durumlara karşı koruyacağına dair söz vermiştir. Onu, “tebliğ” denilen ciddi bir görevle gönderdiğine, insanların kendisine düşmanlık yapıp tuzak kurmaları halinde, buna kayıtsız kalmayacağına dair Allah’ın Peygamberine olan ahdi söz konusudur. “*Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir*” ifadesi ise Allah’ın korumasının açıklamasıdır. Yani “Sana kötülük yapma yoluna girmeleri halinde onları başarıya ulaştırmaz” demektir. Öyle ise onları takip edip davet etmeme konusunda hiçbir bahanen yoktur.¹⁰⁴

İşte aynı şekilde, bu ümmetin âlimlerinden her kim davet konusunda sorumluluk bilinciyle öne atılırsa, Allah ona yardım eder, onu insanların vereceği zararlardan korur. Ve her kim, Allah’ın âyetlerini açıklar, Allah’a karşı zıt giden inatçı, şeriaten bihaber en ilkel kabilelerde bu delil ve âyetleri haykırırsa îmanı artar, Allah’ın dinindeki sağlamlığı, dayanıklılığı ziyadeleşir. Böylece Allah’ın varlığına dair delillerle ilgili inanç, kararlılık ve sağlam duruşu artar.¹⁰⁵

Kur’ân sadece okunan mücerred sözlerden ibaret bir kitap değildir. Kur’an hayat kitabı olması hasebiyle kapsamlı, bir insan yetiştirme ve davet kitabıdır. Dünya ve âhiret dengesini kurmak, insanların hem dünya hem de âhiret mutluluğunu temin etmek, büyük bir azim gerektirmektedir. Bu eylem ve faaliyet kapsam itibariyle, rızây-ı ilâhînin gerektirdiği şekilde insanları eğitime, bilgilendirme, sosyal hayatta insanca yaşamasını temin etme gibi yüksek gayeleri, dolayısıyla tebliğ ve daveti içine almaktadır. Bu hususta ise, toplumların ve ümmetlerin öncüleri olarak en başta peygamberler, davet ve tebliğ vazifesi ile görevlendirilmiştir. Yani Kur’an’da peygamber-tebliğ ilişkisi kopmaz bir

¹⁰³ el-Hâzin, Alaeddîn Ali İbn Muhammed İbn İbrâhîm, *Tefsîru'l-Hâzin*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, II, 298.

¹⁰⁴ el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kasimî*, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 2003, IV, 197.

¹⁰⁵ el-Kanûcî, Sıddîk Hasan Hân, *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, II, 293.

bütün olarak, birçok âyette işlenmiş, dinin esaslarını tebliğ etmenin peygamberler açısından önemi sık sık vurgulanmıştır.

1.1.1. Hz. Nûh (a.s.)’un Daveti

Kur’ân’da adı geçen, ilâhî mesajları tebliğ etmekle vazifeli peygamberlerin ilk örneği olan Hz. Nûh (a.s.)’dır. Bu anlamda ilk olarak, Hz. Nûh (a.s.)’un davetini anlatan âyetlerden bir kısmı aşağıda ele alınarak değerlendirilecektir.

Ûlu’l azm peygamberlerden Hz. Nûh (a.s.),¹⁰⁶ Kur’ân’da ifade edildiği üzere kavmi arasında 950 yıllık bir ömür yaşayan,¹⁰⁷ davet hususunda uzun soluklu çetin bir mücadele yürüten bir konuma sahiptir. Kur’ân’daki bir sûreye adı verilen Hz. Nûh’un davet ve tebliği ile ilgili âyetler, farklı sûrelerde de geçmekte olup, konumuz açısından özellikle üzerinde durmamız gereken mesajlar içermektedir.

Nûh Sûresi, bir sabır abidesi ve davet ustası olan Hz. Nûh’un (a.s.) tebliğ ve davet faaliyetlerini sistematik bir bütünlük içerisinde özet olarak aktaran sûrelerden birisidir. Bu yönüyle Hz. Peygamber ve onun şahsında tüm tebliğ ve davetçiler için özel bir anlam ve önemi vardır. Hz. Nûh Peygamber’in tevhid mücâdelesinde izlediği yöntemler ve en başta O’nun bir insan olarak taşıdığı yüksek îmanî ve ahlâkî değerler, zaman zaman müşriklerin katı muhalefeti karşısında yılgınlığa düşme durumuna gelen Hz. Muhammed’e (s.a.v.) bir örnek ve model olarak sunulmakta, böylece O, Allah tarafından adeta cesaretlendirilip teskin edilmektedir. Nûh Sûresi Mekke’de İslâm davetinin sıkıntılı günlerinde bir bütün olarak nazil olmuş sûrelerden biridir.¹⁰⁸

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْصَمُوا بِثَابِهِمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا وَاسْتَكْبَرُوا إِنِّي أَخْلَقْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

“(Nûh) şöyle dedi: Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (İmana) davet ettim. Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı. Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler. Sonra ben onları açık açık davet ettim. Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum. Dedim ki: Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır.”¹⁰⁹

¹⁰⁶ Bkz., Ahzâb, 33/7; Şûrâ, 42/13.

¹⁰⁷ Bkz., Ankebût, 29/14.

¹⁰⁸ Keskin, Hasan, *a.g.m.*, XIII, 2, s. 72.

¹⁰⁹ Nûh, 71/ 5-10.

Nûh Sûresinin bu âyetlerinde Yüce Allah (c.c.), Hz. Nûh (a.s.)'u kavmine peygamber olarak gönderildiğini ve onun Rabbinin emrine uyduğunu bildirdikten sonra, Rabbine yakarışını ve durumundan şikâyetini söz konusu etmektedir. Nûh (a.s.), kavmini gece gündüz Allah'a îmâna davet edip durduğunu, bu davetin kavminde kendisinden kaçıp uzaklaşma dışında bir şey arttırmadığını, kulaklarını tıkadıklarını, elbiseleriyle yüzlerini kapattıklarını ve bu tavırlarında inatçı ve ısrarcı olduklarını Allah'a şikâyet etmektedir.¹¹⁰

Bu makamda şunu hatırlatmak gerekmektedir: Allah'ın kitabının, Nûh (a.s.) ile ilgili anlattığı davet metodu, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.v.)'in davet metodundan hiçbir şekilde farklı değildir. Aynı şekilde Nûh (a.s.)'in kavmine peş peşe sıraladığı kevnî ve enfusî delil ve bürhanlar ile Allah Resulünün Kureyş müşriklerine yönelik ortaya koyduğu delil ve bürhanlar birbirinin aynısıdır.¹¹¹

Sonra ben onları açık açık davet ettim. Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum" ifadesinden şunu anlamamız gerekmektedir: Peygamberler bizim örneklerimiz olduğuna göre, biz de şu yaşadığımız asırda, insanları gece gündüz demeden İslâma davet etmeliyiz. Kâfir olarak belirli bir makama gelmiş bazı insanların Müslümanlar ile bir arada bulunmaktan ve konuşmaktan hoşlanmadığı malumdur. Gizli davet kapsamında bu tür insanlarla bire bir konuşmak ve böylece tebliğ etmek daha etkilidir.¹¹²

Nûh Sûresi Allah tarafından tanımlanmış bir davet metodu sunmak yerine, tarihte Hz. Peygamberden önce yaşamış ve kavmini dine çağırmış olan bir peygamberin davetindeki kendine özgü üslûba vurgu yapmaktadır. Zîra her peygamberin, toplumu dine çağırışında kendine özel veya toplumun sosyo-kültürel yapısının öngördüğü özel şartlar söz konusu olabilir. Elbette her peygamberin davette ortak yönlerinin olması bir hakikat iken; ortak yönlerin olması kadar, her peygamberin kendi toplum yapısından kaynaklanan özel davet yöntemlerinin olması da bir hakikat olarak kabul edilmelidir.¹¹³

Hz. Nûh (a.s.), diğer bütün peygamberlerin ilâhî mesajları iletirken karşılaştıkları, kavmi tarafından yalanlanma, aşağılanma, tehdit edilme ve alaya alınma gibi tepkilere maruz kalmıştır. Fakat bu zorlu imtihan sürecinde bütün peygamberler gibi Nûh (a.s.) da asla davasından vazgeçmemiş, pes etmemiş, vazife şuuruyla her türlü zorluğa göğüs

¹¹⁰ Zuhaylî, Vehbe, XV, 138.

¹¹¹ en-Nâsırî, Muhammed el-Mekkî, *Et-Teyisîr fi Ehâdisi't-Tefsîr*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1985, VI, 311.

¹¹² Toptaş, Mahmut, *Şifa Tefsîri*, Cantaş Yay., İstanbul, 1993, VIII, 70.

¹¹³ Keskin, Hasan, *a.g.m.*, s. 79-80.

germek suretiyle tüm insanlığa, özellikle de davetçilere yol gösterici ve rehber olarak davet görevini yerine getirmiştir.

Hız. Nûh (a.s.)'un davet sürecinde kavmine seslenişini ve kavminin bu davete verdiği tepkileri anlatan âyetleri işleyerek konuya bir başka açıdan açıklık getireceğiz.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Andolsun, Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azâbından korkuyorum” dedi. Kavminin ileri gelenleri, “Biz seni açıkça bir sapıklık içinde görüyoruz” dediler. (Nûh onlara) şöyle dedi: “Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yok. Aksine ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. “Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum.”¹¹⁴

“Andolsun, Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik” ifadesinden, her ne kadar Nûh (a.s.)’in sadece kendi kavmine gönderildiğini, peygamberliğinin kendi kavmiyle sınırlı olduğu anlaşılabilir da, özellikle ûlu’l-azm peygamberlerin, kendi kavimlerinden başlayarak tüm insanları davet etmek maksadıyla yola çıktığı söylenebilir. Her peygamberin, kendi kavminin dilini konuşması, onların içinde yaşaması, karşılaştıkları ilk toplumun da kendi kavmi olması hasebiyle önce kendi kavminden başlayarak, davet ve tebliğ görevini ifa etmesi gerekmektedir. Kendi kavminden başlaması ilk adım olup, daha sonra diğer kavim ve milletlere yönelerek ikinci ve sonraki adımları atmaktadırlar.¹¹⁵

“Ey kavmim! Allah’a kulluk edin” ifadesinde yer alan ve kulluk manasına gelen ibadet, sadece, tam bir üstünlüğe sahip olan ve müstehak olan zata karşı gösterilen tam bir itaatkarlıktır. O zat ise Allah Teâlâ’dır. Bu nedenle Allah’tan başkasına secde etmek haram kılınmıştır. Kulluk dört şeyden oluşur. Ahde vefa göstermek, elindekine rıza göstermek, haddini bilmek, kaybettiği şeyden dolayı sabretmektir.¹¹⁶

“Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azâbından korkuyorum” ifadesinde geçen “şüphesiz ki korkuyorum” ibaresi ile ilgili olarak bazı müfessirler, bunun “kesinlikle

¹¹⁴ A’raf, 7/59-62.

¹¹⁵ Fadlullâh, Muhammed Hüseyin, *Tefsîr min Vahyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Melâk, Beyrut, 2007 X, 154.

¹¹⁶ Durre, Muhammed Ali Taha, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm, ve İ’râbuhu ve Beyânuhu*, Dâru’l-Hikme, Dimeşk, 2002, IV, 451.

biliyorum” anlamında kullanıldığını, bazıları ise buradaki korkunun şefkatten gelen bir korku olduğunu söylemişlerdir. Hz. Nûh (a.s.)’un bu ifadeyi, kavminin îman etmesini çok istediği bir vakitte söylemiş olması muhtemeldir. Daha sonra ise Allah Teâlâ, Hz. Nûh (a.s.)’un, kavminin îman etmesi konusunda, “*Nûh’a vahyolundu ki: Kavminden daha önce îman etmiş olanlardan başka, artık hiç kimse îman etmeyecek. O hâlde, onların yapmakta oldukları şeylerden dolayı üzülme.*”¹¹⁷ diyerek umudunu kesmesini istemiştir. “*Büyük bir günün azâbından*” ifadesindeki “büyük gün” ile, bütün mahlûkât için en büyük gün olan kıyâmet kastedilmektedir.¹¹⁸

Hz. Nûh (a.s.) , peygamber olarak kendi kavminin içinde 950 yıl yaşamış, onları yalnızca Allah’a kulluk etmeleri ve O’na karşı sorumluluğunu yerine getirmeleri konusunda uyarılmış ve devamlı öğüt vermiş bir elçidir. Hz. Nûh (a.s.) söz konusu âyetlerde geçen ifadelerle misyonunu ortaya koymuş ve bunaldığı anda Yüce Allah’tan yardım dileyerek elçilik görevini devam ettirmiştir.¹¹⁹

“*Kavminin ileri gelenleri*” ifadesinde geçen “ileri gelenleri” ifadesi ile kavminde yer alan “önderleri” kastedilmektedir. “*Biz seni açıkça bir sapıklık içinde görüyoruz*” ifadesiyle de bu ileri gelenlerin, Hz. Nûh’un, kendi ilahlarına ibadet etmelerinden sakındırdığı için gerçekten açık bir sapıklık içinde olduğunu iddia etmeleri söz konusudur.¹²⁰

“*Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum*” ifadesiyle şunu söylemektedir: Rabbim beni size gönderdi ki, tevhid, âhîret günü, vahiy, peygamberlik, melekler, cennet, cehennem, ahlâk, öğütler, ibadet, muamelat ve benzeri genel hükümler ile ilgili olarak tebliğ etmemi istediklerini sizlere tebliğ edeyim. “*Ve size nasihat ediyorum*” derken, kavmini, içinde bulunduğu küfürden ve peygamberliğini yalanlayıp nasihatlerini red etmelerinden dolayı uyardığını ifade etmektedir.¹²¹

Hz. Nûh (a.s.) kavmini öncelikle Allah’ın birliğine, sadece O’na ibadet ve itaat etmeye çağırılmış, kavmi bu çağrıyı kabul etmeyip küfürde kalmaya devam edince, onlara âhîret inancı ve azâbını hatırlatmıştır. Böylece Hz. Nûh (a.s.) itikat açısından ilk defa âhîret inancı ve azâbından, ecir ve mükafattan bahsetmiş, kavmi ise bu tebliğ ve ikaz karşısında yine de küfürde ısrar etmiştir. Hidâyete ermek onlara nasip olmamışsa da, Hz.

¹¹⁷ Hûd, 11/36.

¹¹⁸ el-Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, Dâru’l-Mizan, İstanbul, 2006, V, 394.

¹¹⁹ Kara, Mustafa, *Güncel Değeri Açısından Kur’ân Kıssaları*, Selamet Yay., Samsun, 2011, s. 233.

¹²⁰ el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2006, III, 332.

¹²¹ el-Merâğî, a.g.e., III, 333.

Nûh (a.s.) ye'se düşmeden büyük bir ümit, sabır, gayret ve azim içerisinde risaletini tebliğ etmeye devam etmiştir.¹²²

Hiz. Nûh (a.s.)'un ilâhî mesajları iletmesini ele alan diğere âyetlere baktığımızda, Nûh Peygamberin tevhid mücadelesinde "cedel" olarak ifade edilen tartışma yöntemiyle karşılaşmaktayız. Aşağıdaki âyetler bu kapsamda ele alınacaktır.

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْذَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle tartıştin ve tartışmayı uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğın azabı getir." Nûh dedi ki: "Onu size, dilerse ancak Allah getirir ve siz (Allah'ı) âciz bırakamazsınız." Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."¹²³

Hiz. Nûh (a.s.), kavminin ortaya attığı bütün asılsız şüphelere cevap verdikten sonra, kavmi şüphe ve yalanlamalarına devam ederek O'nu iki şeyle tavsif etmiş ve inatlarına devam etmiştir. 1- Hiz. Nûh'u çok tartışmakla tavsif etmeleri. 2- Hiz. Nûh'un tehdit ettiğı azabın derhal gelmesini teklif etmeleri. Böylece, insanlarda gereksiz şüphe ve inat hastalık haline geldiğinde, onların her türlü bela ve musibeti cahilce çağırır hale geldiğı, artık onlardan ümit kesilmesi gerektiğı görülmektedir.¹²⁴

Hiz. Nûh (a.s.)'un, kavmini hak dine davet ederken "tartışma" yöntemini sonuna kadar kullanarak, onları sözle vevap veremeyecek duruma getirdiğı "Ey Nûh! Bizimle tartıştin ve tartışmayı uzattın" ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu aşamadan sonra artık Hiz. Nûh ile tartışmak istemediklerini görüyoruz. Bu durum onların artık tartışmayı devam ettirecek mecallerinin kalmadığını, sözlerinin tükendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çıkmazdan kurtulmak için Hiz. Nûh (a.s.)'a daha önce dile getirdiğı, "Doğrusu ben sizin adınıza elem dolu bir günün azabından korkuyorum." ifadesini hatırlatarak, yalanlamalarını sürdürmüş ve "eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğın azabı getir" diyerek alay etmeye devam etmişlerdir.

Verilen bu bilgiler ışığında Hiz. Nûh (a.s.)'ın daveti ile ilgili, aşağıda belirlenen bazı yöntemlere ulaşılmıştır.

¹²² Karaman, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ Ve Davet*, DİB Yay., Ankara, 2010, s. 19.

¹²³ Hüd, 11/32-34.

¹²⁴ Zuhaylî, a.g.e., VI, 311.

1- Hz. Nûh (a.s.) kavmini, gece gündüz her anı ve her fırsatı değerlendirerek davet etmiş, bu hususta asla bir boşluk bırakmayarak, davette bir azim ve gayret timsali olmuştur.

2- Kavmi, Hz. Nûh'un tartışma zemininde tüm mesaisini harcayarak kendilerini susturduğunu itiraf etmiştir. Bu durum, günümüzde ilâhî mesajları insanlara iletmede "cedel" (tartışma) becerisinin en birincil unsurlardan olduğunu göstermektedir.

3- Bir kavmin ileri gelen tabakasının, toplumun hidâyeti ve dalâleti açısından stratejik öneme sahip olduğu, Hz. Nûh (a.s.)'un kavminin ileri gelenleriyle olan tartışmalarından anlaşılmaktadır.

4- Peygamber olarak vazifesini yerine getiren Hz. Nûh, Allah'tan gelen bir tehdit olarak kavminin başına gelecek azâbı haber verirken "*korkuyorum*" ifadesini kullanmış, azâba müstehak bir kavim bile olsa, onlara karşı kin ve nefret dolu bir ifade kullanmamış, davet eden kişinin muhatâblarına acıması gerektiğini göstermiştir.

5- Hiçbir tehlikeyi, tehdidi ve başlarına gelecek felâketi anlamayan, anlamamakta ısrar eden, bu konuda inatlaşan insanlardan ümit kesilmesi gerektiği, Yüce Allah'ın Hz. Nuh'u bilgilendirmesinden anlaşılmaktadır.

6- Yüce Allah tarafından bazı mu'cizelerle desteklenmesi Hz. Nûh'un haddini aşmasına sebep olmamış, ilâhî irade ile kendi beşerî iradesinin sınırlarını kesin olarak bilmiştir. Günümüzde ilâhî mesajları iletme sorumluluğunun haddini bilmeyi gerektiği, tüm çabaların neticesinde hidâyet ve başarıyı Allah'tan beklemenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1.1.2. Hz. Hûd (a.s.)'un Daveti

Hz. Hûd (a.s.)'un davet ve tebliğ sürecini anlatan Kur'ân'daki âyetler bağlamında, Hûd kıssasında ilâhî mesajları iletme dair yöntemler ele alınacaktır.

"Rivâyet edildiğine göre, Âd kavminin el-Halecân isimli kralları, halkı köleleştirmiş, şirke dayalı olan ve kendi iktidarını yücelten bir inanç sistemi kurmuştur. Onları böylece baskı altında tutuyor ve sömürüyordu. Bu şartlar altında yaşayan ve hem sömürülen hem de putlara taparak Allah'a şirk koşan Âd kavmine, Peygamber olarak Hûd (a.s.) gönderilmiştir."¹²⁵

¹²⁵ Sırma, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2014, I, 200.

وَالِي عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَتَّقُونَ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ ثُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ

*Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Hûd, şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka sizin hiçbir ilâhınız yoktur. Siz, sadece iftira ediyorsunuz." "Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" "Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."*¹²⁶

Hûd (a.s.) için "kardeşleri" ifadesinin kullanılması, Âd kavminin, kendi soydaşlarından seçildiği için Hûd peygamberi kardeşleri gibi yakından tanıdıklarını göstermektedir. Ancak Hz. Hûd'un Âd kavmiyle neseb bakımından kardeşliği olsa da dinî açıdan bir kardeşlik söz konusu değildir.¹²⁷

Öte yandan, "kardeşleri" ifadesiyle, Hz. Hûd'un da kendi kavmini en iyi tanıyan, onlarda var olan sapık anlayışı, batıl inancı en iyi bilen kişi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla dine davet eden kişilerin, içinde buldukları toplumu çok iyi tanımaları, onlarla adeta bütünleşmeleri gerektiği, bir prensip olarak ortaya çıkmaktadır.

"Ey kavmim!" ifadesinde Hz. Hûd'un "Ey" nida edatıyla, muhâtabına işittirecek şekilde seslenmek sûretiyle kavmini davete başlaması, onların başlarına geleceklerin önemine işaret etmektedir.¹²⁸

"Allah'a kulluk edin. O'ndan başka sizin hiçbir ilâhınız yoktur" cümlesinde geçen "Allah'a kulluk edin" ifadesi hasrı ifade edip, manası "Sadece Allah Teâlâ'ya ibadet ediniz! Allah katında şefaathçi olmaları için Rab edindiğiniz, Allah'ın dışındaki ilâhlara ibadet etmeyiniz!" demektir. "O'ndan başka sizin hiçbir ilâhınız yoktur Siz, sadece iftira ediyorsunuz" ifadesi ise onların, ibadet ettikleri ilâhlar edinerek, şirk koşmak ve şefaath beklemek sûretiyle Allah'a iftira ettiklerini açıklamaktadır.¹²⁹

Hemen her peygamberin kıssasında az çok değinilen kibir konusu, toplumları felâkete sürükleyip helak eden bir ana faktör olarak karşımızda durmaktadır. Zîra "Allah'a kulluk edin" ifadesi, muhatapların kibir ve gurur bataklığından kurtulmaları için bir çağrıdır. Başta Şeytan olmak üzere, nemrutların, firavunların diğer tâğut temsilcilerinin

¹²⁶ Hûd, 11/50-52.

¹²⁷ er-Râzî, a.g.e., VI, 362.

¹²⁸ İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn, Tunus, 1990, VI, 94.

¹²⁹ et-Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzan fi Tefsîri'l-Kur'ân*, el-Muessesetu'l-E'lemî, Beyrut, 1997, X, 286.

ortak noktası, kibirlenmeleri ve büyülenmeleridir. Zaten Allah’a kulluk yapmamak en büyük kibirdir.

Bu durumda, dünyada inanç değerlerine îman etmediği gibi, yeryüzünde büyüklük taslayan ve Allah’ın otoritesine başkaldıran herkesin âkıbetinin felâket olduğu ve bu tür insanların âhirette kaybedenlerden olacakları gözler önüne serilmektedir.¹³⁰

Hz. Hûd (a.s.) kavmini Allâh’ın birliğine irşâd etmeye çalışıp onları putlara tapmaktan men ettikten sonra, “*Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir*” diyerek Hz. Nûh (a.s.)’un söylediği ifadenin aynısını söylemektedir. Çünkü, Allah’a davet etme işi, bir karşılık bekleme kirlerinden temizlenip arınmış olunca, kalplere tesiri de o nisbette daha fazla olur.¹³¹

Âd kavminin küfürde ısrar ederek daha da azgınlaşması, kibirlenip Hûd Peygamberi küçümsemeye, hor ve hakir görmeye kadar varmıştır. Kur’ân’da bu durum Hûd (a.s.)’un kıssasının anlatıldığı farklı sûrelerde görülmektedir.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرِيكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ
وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَم

“Kavminin ileri gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: “Şüphesiz, biz seni akıl kıtlığı içinde görüyoruz. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz. Hûd, şöyle dedi: “*Ey kavmim! Bende akıl kıtlığı yok. Aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.*”¹³²

“Kavminin ileri gelenlerinden inkâr edenler dediler ki” ifadesi, daha önce gelen Nûh Peygamber’in kıssasında da “kavminden bir topluluk” şeklinde belirtildiği üzere, Âd kavmi içerisinde gizlice iman edenlerin olduğunu göstermektedir. Ayrıca kavminin Hz. Hûd’a, “Şüphesiz, biz seni akıl kıtlığı içinde görüyoruz.” demeleri, artık o topluluktan hiç kimsenin, kendilerine söylenen hakikatlardan hiçbirini dikkate almadığını göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Hud’un, “*Bende akıl kıtlığı yok. Aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.*” şeklinde kavmine cevap vermesi davetin edebini göstermek bakımından dikkate değer bir husustur.¹³³

Kavimleri tarafından sapıklık, geri zekâlılık gibi çirkin ifadelerle itham edilen peygamberlerin, bunları görmezlikten gelmeleri, bu ithamlara karşı yumuşak sözlerle

¹³⁰ Kara, *a.g.e.*, s. 215.

¹³¹ er-Râzi, *a.g.e.*, VI, 363.

¹³² A’râf, 7/66-68.

¹³³ et-Tabatabâi, *a.g.e.*, VII, 181.

cevap vermeleri oldukça dikkat çekicidir. Bu davranış davetçilerin ve bütün iman edenlerin sahip olması gereken örnek bir davranıştır. Halbuki peygamberlere bu şekilde ahlaksızca ithamda bulunanların, insanların en sapkınları ve en geri zekâlıları olduğu bilinmektedir.¹³⁴

Gerek Hûd ve A'râf Sûrelerindeki söz konusu âyetler, gerekse bu âyetleri açıklayan tefsirler ve izahlar çerçevesinde davet ve tebliğ vazifesinde aktif olan davetçilerin, ilâhî mesajları iletirken âzamî derecede titizlik göstermesi gereken hususlar aşağıda sıralanmıştır.

1- Davetçi, kibir ve gurur hastalığından uzak durmaya özen göstermelidir.

2- Bu vazifenin Allâh'ın bir ihsânı olarak kendilerine verildiğini unutmamalı, Allah'a karşı şükür ve minnetini göstermelidir.

3- Vazifesinde doğrudan doğruya Allâh'ın rızasını temel maksat edinip, ilâhî mesajları insanlara iletirken hiçbir karşılık ve ücret beklememelidir.

4- Muhâtabın nasihat ve öğüde karşı azgınlığını arttırabileceği öngörüsüyle, her türlü hakaret ve tehditle karşılaşabileceğini hesap ederek yola çıkmalıdır.

5- Asla hakaret dili kullanmadan her türlü sözlü saldırıya makul ve meşru bir şekilde cevap vermelidir.

6- Allah'ın, ilâhî mesajları hafif görüp alaya alan, davetçileri tehdit edip hakaret eden bir toplumu asla cezasız bırakmayacağını, son aşamada dile getirmelidir.

1.1.3. Hz. İbrâhîm (a.s.)'in Daveti

Kur'ân'da, hayatın her alanında tebliğ ve davet ile ilgili faaliyetlerde güzel örnek olarak takdim edilen Hz. İbrâhîm (a.s.)'in, davet faaliyetleri oldukça dikkat çekicidir. Hz. İbrâhîm'in tebliğ ve davetteki icraatlarını incelenip bu hususta ne gibi yöntemlerin izlendiği ortaya konulacaktır.

Hz. İbrâhîm (a.s.), tevhid mücadelesinde müstesna bir yeri olan ve Allah Teâlâ'nın kendisini dost/halîl edindiği¹³⁵ bir peygamberdir. Onun için Hz. İbrâhîm kıssası, içinden yüzlerce ibret çıkaracağımız olaylarla doludur. Yüce Allah (c.c.), Kur'ân'da yer alan bütün kıssaları, ders alalım ve peygamberlere karşı çıkan bir kavim gibi olmayıp, onların çektiklerini çekmeyelim diye anlatmaktadır. Aksi takdirde son Peygamber'e gelmiş olan

¹³⁴ ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Muhammed İbn Ömer, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad, 1998, II, 458.

¹³⁵ Bkz., Nisâ, 4/125.

mesajda, daha önceki peygamberlerin başından geçenlerin, hangi gerekçelerle anlatıldığını izah etmek mümkün görünmemektedir.¹³⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de 25 sûrede geçen 63 âyette, toplam 69 kez Hz. İbrâhîm'den bahsedilmekte ve O'nun tebliğ ve davetteki etkin faaliyetlerine vurgu yapılmaktadır.¹³⁷

Hz. İbrâhîm'in kavmi ile olan mücadelesinin en önemli aşamalarından biri ve belki de ilki, tevhid ilkesinin onların akıl, kalp ve ruhlarına yerleştirilmesi idi. Hz. İbrâhîm (a.s.), “إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.”¹³⁸ diyerek tebliğ ve davet ile ilgili ana ilkeyi ortaya koymuştur. Bu ilke, şirkle mücadele etme ve insanların Allah'tan başka ilah tanımalarını önleyerek tevhid inancını zihinlere yerleştirme ilkesidir. Bir eğitim faaliyeti olan tebliğ esnasında, tebliğ ilkesinden asla taviz vermeyen Hz. İbrâhîm, getirdiği mesajın temel ilkesini de böylece belirlemiştir.¹³⁹

İlâhî mesajların insanlara aktarılması konusunda Hz. İbrâhîm (a.s.)'in, kendisinden sonraki peygamberler ve nesiller için güzel bir örnek olduğunu ifade eden âyetlere baktığımızda, Hz. İbrâhîm (a.s.)'in davet ve tebliğini daha iyi anlamaktayız. Çünkü bu âyetler aynı zamanda davette en etkili ve güzel yöntemler hakkında da bize fikir vermektedir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“İbrâhîm'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir demişlerdi. Yalnız İbrâhîm'in, babasına, senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez sözü başka. Onlar şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.”¹⁴⁰

¹³⁶ Sırma, a.g.e., I, 214.

¹³⁷ Abdalbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, h. 1364, s. 3.

¹³⁸ En'âm, 6/79.

¹³⁹ Gürel, a.g.e., s. 57.

¹⁴⁰ Mümtetine, 60/ 4.

“İbrâhîm’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır” cümlesinde Hz. İbrâhîm (a.s.) kıssasına temel teşkil eden hususlardan bazıları şunlardır: Şirk ve küfürden uzaklaşmakla sevgi ve kızgınlığın sırf Allah için olmasını sağlamak, tevhid inancının, îmanın en önemli temellerinden olduğunu anlatmak, Allah yolunda mücahede için çıkan müminlere verilen bilgilendirmeleri güçlendirmek için geçmişten alınacak ibretlerin, örneklerin en güzelini, kendine has özellikleri yansıtır bir şekilde göstermektir.¹⁴¹

Allah Teâlâ âyette, “Siz de kavminizin kâfirlerinden uzak olduğunuzu ortaya koyun! Çünkü kavimlerinden uzak olduklarını ortaya koymak konusunda, İbrâhîm’de ve o’nunla birlikte olan müminlerde sizin için güzel bir örnek vardır. Fakat müşriklere mağfiret dilemek konusunda sizin için güzel örneklik söz konusu değildir” demektedir. İbrâhîm (a.s.), “*Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim*” demesi, Hz. İbrâhîm (a.s.)’in babasının kendisine îman edeceğine dair vermiş olduğu söze binaen söylenen bir ifadedir. Fakat babasının ölümü esnasında artık onun Allah’a bir düşman olduğu açıkça ortaya çıkması ve şirk üzere ölmesi üzerine, İbrâhîm (a.s.) ondan uzak olduğunu belirterek ona mağfiret dilemeyi kesmektedir.¹⁴²

“*Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez*” ifadesi de, İbrâhîm (a.s.)’in babasına söylemiş olduğu sözlerdendir. O, “Eğer müşrik olursan, senden herhangi bir şeyi defedemediğim gibi, Allah’ın azâbını da savuşturamam” demek istemiştir. Böylece, babasının Müslüman olacağını umarak, ona mağfiret talebinde bulunacağını va’detmiştir.¹⁴³

وَحَاجَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَيْتَنِي وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا
أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ
بِالْأَمْرِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“*Kavmi onunla tartışmaya girişti. Dedi ki: “Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin O’na ortak koştuklarınızdan ben korkmam; ancak Rabbimin bir şey dilemiş olması başka. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah’ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyleri O’na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz*

¹⁴¹ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Huzur Yay., İstanbul, 2008, VII, 243.

¹⁴² İbn Süleymân, Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil ibn Süleymân*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, III, 349.

¹⁴³ er-Râzî, a.g.e., X, 518.

şeylerden ne diye korkayım? Öyle ise iki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin.”¹⁴⁴

Kavminin kendisiyle sözlü saldırıya yeltenmesini konu alan bu âyetler, Hz. İbrâhîm (a.s.)’in kavmini davet ederken, Yüce Allah’ın kendisine verdiği ilim ile “cedel” metodunu kullandığını göstermektedir. Bu vesileyle muhâtabı ikna etmede akıl yürütme, kişiye iddia ettiği sapkın inancın temelsizliğini kabul ettirmek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda muhâtaba bir takım sorular sorarak, onun itikadî anlamdaki çıkmazını anlatma amacı güdülmektedir.

Kavminin, Allah (c.c.)’a ortak koştukları ilâhlar konusunda Hz. İbrâhîm’i korkmaya çağırdığı anlaşılmaktadır. Burada tartışmada yenilgiye uğramış, söyleyecek sözü kalmamış sapık bir topluluğun kendi sahte ilâhlarıyla Hz. İbrâhîm’i tehdit etmesi söz konusudur. Aslında korkma konumunda olan Hz. İbrâhîm değil kendileridir; çünkü onlar bütün evreni yaratan, ilmi her şeyi kuşatan, fayda ve zarar verme yetkisini elinde bulunduran Allah’a ortak koşmaktadırlar.¹⁴⁵

Kaynaklarımız Hz. İbrâhîm’in kaç yaşında peygamberlikle görevlendirildiğini belirtmezler. Ancak O’nun gençlik yıllarından itibaren çevresiyle mücadeleye ve dolayısıyla da tebliğ faaliyetine giriştiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. İbrâhîm’in tapınaktaki putları kırmasının ardından bu eylemin failini arayan putperestlerin Kur’ân ifadesiyle, *“قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ”*

*“Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrâhîm denilirmiş”*¹⁴⁶ derken, O’nun genç biri olduğunu söylemeleri özellikle dikkat çekmektedir.¹⁴⁷

Hz. İbrâhîm (a.s.)’in davet vetebliğini anlatan kıssalar kısımlar halinde farklı sûrelerde geçmekte, her kısımda davetin farklı yöntemleri ele alınmaktadır. Bu anlamda Enbiyâ sûresinde zikredilen âyetlerden bir kısmı Hz. İbrâhîm (a.s.)’in sözle davetinin yanısıra “eylem” yönünü de göstermektedir. Hz. İbrâhîm (a.s.), yapacağı hareketin davet edilenler üzerinde etkili olacağını anladığında, kavminin taptığı putları kırmış ve onların saldırılarına “cedel” yöntemiyle cevap vermiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ En’âm, 6/80-81.

¹⁴⁵ Şimşek, Sait, Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri, Beyan Yay., İstanbul, 2012, II, 186.

¹⁴⁶ Enbiyâ, 21/60.

¹⁴⁷ Önkal, Ahmet, “Hz. İbrâhîm’in Tebliğ Metodu”, I. Hz. İbrâhîm Sempozyumu, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 1997.

¹⁴⁸ Bkz., Enbiyâ, 21/57-67.

Hiz. İbrâhîm'in muhataplar karşısındaki tutumu, onların dine davet konusundaki olumsuz, sert ve kırıcı davranışlarına karşı takındığı net ve tesirli tavır, cevap verirken gösterdiği kesin duruş ve nezaket, davet faaliyetlerinde çok önemli metotlara temel teşkil etmektedir.

Hiz. İbrâhîm'in tebliğ faaliyeti kimi zaman babasına, kimi zaman kavminden bir gruba, kimi zaman da babasının da dahil olduğu bütün kavmine yönelik olmuştur.¹⁴⁹ Böylece o, tebliğde dar bir çevreden genişleyen bir çevreye doğru insanları davet etmeye devam etmiştir. Eğitim açısından bu uygulama çok önemli olup eğitim faaliyetinin yavaş yavaş, aşama aşama, gittikçe genişleyen bir çerçevede ve sabırla yürütülmesini göstermesi açısından dikkatle izlenmesi gereken bir yöntem olmuştur.¹⁵⁰

Hiz. İbrâhîm (a.s.)'in tebliğ ve daveti sebebiyle, rabbi katındaki konumundan dolayı peygamberlik onun zürriyetine has kılınmıştır.¹⁵¹ Bu, özellikle onun dosdoğru îmanı ve ihlâsı vesilesiyle buna müstehak olmasındandır. Allah'ın onu imtihan ettiği sözlerdeki sabrı ki tek oğlu olan hilm sahibi İsmâîl'i kurban etmesi bu sözlerden birisiydi.¹⁵²

Tüm bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, nasıl ki Hiz. İbrâhîm (a.s.), insanları İmana, hak dine davette bizler için yol gösterici olmak bakımından güzel bir örnektir. Aynı şekilde Kur'ân kıssalarında Hiz. İbrâhîm (a.s.)'in davetinin anlatıldığı bu âyetler, Hiz. Peygamber'in şahsında, İslâm ümmetinin tüm davetçileri için bir metod ve yöntem çerçevesi sunmaktadır. Hiz. İbrâhîm (a.s.) davetinin anlatıldığı âyetler ve bu âyetlerin tefsir ve izahlarından yola çıkarak şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

1- Hiz. İbrâhîm (a.s.), hak dine, îmana davet hususunda hiçbir ayırım gözetmeksizin, yeri ve zamanı iyi ayarlanmış bir şekilde herkesi davet etmiştir.

2- Davete en yakın olan aileden başlayarak akraba, kabile, yöre halkı ile devam edip, dışa doğru ilerleyen bir aşama ve seyir takip etmiştir.

3- İlâhî mesajları muhâtaba aktardıktan sonra onun için af ve mağfiret dilemeyi ihmal etmemiştir.

4- Kendisinin peygamber olmakla beraber bir beşer olduğunu söyleyerek, muhâtaba yerine getiremeyeceği söz ve vaatlerde bulunmamıştır.

5- Sözel anlamda davet etmeyi esas almakla birlikte, yeri ve zamanı geldiğinde "cedel" yöntemini de kullanmıştır.

¹⁴⁹ Bkz., Enbiyâ, 21/52; Şuârâ 26/69-83; Sâffât, 37/85-99; Zuhruf, 43/26-27.

¹⁵⁰ Gürel, a.g.e., s. 52.

¹⁵¹ Bkz., En'âm, 6/83-86.

¹⁵² Tavil, es-Seyyid Rızk, *Ed- Davetu fi'l-İslâm Akîdeten ve Menhecen*, İdaretu's-Sahâfeti ven'Neşr, Mekke, 1984, s.153.

6- Tevhid inancı konusunda inkarcı muhatabı ikna etmek, kabul ve tasdik ettirmek için gerektiğinde “eylem” metodunu, putları kırmakla göstermiştir.

7- Müşrik veya kâfirlerin inkâr ve inatlarından vazgeçeceğine dair bir ümit kalmadığında, onlar için istiğfarda bulunmayı terketmiştir.

1.1.4. Hz. Yûsuf’un (a.s.) Daveti

Bütün peygamber kıssalarında olduğu gibi, Kur’ân’da “ahsenu’l-kasas” olarak ifade edilen Hz. Yûsuf (a.s.)’un kıssasında da, ders alınacak hikmetler, nasihatler, edep ve inanç esaslarına taalluk eden konular, özlü bir şekilde, hem Hz. Muhammed (s.a.v.)’e, hem de onun şahsında bütün insanlara anlatılmaktadır.¹⁵³

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلِّسَانِ الَّذِينَ إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ أَفْتَلُوا يُونُسَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْمَ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ

“Andolsun, Yûsuf ve kardeşlerinde (hakikati arayıp) soranlar için ibretler vardır. Kardeşleri dediler ki: “Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde, Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılğı içindedir. “Yûsuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz.” Onlardan bir sözcü, “Yûsuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın” dedi.¹⁵⁴

Hz. Yûsuf’un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, insanların gâfil olanlarının en yakın akrabalarına bile kötülük yapabileceğini göstermektedir. Yûsuf’un kardeşlerinin, babaları Peygamber olmasına rağmen ona yalan söylemeleri, Allah’ın emrettiği yolda olmayan kimselerin babalarını bile kandırabileceklerini, kandırmaya çalışabileceklerini göstermektedir.¹⁵⁵

“Andolsun, Yûsuf ve kardeşlerinde (hakikati arayıp) soranlar için ibretler vardır” ifadesi bir çok hakikatı ve ibret alınması gereken hususları ihtiva etmekte, birçok soruya da tam mânasıyla cevap vermektedir. “Mesela bu kıssada, “Hasedin neticesi nedir?” sorusuna “Utanıp mahcup olacak bir duruma düşmektir” cevabını, “Sabrın neticesi nedir?” sorusuna “Selamettir” cevabını, “Kederin neticesi nedir?” sorusuna “Sevinçtir” cevabını, “Meşakkatin neticesi nedir?” sorusuna “Rahattır” cevabını, “Hilenin neticesi nedir?”

¹⁵³ Sirma, a.g.e., I, 246.

¹⁵⁴ Yûsuf, 12/7-10.

¹⁵⁵ Sirma, a.g.e., I, 264.

sorusuna “Felakettir” cevabını, “Ayrılığın neticesi nedir?” sorusuna “Toplanıp sevgiyle kaynaşmadır” cevabını görmekteyiz.”¹⁵⁶

“Yûsuf’un kardeşlerinin, babaları Hz. Ya’kub’un, Hz. Yûsuf ile öz kardeşi Bünyamin’i farklı sevdiğini ve onlara tutku derecesinde düşkün olduğuna inanmaları, onları aşırı bir kıskançlığa itmiştir. Kıskançlık kısa zamanda hasede, haset de düşmanlık duygusuna dönüşmüştür. Kabaran düşmanlık duygusu onların ağızından, “*Kardeşleri dediler ki: “Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde, Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanlıgı içindedir.*” cümlelerin dökülmesine sebep olmuştur. Diğer kardeşler babalarının yanlış davrandığını söyleyecek kadar, babalarının tavrını soruşturmuştur.”¹⁵⁷

“Yûsuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) sâlih kimseler olursunuz.” ifadesinde öldürmekten bahsedilse de, burada öldürmeye dair bir karar söz konusu değildir. Burada, kendi aralarındaki fikir alışverişinden doğan farklı seçenekler üzerinde tartışma söz konusudur. Tek bir konuda varılan bir karar ve söz birliği değildir. Burada kıskançlıktan kaynaklanan ve babalarının sadece kendilerine yönelip onlarla ilgilenmelerini arzulayan bir durum vardır. Bu sebeple onu öldürmediler ve onu kaybolmasını istediler.¹⁵⁸

Dikkat edilirse, bu kardeşlerin en merhametlisi bile Yûsuf’un kuyu dibine atılmasına razı olmaktadır. Aynı şekilde onların şu zamandaki kardeşlerinin ve çocuklarının da her türlü şerri dillerine doladığı ve bütün hayırlı işler karşısında sustuğu görülmektedir.¹⁵⁹

Hz. Yûsuf (a.s.)’un peygamberliğinin başladığı zindan hayatı, ilâhî mesajları iletmede rüya tabiri ve soru cevap yöntemi ile tebliğın olumlu etkileri açısından önem taşımaktadır. Aşağıdaki âyetler bu kapsamda ele alınacaktır.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأَكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

Yûsuf dedi ki: “Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Ben, Allah’a inanmayan ve âhireti inkâr eden bir milleti (dinini) terkettim. Atalarım İbrâhîm, İshak ve Yakub’un dinine

¹⁵⁶ Mehmed Vehbi, Konyalı, *Büyük Kur’an Tefsiri Hülâsâtü’l-Beyan*, Üçdal Yay., İstanbul, 1966, VI, 2464.

¹⁵⁷ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2003, IX, 382.

¹⁵⁸ el-Mâturîdî, a.g.e., VII, 277.

¹⁵⁹ el-Burûsevî, İsmail Hakkı, *Rûhu’l-Beyan fî Tefsiri’l-Kur’an*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, IV, 235.

uydum. Bizim, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız(söz konusu) olamaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler."¹⁶⁰

Bu olay Hz. Yûsuf'un risâletini tebliğe başladığı ilk olay olmalıdır. Zîra bundan önce tebliğde bulunduğunu gösteren herhangi bir işaret yoktur. Ona güvenen ve ondan rüyalarının yorumunu isteyen iki arkadaşına o, gâyet nazik bir şekilde hitâb ederek rüya yorumlama ilminin kehânet ve falcılık değil, Allah'ın kendisine vahyettiği ilimlerden olduğunu bildirmiştir.¹⁶¹

Hz. Yûsuf şöyle demek istemiştir: "*Ben, Allah'a inanmayan ve âhireti inkâr eden bir milleti terkettim.*" Yani onların dinine, milliyetine asla iltifat etmedim, onlara dünya için ittibada bulunmadım, onların fenalığına iştirak etmekten ise zindana atılmayı tercih ederek onları terk ettim. Onların milletini terk etmekten murâd ise, onların dünyevi varlıklarına kıymet vermediğini, onların fena ve kötü işlerine katılmak yerine zindanı tercih etmekle onlardan büsbütün ayrılmış olduğunu beyandır.¹⁶²

"*Atalarım İbrâhîm, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız (söz konusu) olamaz*" ifadesinde geçen "atalarımın milleti" ifadesi ile kastedilen "atalarımın şeriatı" dır. Yani "bizler, peygamberlik müessesesinin kaynağı, risalet evinin aile efradı iken, tevhid inancı dışında bir dini yaşamak bize yakışmaz" demektedir.¹⁶³

"*Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler*" cümlesindeki "bu" yani bu benim ve atalarımın üzerinde olduğu din ve şeriat, Allah'ın bizim ve insanların üzerindeki lütuf ve ihsanlarındandır. Çünkü Allah (c.c.) insanları, Allah'ın vahdaniyet ve rububiyetini akıllarıyla idrak edip muhakeme edebilecek şekilde yaratmıştır. Ancak insanlar, kendilerine verilen lütuftan ve kendilerinde terkip edilen akıldan dolayı şükretmemektedirler.¹⁶⁴

Hz. Yûsuf (a.s) insanları hak dîne davet ederken, en başta toplumda yerleşmiş olan şirki hedef almakta, muhâtabın zihnini tevhîd inancının zeminine çekecek şekilde sade sorular yöneltmektedir. Bu sorulara akl-ı selîm ile verilen cevaplar tevhîd inancının yerleşmesine katkıda bulunmakta, muhâtabı şüphe ve vesveselerden kurtarmaktadır. Aşağıdaki âyetler bu kapsamda ele alınacaktır.

¹⁶⁰ Yûsuf, 12/37-38.

¹⁶¹ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara, 2007, III, 233.

¹⁶² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul, 1980, III, 1562.

¹⁶³ et-Tabresî, Ebû Aliyyi'l-Fadl İbni'l-Hasan İbn Fadl, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, V, 310.

¹⁶⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., VII, 307.

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ ءَأَرْيَاكَ مُتَقَرِّفُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah’ mı? Siz Allah’ ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁶⁵

“Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?” ifadesiyle Hz. Yûsuf (a.s.) önce, onları kendine arkadaş edinmiş olduğunu beyanla kendisini sevdirmektedir. Böylece onları davet etmekte olduğu din ve inancın ruhunu teşkil eden tarafları açık açık söylemek fırsatını bulmaktadır. Bunları söylerken de yine ana meseleye doğrudan değil, bazı mukaddime sayılacak taraflarıyla girmektedir.¹⁶⁶

“Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah’ mı?” ifadesinde, soru sormakla başlayan diyalog ve iletişimin stratejik bir önemi vardır. İnsanın zihninde soru ve cevap zemini oluşturmadan direkt olarak ortaya konan bir delil, insanın doğası gereği yabancı olduğu bir konuda kabullenmemesi, fevri tepkiler verip doğru olan bir şeye karşı çıkmasına ve nefret etmesine sebep olabilir. Burada, bu tehlikeyi önlemek için soru sormak sûretiyle zihni hakkı kabul etmeye hazırlama söz konusudur.¹⁶⁷

Dikkat edilirse burada zindan arkadaşları, Hz. Yûsuf (a.s.)’a gördükleri rüya hakkında soru sorup rüyanın tabirini beklemekte iken, Yûsuf Peygamber, onların sorularına hiç düşünmedikleri ve beklemedikleri bir cevapla karşılık vermektedir. Böylelikle sözün iyice dinlendiği, davetin tesir bakımından en elverişli olduğu bir zamanda tevhid akidesini anlatmaktadır. Bu şekilde bir hitâb şekli günümüz davetçileri açısından, şartlar oluştuğunda “hiç beklemediği bir cevapla muhâtabın dikkatini çekme” yöntemini barındırmaktadır. Hz. Yûsuf (a.s.), öncelikle dine davet ve dinin esaslarını delilleriyle anlatma cihetine gitmiş, ardından onların merakla bekledikleri rüyalarını te’vil etmiştir.

Bu âyetler ve âyetlerin tefsirleri çerçevesinde Hz. Yûsuf’un davetinde bir sıralama tesbiti yapıldığında şu sonuçlar elde edilmiştir:

¹⁶⁵ Yûsuf, 12/39-40.

¹⁶⁶ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Dâru İhyâ-i Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1967, IV, 239.

¹⁶⁷ el- Endelûsî, Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhît*, Dâru İhyâ-i Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 2002, V, 403.

1- Hz. Yûsuf (a.s.), öncelikle kendisine Allah tarafından verilen nimet, ihsan ve ikramları zikrederek kendini tanıtmış, muhâtabın zihninde kuşku bırakmayacak şekilde davetle mükellef olduğunu beyan etmiştir.

2- Tevhîdi esas alan ve şirki reddeden temel inancını açıkça ifade etmiş, kimlerin yolunu takip ettiğini, peygamber ismi vererek açıklamıştır.

3- Muhâtabın sorularına, hiç düşünmediği ve beklemediği şekilde, dinin yüksek hakikatlarını gündeme getirerek cevap vermiş, onların dikkatini üst düzeyde tutmayı önemsemiştir.

4- Tevhîd inancı ile Allah'a şirk koşmak arasındaki uçurumu soru sorarak göstermiştir.

5- Muhâtabların içinde buldukları şirk girdabının temelsizliğini ve çıkmazlarını ortaya koymuştur.

6- Son aşamada tevhîd akîdesine yeniden vurgu yapmıştır.

Bir başka açıdan Hz. Yûsuf (a.s.)'ın kıssasında dikkat edilmesi gereken konu, Hz. Yûsuf'un vefatından önceki durum ve Yûsuf peygamberin yaptığı duasıdır. Çünkü peygamberlerin hayatları kadar vefatları da ibret vericidir. Hz. Yûsuf'un, birçok sıkıntı ve musibetten sonra, en mutlu olduğu anda Allah'a (c.c.) kavuşma isteği, hem dine davet edenler hem de davet edilenler açısından dikkate değerdir. Yûsuf Sûresinin 101. âyeti söz konusu durumu en güzel bir şekilde ifade etmektedir.

رَبِّ فَقَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا
وَالْحَقِّي بِالصَّالِحِينَ

“Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve âhirette sen benim velimsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyilere kat.”¹⁶⁸

“Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin” buyruğu ile ilgili rivayetlerde Yûsuf (a.s.) dışında peygamber olsun, olmasın hiçbir kimse ölümü temenni etmediği, Hz. Yûsuf'un üzerindeki nimetler kemal derecesine ulaşmış ve dağınıklıkları bir araya getirilip toplanınca azîz ve celîl Rabbine kavuşmaya özlem duyduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁹

Hz. Yûsuf (a.s.) kıssasının en çarpıcı tarafı, Mısır'a aziz olması anne ve babasıyla görüşmesi, kardeşleriyle buluşup tanışmasıdır. Dünyada en büyük mutluluğu yaşadığı bir

¹⁶⁸ Yûsuf, 12/101.

¹⁶⁹ el-Kurtûbî, Muhammed İbn Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, V, 235.

zaman diliminde, Hz. Yûsuf'un vefâtını istemesinin anlamı şudur: Hz. Yûsuf, saadetin zirvesine ulaştığı dünya hayatından daha saadetli, daha güzel bir vaziyete mazhar olmak için, Yüce Allah'tan vefatını istemiş ve vefat etmiştir. Böylece âhiret saadetine mazhar olmuştur. Demek bu dünyaya ait saadetten daha cazip bir saadet ve ferahlı bir vaziyet kabrin arkasında mevcuttur ki, Hz. Yûsuf (a.s.) gibi hakikatın ince sırlarını gören bir zat, dünyevî saadetin içinde iken, âhiret saadetine mazhar olmak için gâyet acı olan ölümü istemiştir. Bu hadise bizlere, kabrin ötesi için çalışmamız gerektiğini haber vermekte, hakiki saadet ve lezzetin orada olduğu mesajını vererek bizleri irşâd etmektedir.¹⁷⁰

Kur'an kıssalarının zikredilme sebeplerinden en önemlisi insanların bunlardan ibret alarak hayatına çekidüzen vermesidir. Hz. Yûsuf (a.s.)'ın kıssası Kur'an'da en güzel kıssa olarak tavsif edilmiştir. Haksız yere zindana mahkûm olmayı, heva ve hevesine mahkûm olup Allah'ın rızasının dışına çıkma pahasına serbest kalmaya tercih etmiştir. Diğer taraftan kendisine acımasızca ve haksızca tuzak hazırlayan kardeşlerine, onların düşünüp ibret almaları için en güzel bir şekilde davranmıştır. Onlara kötü muamelede bulunmadan, sözü en güzel şekilde söyleyerek vicdan ve merhamet duygularını harekete geçirmiştir. Dolayısıyla bu kıssa, ilahi mesajların insanlara aktarılması ile ilgili yöntemlerde, iletişim açısından temel oluşturabilecek prensipleri içermektedir.

1.1.5. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Daveti

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın, ilahi mesajları muhâtaplara ulaştırma hususundaki gayretleri, çileleri, zorlu imtihanı Kur'an-ı Kerîm'in birçok âyetinde zikredilmektedir. Hz. Mûsâ'nın daveti iki önemli aşamayı barındırmaktadır. Birinci aşamada inkarcı Firavun ve çevresini, ikinci aşamada ise kendisine inanıp tâbi olan İsrâîloğullarını davet etmiştir. Hz. Mûsâ tüm bu tebliğ ve davet sürecinde, maruz kaldığı tüm tehlikelere ve kavminin defalarca ahdini bozarak kendisini yarı yolda bırakmasına rağmen, asla ümitsizliğe kapılmadan, tedbiri elden bırakmadan vazifesini yerine getirmiştir. Bu davet süreci de günümüzün davetçilerine birtakım hayatî prensipler sunmaktadır.

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın tebliğ ve davetini anlatan kıssalarda, Firavun ve çevresini davet etmesi ile ilgili âyetler burada zikredilecektir. Hemen ardından bu âyetlerin tefsirlerine ve ilgili diğer kaynaklara başvurularak, Hz. Musa'nın ilâhî mesajları iletmede izlediği yöntemler bir araya getirilecektir.

¹⁷⁰ Nursi, Said, *Mektubât*, TDV Yay., Ankara, 2016, s.359.

إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى
قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى

“Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin.” “Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır.” “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.” Mûsâ ve Hârûn, şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.” Allah, şöyle dedi: “Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.”¹⁷¹

Âyetlerde, Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’ya ve kardeşi Hârûn (a.s.)’a yönelik emirler ve onların görevlerini içeren ifadeler yer almaktadır. Aynı zamanda onları teşvik, cesaretlendirme ve destekleme anlamındaki ifadeler dikkat çekmektedir. Dine davet vazifesini yüklenenlerin, tehlikenin boyutu ne olursa olsun, böyle durumlar karşısında Allah (c.c.)’ı anmayı unutmamaları gerektiği ifade edilmektedir. Böylece O’na sığınarak, ilâhî mesajları muhataplara iletme noktasında asla geri adım atmadan, kararlı ve cesaretli bir tutum ve tavır takınmaları gerektiği hatırlatılmaktadır.

“Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin.” ifadelerinden hareketle, Allah’ın desteği ve yardımıyla hiç çekinmeden Firavun’a gitmeleri istenmekte, Allah’ı anmakta kararlı ve azimli oldukları takdirde de tehlike ve zararlardan emin olacakları ifade edilmektedir. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya, önceki yaşadığı tehlikeli hadiselerden nasıl kurtardığını hatırlatmak adına “beni anmakta gevşeklik göstermeyin” buyurmaktadır.¹⁷² Yani Allah’ın vahyini tebliğ etmekte, hak yoluna davette asla yorulmamalarını, nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah’ı zikretmelerini, davet ve tebliğ vazifelerine devam etmelerini istemektedir.¹⁷³

Buradaki “zıkr” kelimesinden maksad “peygamberliği tebliğ” dir denilebilir. Çünkü “zıkr” kelimesi bütün ibadetler için kullanılmaktadır. Bu ibadetlerin en anlamlısı, en büyüğü ise peygamberliği tebliğ etmektir.¹⁷⁴ “Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır” ifadesi, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn (a.s.)’ın Firavun’un tuğyanından çekinmeleri dolayısıyla söylemeleri beklenen “Rabbimiz! İkimiz de korkuyoruz” yakarışlarına peşinen verilmiş bir cevaptır. Yani Firavun’un tuğyanı hangi boyutta olursa olsun ona gidip hakkı tavsiye etmeleri emredilmektedir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Tâha, 20/42-46.

¹⁷² Kutup, a.g.e., V, 76.

¹⁷³ Mehmed Vehbi, a.g.e., VIII, 3291.

¹⁷⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., IV, 84.

¹⁷⁵ İbn Âşûr, a.g.e., XVI, 123.

“Cenâb-ı Hakk’ın Hz Mûsâ’ya, inkârcı ve inat bir kâfire karşı yumuşak davranmasını emretmesi iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, Hz. Mûsâ (a.s.)’yı Firavun’un yanında büyümüşü. Bu yüzden Allah (c.c.), Hz. Mûsâ (a.s.)’nın bu hukuka riâyet edip, Firavun’u yumuşak bir dille davet etmesini istemiştir. Burada ana-baba hakkının çok büyük olduğuna dikkat çekilmektedir. İkincisi ise, kendilerine sert bir dille nasihat edildiğinde, azgınlık ve kibirlerini arttırmak, zorbaların özelliğidir. Yüce Allah, Hz. Mûsâ (a.s.) ve kardeşinin Firavun’a gitmesini istemekle, ondan gelecek zülmü arttırmalarını değil, ona faydalı olmalarını istemiştir. Yüce Allah bu sebeple yumuşak davranmayı emretmiştir.”¹⁷⁶

“Hadiseyi anlatan âyet-i kerimelerde geçen önemli bir husus da, Firavun’la birlikte vezirinin yani başbakanının ve onu kendi parasıyla destekleyen kapitalist Kârûn’un isimlerini de zikretmesidir. Çünkü Firavun’a küfründe, Allah’a karşı olan isyanında ve de zulmünde en büyük destekçileri bu iki görevlisiydi: Başbakanı Haman ve hazineleri dillere destan olan Karun. Biri siyaseten, diğeri maddeten ona destek oluyordu ve böylece Firavun rejimi ayakta kalabiliyordu. Çünkü onlar Firavun’un emrine girmişlerdir.¹⁷⁷ Günümüz dikta rejimlerinde de durum aynıdır. Üçüncü dünya ülkelerinde ve özellikle de halkı Müslüman olan ülkelerde, gizli bürokratlar Hâman’ı, çıkarıcı para babaları ise Kârûn’u temsil etmektedir. Bu iki zümre, dilediklerini iktidar yapmakta, dilediğini de iktidardan uzaklaştırmaktadır.”¹⁷⁸

Hz. Mûsâ (a.s.)’nın davet süreciyle ilgili âyetlere dikkat edilirse ilâhî kontrol ve yönlendirmenin izleri her âyette görünmektedir. Hz. Mûsâ tebliğ ve davet sürecinin her aşamasında Yüce Allâh’ın emirleri doğrultusunda hareket etmektedir. Allah (c.c.), tebliğ ve davet sürecinde Hz. Mûsâ’ya cesaret vermekte, onun çekincelerini giderecek telkinlerde bulunmaktadır. Hz. Mûsâ ise önce tereddüt ettiği konuları dile getirmekte, ardından Yüce Allah’ın telkin ve tavsiyeleriyle yoluna devam etmektedir.

Hz. Mûsâ’nın, kendisine inanan kavmi İsrâîloğullarını davet etmesini anlatan âyetler ele alınarak, ilâhî mesajları iletmede izlenen yöntemlere değinilecektir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ وَجَعَلَكُم مَّلُوكًا وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ
يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ

¹⁷⁶ er-Râzî, a.g.e., VIII, 52.

¹⁷⁷ Bkz., Hûd, 11/97.

¹⁷⁸ Sırma, a.g.e., I, 288.

“Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Allah’ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani içinizden peygamberler çıkarmıştı. Sizi hükümdarlar kılmıştı ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti. Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz. Dediler ki: Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz.”¹⁷⁹

Hz. Mûsâ (a.s.), İsrâîloğullarını büyük bir bela ve musibet olan Firavun ve onun zorba yönetiminden kurtardıktan sonra, kavminin dinde gösterdikleri gevşeklik ve lakaydlıkları görmüştür. Musâ Peygamber onlara Yüce Allah’ın nimetlerini hatırlatmış, kutsal topraklara girmekten alıkoyan korkularına engel olmak için onları tekrar dini yaşayıpta samimiyete ve cesarete davet etmiştir.

Söz konusu davetin muhâtabı olan İsrailoğullarının dini hayattaki zayıflıklarından kaynaklanan korkuları, Hz. Mûsa’nın getirdiği ilâhî mesajın aksine bir tavır takınmalarına sebep olmuştur. Şüphesiz ki bu durum, daha önce karşılaştıkları zorluk ve sıkıntıları aşmada Yüce Allah’ın kendilerine sunduğu sayısız nimetleri ve yardımı hatırlatmayı gerektirdiği için, onlara mucizeler dahil bir çok nimet hatırlatılmıştır.¹⁸⁰

Hz. Mûsâ, daha önce İsrâîloğullarını davet ederken, onlara ihsan edilen üç önemli nimeti hatırlatarak, nankörlüklerine ve işlerine gelmeyen ilâhî mesajı görmezlikten gelmelerine engel olmak istemiştir. Bu nimetler, içlerinden birçok peygamber çıkarılması, kölelikten kurtulmaları ve kimseye verilmeyen nimetlerin onlara verilmesidir.¹⁸¹

Bu âyetler, âyetlerin tefsirleri ve izahlar çerçevesinde, Hz. Mûsâ’nın davet ve tebliğ sürecini iki aşamalı mücadelede değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Firavun ve inkarcı çevresini davet, ikincisi ise kendisine inanan kavmi İsrâîloğullarını davettir. Bu durum, Hz. Mûsâ’nın davetinin sadece kavmine yönelik olmadığını, evrensel bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Bu iki aşamalı tevhid mücadelesi, günümüz davetçilerine ilâhî mesajları iletmede, yöntem bakımından rehberlik etmektedir. Bu davet sürecinden aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür.

1- Hz. Mûsa (a.s.)’nin davet sürecinde karşılaşacağı insanlardan gelebilecek zararları düşünerek temkinli davrandığı, bu durumu Yüce Allah’a arz ederek ilâhî emirle hareket ettiği görülmektedir.

¹⁷⁹ Mâide, 5/20-22.

¹⁸⁰ Er-Râzî, a.g.e., IV, 331.

¹⁸¹ Şimşek, a.g.e., II, 37.

2- Günümüz davetçilerinin de zaman zaman korku ve endişe kaynağı olabilecek durumlara karşılaşmaları mümkündür. Bu gibi durumlarda Yüce Allah'ın tavsiye ve telkinleri doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir.

3- İlâhî mesajları iletme görevinin her aşamasında Yüce Allah'tan güç ve cesaret almak, O'na sığınmak gerektiği mesajı verilmektedir.

4- Dinde umutsuzluk, zayıflık ve korkuya yer olmadığı belirtilerek, geçmişteki zorlu imtihan süreçlerinden başarılı bir şekilde çıkan peygamberler örnek verilerek cesaretli olmaya teşvik edilmektedir.

5- Muhâtab azgınlık ve kibirde ne kadar ileri giderse gitsin, temkin ve tedbiri elden bırakmadan hakkı güzel ve yumuşak sözle söylemenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

6- Muhâtab ilâhî mesajlar karşısında gevşeklik gösterdiğinde geçmişteki nimetlerin hatırlanmakta, böylelikle kişilerin nefis muhâsebesi yapması hedeflenmektedir.

1.1.6. Hz. İsâ (a.s.)'nin Daveti

Hz. İsâ (a.s.)'nin ilâhî mesajları iletmede göz önünde bulundurduğu hususlar da günümüz davetçileri açısından bir yol haritası niteliğindedir. Hz. İsâ'nın kıssası, Kur'an'ın bize haber verdiği iletişim ve davetle ilgili önemli prensipler içermektedir. Bütün peygamberler gibi Hz. İsâ da, tevhid, nübüvvet, âhiret eksenli olarak tebliğ ve davet görevini yerine getirmiştir. Bu görevi tüm muhataplar için yerine getirdikten sonra kendisine gerçekten îman edenleri inkâr edenlerden ayırmak üzere soru yöneltmiş, ilâhî mesajları kabul edip tasdik eden bir ekiple yoluna devam etmiştir. Aşağıdaki âyetler ve izahları çerçevesinde Hz. İsâ (a.s.)'nin daveti ele alınmıştır.

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَى مِنْهُمْ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

“Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.” “Şüphesiz Allah, benim de Rabbin, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.” İsâ, onların inkârlarını sezince, “Allah yolunda yardımcıları kim?” dedi. Havârilere, “Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a îman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız” dediler. “Rabbimiz!

Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz."¹⁸²

Her peygamber'in, bütün peygamberleri tasdik etmesi gerekir. Hz. İsa'nın İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilişinin maksatlarından birisi belki de, Tevrat'ı iyice anlatıp münkirlerin şüphelerini ve cahillerin yaptığı tahrifatları ortadan kaldırmaktır.¹⁸³

Hz. İsa (a.s.) Allah'ın kendisine bildirdiği ahkâmı tebliğ etmek için elinden geleni yapmıştı. Yahudiler ise ona mani olmuş, bir türlü kendisine tahammül etmemişlerdi. Oysa ki o, Tevrat'ı doğrulamış, onu kabul etmişti.¹⁸⁴

İlahî mesajları insanlara aktarma faaliyeti içerisinde bulunan davetçilerin de bu âyetler ışığında bilmesi gereken önemli hususlar vardır. Nasıl ki peygamber, Allah (c.c.)'in kendisine verdiği mu'cize, âyet ve deliller ile muhatapların karşısına çıkıp onları hak dine davet ediyor ve kendi heva ve hevesini katmadan vazifesini icra ediyorsa, davetçilerin de bu temel esasları rehber ederek, tam donanımlı, bilgi birikimi yeterli, delil ve isbat eksensli bir tebliğ ve davet çalışmasını tesis etmeleri gerekmektedir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise, tüm dinlerin esaslarından olan tevhid inancına dikkat çekilmekte, "إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ" "*Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur*"¹⁸⁵ ifadesiyle Hz. İsa'nın dilinden, tevhid akidesine vurgu yapmaktadır. Hz. İsa (a.s.) bu sözü kendisini ilâh olarak kabul edenlerin iddialarını çürütmek için söylemekte, Allah'ın bildirmesiyle onların ileride kendisini ilâhlaştıracaklarını bilmektedir. Yani ileride böyle bir durumun meydana geleceği, kendisine vahiy yoluyla bildirilmektedir.¹⁸⁶

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ

"İsâ, onların inkârlarını sezince, "Allah yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler, "Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a İman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız" dediler."¹⁸⁷

Muhtemelen -Allah en doğrusunu bilir- Hz. İsa'nın kavmi kendisinden, peygamberliğine ve doğruluğuna dair bir mu'cize olması için Rabbinden, gökten bir sofrayı indirmesi için dua etmesini istemişlerdi. Yüce Allah'ın bunu kabul ettiği ve gökten sofrayı indirdiği rivâyet edilmektedir. Daha sonra ise, kim ki sofranın inişinden sonra nankörlük

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/50-53.

¹⁸³ er-Râzî, a.g.e., III, 230.

¹⁸⁴ Sırma, ag.e., I, 361.

¹⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/51.

¹⁸⁶ et-Tabatabâî, a.g.e., III, 233.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/52.

yapıp inkâr ederse, onları daha önce hiç kimseyi çarptırmadığı bir azap ile cezalandıracağını haber vermiş, ancak onlar yine de küfre sapmıştır. Hz. İsâ, azâbın geleceğini anladığında, azâbın îman edenleri alıkoymaması ve onların kurtulması için “Allah yolunda yardımcılarım kim?” demiştir.¹⁸⁸

Hiz. İsâ (a.s.) kıssasında geçen âyetler çerçevesinde, Hiz. İsâ'nın ilâhî mesajları iletmede takip ettiği yöntemleri ve prensipleri tesbit etmek mümkündür. Günümüzde İslâm'a davet eden ve dinî hakikatları insanlara tebliğ etmeyi şîâr edinmiş davetçilerin, bu âyetlerin rehberliğinde şu yol ve yöntemleri izlemeleri beklenmektedir.

1- Bir davetçi ilk önce kim olduğunu ve görevini açıkça belli etmeli, davasının en temel esaslarını ortaya koymalıdır.(tevhid, risâlet, âhiret vb.)

2- Temel îman esaslarını teyit eden gösterge ve delilleri muhâtablarına sunmuş, bu delilleri kuvvetlendiren başka delilleri de sıralamıştır.

3- Davetin içeriği ve delillerin sağlamlığı ile ilgili sorulan sorulara anında cevap vermek suretiyle şüphe ve vesveseleri izâle etmelidir.

4- İlâhî mesajları iletme davası ile ilgili en küçük bir tereddüt ve çekinme emâresi taşımadan tam bir îman ile muhâtabı karşılamalıdır.

5- Muhâtabını hak dine davette müjdeleme ve korkutma dengesini göz önünde bulundurmalıdır.

6- Son etapta muhâtabını iyice tanımalı, ilâhî mesajı kabul eden ve etmeyenleri birbirinden ayırdetmeli, kabul edenlerle birlikte sağlam bir kadro oluşturmalıdır.

1.1.7. Ailede Dinî İletişime Örnek Olarak Hiz. Lokmân (a.s.)'ın Daveti

Bu kısımda Kur'ân'da adı zikredilmekle beraber, peygamber olup olmadığı ihtilafli olan, Yüce Allah'ın sâlih kullarından birisi olarak bilinen Hiz. Lokmân (a.s.)'ın Lokmân Sûresindeki kıssasından bazı âyetler ele alınacaktır. Bu âyetler, ailede dinî iletişim alanında örnek alınacak çeşitli hitâb şekillerini içermektedir. Bir babanın evladına ilâhî mesajları iletirken hangi hususlarda nasıl hitâbta bulunacağını da bizlere öğretmektedir. Tebliğ ve davet açısından Hiz. Lokmân'ın diğer peygamberlerden farkı, tebliğinin aile bireylerine yönelik bir davet olmasıdır. Aşağıdaki âyetler bu çerçeve ele alınacaktır.

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

¹⁸⁸ el-Mâturîdî, a.g.e., II, 311.

“Andolsun, biz Lokmân’a Allah’a şükret! diye hikmet verdik. Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır.” “Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”¹⁸⁹

Lokmân sûresi 13. âyetteki “أَنْ اشْكُرْ” ifadesi 12. âyetten anlaşılan manaya atfedilmiş olup, takdîri, “Biz Lokmân’a kendisi için onu şükreder ve başkasına va’z u nasihat eder kıldığımızda hikmeti verdik” şeklindedir. İnsanın üstünlüğü, kendisinin kâmil olması, başkasını da kemâle erdirmesi ileler. Âyetteki “أَنْ اشْكُرْ” “şükret, diye” ifadesi, Lokmân (a.s)’ın kendisinin kemale erdiğine, “Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti” ifadesi de, başkasını kemale erdirici olduğuna işaretir.¹⁹⁰ Şirkin büyük bir zulüm olması şu şekilde açıklanabilir: Ma’bûdiyete en layık olan Allah Azze ve Celle yerine buna layık ve mahal olmayan başkasına ibadet etmek şirktir. Bu ise çok büyük bir zulümdür.¹⁹¹

Lokmân sûresinin 14. âyeti valideyne hürmeti, onlara itaati emretmektedir.¹⁹² Bu âyetin hemen ardından itaatın sınırlarından bahsedilmektedir. Ana baba haklarını gözetmek Allah’ın emri iken, evladın îman ile şirk çatışmasının yaşandığı bir aile ortamında ana babaya nasıl davranması gerektiği, Kur’an’daki ilâhî ikazlardan anlaşılmaktadır. Müşrik olan valideynin evladını şirke zorlaması karşısında, evladın göstereceği tepkinin dozu ve niteliği Lokmân sûresinin 15. âyetinden anlaşılmaktadır. Allah Teâla, müşrik ana babaya karşı nasıl davranmamız gerektiğini, onların haklarını çiğnemenin ilâhî mesajları nasıl aktaracağımızı bizlere öğretmektedir.

وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ
إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

“Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.”¹⁹³

“Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme!” ifadesinin Sa’d İbn Ebî Vakkas hakkında indiği rivâyet edilmektedir. Bazı müfessirlere göre bu herkese yönelik genel bir ifadedir. “Onlara itaat etme!” ifadesiyle, ana babaya şirk ve Allah’a isyankârlık konusunda itaat etmemesi

¹⁸⁹ Lokmân, 31/12-13.

¹⁹⁰ er-Râzî, a.g.e., IX, 119.

¹⁹¹ er-Râzî, a.g.e., IX, 120.

¹⁹² Bkz. Lokmân, 31/14

¹⁹³ Lokmân, 31/15.

konusunda uyarıda bulunmaktadır. “*Fakat dünyada onlarla iyi geçin!*” ifadesiyle Allah Teâlâ, kendisine isyan etmenin dışında, bu dünyada ana babaya iyilik yapma ve silâ-i rahîmde bulunma dâhil her türlü iyiliği yapmasını emretmektedir.¹⁹⁴

Buradaki “ma’rûf” kelimesi ile ana babayla ilgilenme, onlara hizmette bulunma kastedilmektedir. Bu ise, güzel ahlâk ve nezâketle, olgun bir insanda bulunması gereken cömertlikle onlara iyilikte bulunma kastedilmektedir. “*Bana yönelenlerin yoluna uy!*” ifadesiyle Yüce Allah, her ne kadar insana dünyada ana babaya iyilikte bulunup onlarla ilgilenmesini emretmişse de, dînî yaşayışta ebeveynin yolundan değil, mü’minlerin yolundan gitmesi gerektiğini bildirmektedir.¹⁹⁵

Mutlak manada ebeveyne itaat emredildikten sonra istisnai durumlara değinerek, bu gibi durumlarda takip edilecek yolları ve kullanılacak üslupları da beyan eden bu ifadeler, bir eğitim sisteminin temellerini barındırmaktadır. Saygı çerçevesinde bir itaatsizlikten bahsedilmektedir. Bu davranışın, “*Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.*” ifadesiyle mükafatlandırılacağını haber vermektedir.

Hz. Lokmân’a ait hikmet dolu tavsiyelerin yer aldığı bundan sonraki âyetlerde, evlâda hakkı tavsiyede bulunulurken kullanılacak üslubun şefkatle yoğrulmuş bir hitâb şekli olduğunu görmekteyiz. Aşağıdaki âyetler bu üslup çerçevesinde ele alınacaktır.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْقَالٍ حَبَّةٍ مِنْ حَرْدَلٍ فَنَقُوكَ فِي صَحْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

(Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) “*Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.*”¹⁹⁶

“Ya buneyye” ifadesi kişinin en yakını olan çocuğuyla konuşmasında ve ona nasîhatte bulunmasında kullanması gereken dil ve üslûbun ifadesidir. İlâhî mesajların iletilmesi esnasında başarıya ulaşmak için içerik ne kadar önemliyse, muhâtaba seslenme şekli ve sunma biçimi de o kadar önemlidir. İçinde şefkat barındıran “yavrum” yada “oğulcuğum” ifadesi muhâtabın sevgisini kazanma açısından hayatî bir önem arz etmektedir. Mesajın içeriğinin ise net, kesin ve tam doğru bilgi ihtiva ettiği görülmektedir.

“*Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir*” ifadesiyle, insanın sahip olduğu iyi veya kötü huy ya da özellik, bir hardal tanesi kadar küçük olup, en gizli, en

¹⁹⁴ es-Sem’ânî, Ebû'l-Muzaffer, *Tefsîru'l-Kur’ân*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997, IV, 231.

¹⁹⁵ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 11.

¹⁹⁶ Lokmân, 31/16.

yüksek veya en derin yerde bile olsa, Allah (c.c.)’ın onu getirip hesabını soracağını açıklamaktadır.¹⁹⁷

Allah’a İman ve İmanın gereği olan icraatlar, örneklendirme yoluyla nazarımıza verilmektedir. Burada Allah’ın, yarattığı bütün varlıkların en küçük ve gizli hallerinden haberdar olduğu vurgulanmıştır. Böylece insana, Yüce Allah’ın kudret ve azametini gösteren nice eserlerini idrak edip muhakeme etme fırsatı tanınmıştır.

Hz. Lokmân, evladına îmâna dair tavsiyeleri yaptıktan sonra nasîhatın amel boyutuna değinmiş, namazı kılmasını tavsiye etmiştir. Daha sonra ilâhî mesajların aktarılması kapsamında iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı tavsiye etmiştir. İman ve amelden sonra hakkı tavsiye görevi gelen âyetle hatırlatılmıştır.

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.”¹⁹⁸

İmanın gereği olan amellerin en önemlisi olan namaz, yine şefkat barındıran bir lisanla tavsiye edilmekte, bu önemli amel için “dosdoğru” sıfatı şart koşulmaktadır. Dikkat edilirse bu, namaz ibadetine mahsus bir nitelendirme olup, “dosdoğru” olmama ihtimaline binaen bir uyarı manasındadır. Aynı şekilde iyiliği emredip kötülükten nehyetme sorumluluğunun namaz emrinden sonra zikredilmesi, bu davet vazifesinin, ancak namazı dosdoğru kılanlar tarafından yerine getirilebilecek bir sorumluluk olduğunu göstermektedir.

Buradaki “sabır”, Allah’ın yarattığı mahlûkâtı ve onların durumuyla ilgili olarak emirleri, yasakları ve takdir ettiği kaderleriyle ilgilidir. Sanki Hz. Lokmân oğluna, Yavrum! Sana emredileni yap!, sakındırıldığın şeyden kaçın!, senin için takdir edilen kaderinde de sabırlı ol! demektedir.¹⁹⁹

Bu hitâbın muhâtabı olan Hz. Lokmân (a.s.)’ın şahsında tüm davetçileri ilgilendiren bir gerçek dile getirilmektedir. Bu, iyiliği emredip kötülükten nehyeden her davetçinin, mutlaka birtakım musibetlerle karşılaşacağı gerçeğidir. Bu durum, hiçbir ön açıklama yapılmadan direkt olarak *“Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol”* şeklinde ifade edilmiştir. Sabır tavsiyesi de davet vazifesinin ayrılmaz bir parçası olarak anlatılmakta, bu sürecin sabırla ödenen bir bedeli olduğu ifade edilmektedir.

¹⁹⁷ el-Kâşânî, el-Feyz, *Tefsîru’s-Sâfi*, Mektebetu’s-Sadr, Tahran, h. 1416, IV, 145.

¹⁹⁸ Lokmân, 31/17.

¹⁹⁹ el-Cevzî, İbn Kayyim, *Bedâiu’t-Tefsîr*, Dâru İbni’l-Cevzî, Riyad, 1993, III, 407.

“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol!” buyruğuyla, iyiliği emredip kötülükten nehyeden, ilâhî mesajları insanlara ulaştıran kimselerin başına sıkıntıların kesin olarak geleceğine dikkat çekilmekte, bunlara karşı sabırlı olunması tavsiye edilmektedir. Ayrıca davetçinin, başına gelen zorluklar karşısında sabretmesinin ödüllendirileceği müjdelenmektedir. Yüce Allah, Hz. Lokmân’ın, kesin bir şekilde emredilen bu ibadetleri oğluna emrettiğini haber vermekte, özellikle bütün ibadetlerin temeli ve bütün hayırların direği olan namazı emretmektedir.²⁰⁰

“Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir” ifadesinin tahlilinde ise şu sonucu çıkarmamız mümkündür: Hz. Lokmân, oğluna, Allah’a şirk koşmamasını, namazı devam üzere kılmasını, Allah’a ibadetle nefisini kemâle erdirdiği zaman başkalarını kemâle sevk etmek için emr-i bi’l-ma’rûf, nehy-i ani’l-münker yapmasını, peygamberlerin ve onların vârisleri olan âlimlerin meşgalelerinin bu olduğunu; çünkü onların, nefislerini kemâle erdirdiklerini ve İslâm topluluklarını kemâle sevk ettiklerini vasiyet etmiştir.²⁰¹

Hz. Lokmân’ın hikmetle ifade ettiği ilâhî mesajların sosyal sorumluluk boyutu Lokmân Sûresi 18. âyetle devam etmektedir. İnsanlara karşı gerek yüz ifadeleri gerekse yürüme gibi en basit davranışların dahi ölçüleri belirlenmiştir. Burada günlük hayatın akışında, gerek kendi başına gerekse toplum içerisinde, en basit hal ve hareketlerde bile ölçülü olmanın önemine dikkat çekilmektedir.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirlenen, övüneni sevmez.” “Yürüyüşünde tabîi ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkinini, şüphesiz eşeklerin sesidir!”²⁰²

Kibirli olmanın alâmeti olan “surat asıp insanlardan yüz çevirme” buyruğundaki “vela tusa’ir” ifadesi, “eğip bükme!” anlamındadır. “Seslerin en çirkinini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” ifadesinde geçen ve “münker” olarak ifade edilen bu kelime “kabîh” yani “çirkin” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Burada tekil olan “savn” yani “ses” ifadesi, çoğul olan merkebler kelimesine isnad edildiğinde “sesler” şeklinde çoğul olması doğru olurdu. Ancak “ses” kelimesi çoğula isnad edilse de, bu konumda çoğul, tekil gibidir.²⁰³

²⁰⁰ el-Kanûcî, a.g.e., V, 300.

²⁰¹ Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Yasin Yay., İstanbul, 2013, IX, 476.

²⁰² Lokmân, 31/18-19.

²⁰³ El-Ferra, Yahyâ İbn Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru's-Surûr, Beyrut, 1990, II, 328.

“*Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme!*” ifadesiyle Hz. Lokmân oğluna, tevâzû sahibi olmayı tavsiye etmektedir. Büyüklenen insanların yaptığı gibi halka surat asmamayı, insanlara ilâhî mesajları iletirken, zengin fakir ayrımı yapmamayı öğütlemektedir. “*Yürüyüşünde tabîi ol!*” ifadesiyle Hz. Lokmân evladına, yürürken ne ölmüş gibi kendini salıverenlerden, ne de kibirli insanların yaptığı gibi hoplayıp sıçrayanlardan olmamasını, yürüyüşünde orta halli olmasını tavsiye etmektedir.²⁰⁴

Yürümede ve ses düzeyinde denge sağlandığı takdirde, bu durum muhâtapta olumlu izlenim bıraktığından, muhataptaki önyargıların izâlesine yardımcı olmaktadır. Lokmân Sûresi 19. âyet bu açıdan önemli prensipler içermektedir.

İlâhî mesajları muhtaç gönüllere ulaştıran insanlar, önceki âyetlerde îman etmek, sâlih amel işlemekle emrolunmuş, Lokmân sûresi 18 ve 19. âyetlerde gurur, kibir ve benzeri hasletlerden nehyolunmuşlardır. Asık suratlı olmamak, yürürken tabîi olmak, sesini alçaltmak bu kabildendir. Zîra çalımla yürümek ahlâkî açıdan alçaltıcı bir kibirlilik hali olduğu gibi, sesini yükselmek, etkili olmaktan çok rahatsız edici bir bağırardan ibarettir. Çünkü asıl olması gereken, sesin değil sözün yüksek olmasıdır. Yüksek ve rahatsız edici bir insan sesinin, en edna derecede bir ses olan merkep sesinin seviyesine düştüğünü ifade etmektedir.

Hz. Lokmân (a.s.)’ın bu nasihatlerini eğitimde üslup, hakkı tavsiyede metod olarak ele almak mümkün olduğu gibi, ilâhî mesajları iletme görevini icra edenlere yönelik bir dizi tavsiye ve yol haritası olarak da ele almak mümkündür. Hakkı ve hakikatı tavsiye edip onlara davet eden kişinin takınması gereken önemli tavırlardan bahsedilmektedir.

Bunlardan bazıları:

- 1- Kimseyi küçümsememek, kibirli olmamak.
- 2- Asık suratlı olmamak, insanlardan yüzünü çevirmemek.
- 3- Yürüyüşünde tabîi olanı aşmamak.
- 4- Allah (c.c.)’ın kibir ve gurura kapılanları sevmediğini unutmamak.
- 5- Konuşurken bağırarak insanları rahatsız etmemek.
- 6- En mâkul, anlaşılır bir ses tonuyla insanlara hitâb etmek.

Bu esaslar çerçevesinde, davet ve hakkı tavsiye vazifesinin başından itibaren hem maddi hem de manevi bir ön hazırlıktan bahsedilmektedir. Böylece davet için gerekli tedbirler alındıktan sonra ilâhî mesajları insanlara ulaştırmak için yola çıkılması istenmektedir.

²⁰⁴ Emiroğlu, a.g.e., IX, 477.

1.1.8. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Daveti

Kuşkusuz son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v), “Hâtemu'n-Nebiyîn”²⁰⁵ vasfına sahip olmakla, önceki peygamberlerin getirdiği şeriatleri tasdik ve teyid edip tamamlayan bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda Peygamberimiz “âlemlere rahmet”²⁰⁶ olarak gönderilen bir peygamber olmakla, kıyâmete kadar tüm insanlığı îman ve İslâm'a davet eden bir özelliğe sahiptir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, önceki peygamberlerin din ve şeriatlarını tasdik, te'yid ve tamamlayıcı olmasından dolayı onların davet metotlarını da içine alan cihanşümûl bir davetin sahibi olduğu muhakkaktır. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) örnek hayatında, önceki peygamberlerin da'vet metodlarıyla beraber, daha kapsayıcı usûl ve yöntemleri müşahede etmekteyiz.

Diğer din mensupları, yalnızca kendi kavimlerine indirilenlere tâbi olmakla yükümlü iken, Müslümanlar onlardan farklı olarak kendileri dışındaki tüm kavimlere ve milletlere de kendilerine gönderilen daveti taşımakla yükümlü tek ümmettirler. Öyleyse tüm kavimlere ve milletlere daveti taşımakla sorumlu olan Müslümanların, daveti taşıma keyfiyeti hakkında birçok örneğe vâkıf olmaları gerekir. Belki de bize olan sevgisinin bir göstergesi olsa gerek ki âlemlerin Rabbi, daveti taşıma keyfiyeti hakkında, kendisiyle donanıp istifade edebileceğimiz birçok örneği bizlere göstermektedir.²⁰⁷

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v), peygamberliğinin henüz başlangıcında yakınlarını uyarmak ve onlara doğru yolu anlatmakla emrolunmuştur:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Elbiseni tertemiz tut. Şirkten uzak dur. İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma”²⁰⁸ âyetleriyle peygamberlerin asli görevi olan davet ve tebliğe çağrı yapılmıştır. “Kalk da uyar” ifadesiyle, “inzâr işiyle meşgul ol” manası kastedilmiştir. Buna göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sanki “kendini bu mesleğe ve vazifeye hazırla, iyice hazırlan” demek istemiştir.²⁰⁹ “Rabbini yücelt” ifadesiyle “sadece Allah'a mahsus olan ve O'nun büyüklüğüne işaret eden “Allahu Ekber” lafzıyla O'nu yücelt” buyrulmaktadır.²¹⁰

Yüce Allah, “Elbiseni tertemiz tut” buyruğuyla, hem maddeten temizlik anlamında elbise ve bedenin her türlü pislikten arındırılmasını emredekten, bunun yanında insanın

²⁰⁵ Ahzâb, 33/40.

²⁰⁶ Enbiyâ, 21/107.

²⁰⁷ Çelik, Celal, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, Çıra Yay., İstanbul, 2009, s. 30.

²⁰⁸ Müddesir, 74/ 2-6.

²⁰⁹ er-Râzî, a.g.e., X, 697.

²¹⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., VI, 252.

kalbini ve nefsini her türlü gûnahtan, zulûmden, tebliğine mani olacak kötü ahlâktan sakınmasını, nasihatlerini kabule yardımcı olacak güzel ahlâkla ahlâklanmasını öğütler.²¹¹ “Şirkten uzak dur” ifadesindeki “rûcz” kelimesi ile Kâbe’nin yakınlarında bulunan iki put kastedilmektedir. Rivâyet edildiğine göre, Mekke kâfirlerinden kim bu putların yanından geçerse, ellerini onların yüzlerine sürerdi. İşte Allah Nebi (s.a.v)’ye bu iki puttan uzak durmasını emretmiştir.²¹²

“İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma” emrinin anlamı şudur: Peygamberlik hem zor hem de büyük fedâkarlıklar gerektirir. Yükün ağırlığı, insanların inatları vs. gibi olumsuzluklar insan psikolojisini etkiler. Yaptığım bütün bu fedâkârlık ve iyiliğe rağmen insanlar nankörlük ediyorlar deyip yaptığı işi başa kakmaması da Peygambere verilen ilk talimatlar arasında yer almaktadır.²¹³

Bu manalara gelebilecek türden, Peygamberimizin en önemli görevini hatırlatan, yol gösteren âyetler Kur’ân’ın değişik sûrelerinde mevcuttur. Mesela, Ğâşiye sûresinde geçen,

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ أَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ

“Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin”²¹⁴ âyetleri de bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Bu âyetlerde Yüce Allah’tan Peygamberine, muhataplarının kendisine eziyet etmek ya da hafife almak sûretiyle karşılık vermelerinden dolayı hiçbir şekilde onları cezalandırmaması gerektiğine dair bir emir vardır. Onlara Yüce Allah’ı, O’nun büyük nimetlerini, peygamberleri yalanlayanların nasıl helâk olduklarını, onlara inananların nasıl kurtulduklarını ve onları nasıl yücelttiğini hatırlat. Onları azarlama, yaptıklarından ötürü cezalandırma, bunları Yüce Allah’a havale et.²¹⁵ “Onlar üzerinde bir zorba değilsin” ifadesiyle de hiç kimsenin îman etmeye zorlanamayacağı vurgulanmaktadır.

Peygamberimiz ile ilgili “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ” “O heva ve hevesinden konuşmaz. Bu kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir”²¹⁶ âyetleri, bir bakıma hem Kur’ân hem de Sünnet’in ilâhî ve rabbanî olduğunu ifade etmektedir. Bu âyetlerde Hz. Peygamber’in söyleminin, özellikle Kur’ân’ı gündeme getirmesinin kendi heves ve arzusundan, gönlünün eğiliminden, sevdasından kaynaklanmadığı

²¹¹ Çelik, Ömer, *Hakkın Daveti Kur’ân’ı Kerim Meâli ve Tefsîri*, Erkam Yay., İstanbul, 2013, V, 283.

²¹² İbn Süleymân, Mukâtil, *a.g.e.*, III, 414.

²¹³ Şimşek, Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsîri*, Beyan Yay., İstanbul, 2012, V, 340.

²¹⁴ Ğâşiye, 88/21-22.

²¹⁵ el-Mâturidî, *a.g.e.*, XVII, 184.

²¹⁶ Necm, 53/3-4.

bildirilmektedir. Konuşması nefisinden kaynaklanmadığı için bir şair olmadığı gibi, keyif ve arzusuna göre hüküm sürmek isteyen arzularına tutsak olmuşlardan da değildir. Kur'ân ve onun söyleminin ancak bir vahiy olduğu, başka bir şey olamayacağı ifade edilmektedir.²¹⁷

Bu âyet ışığında peygamberin konuşması ile ilgili ortaya çıkan “ilâhîlik” vasfı oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda genelde Peygamber Efendimizin (s.a.v.), özelde ise Sünnet'in en bariz tezahür ettiği bir alan olarak tebliğin kaynağı konusunda eski yeni bir çok İslâm âlimi “ilâhîlik” faktörüne dikkat çekmiştir. Yani onlara göre Sünnet, vahyin bir ürünü ve gayr-i metlüvv, yani Kur'ân âyeti olarak namazda okunmak üzere indirilmeyen şeklidir.²¹⁸

Buradan hareketle İlahî mesajların muhatap kitlelere ulaştırılması noktasında, elbette günümüz ve gelecek neslin davetçilerinin, Hz. Peygamber'in bu nebevî ve rabbanî davet metodlarını tüm yönleriyle anlaması, hayatına tatbik ettikten sonra, icraata geçmesi büyük önem arz etmektedir.

1.2. Müslümanların Asli Görevi Olarak Davet

Bu kısımda Kur'ân'a göre, Allah Teâlâ'nın davet sorumluluğunu Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şahsında tüm Müslümanlara yüklemesi konusuna değinilecektir. İlk önce Kur'ân-ı Kerîme göre davet faaliyetlerinin mü'minlere farz kılınması üzerinde durulacak, ardından İslâm'a davet faaliyetlerinde bulunması gereken temel özelliklerden bahsedilecektir.

1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Davetin Zorunluluğu

Din, Cenab-ı Hak tarafından vaz' olunan ve peygamber vasıtasıyla tebliğ edilen prensipler manzumesidir. Bu açıdan beşer tarihine bakacak olursak ilk insan, ilk peygamber ve ilk davetçi Hz. Âdem'dir. Allah (c.c.) çeşitli kavimlere peygamberlerini göndermiştir. Peygamberlerin gönderilmesi ve davetle görevlendirilmesi, elbette İslâm'a davetin gerekliliğine en büyük delildir.²¹⁹ Bütün peygamberler davetçidir, tebliğcidir; toplumu cehalet karanlıklarından kurtarmak için mücadele eden öncü ve önder insanlardır.

Kur'ân'a göre dîne davetin zorunluluğunu anlatan âyetlerin başında Âl-i İmrân Süresinin 104. Âyeti gelmektedir. Bu âyette Yüce Allah mü'minlere, iyiliği emredip

²¹⁷ Yazır, *a.g.e.*, VII, 556.

²¹⁸ Önkal, Ahmet, “Kaynakları Açısından Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu”, Milletlerarası İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2011.

²¹⁹ Önkal, Ahmet, *Resulullah'in İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2012, s. 41.

kötülükten sakındıran bir topluluğun oluşturulmasını emretmekte, gerçek manada kurtuluşun ancak bu şekilde mümkün olacağını haber vermektedir.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun! İşte kurtuluşa erenler onlardır”²²⁰ âyetinde sözü edilen sorumluluk din âlimleri içindir. Çünkü âyet şu üç hususu içermektedir: Hayra davet etmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. Hayra davetin, hayrın, ma’rufun ve münkerin ilme bağlı olduğu herkesin malumudur. Çünkü cahil kişi, çoğu kez insanları batıla davet eder, münkeri emrederken, ma’rufu yasaklar. Yine cahil, bazen yumuşak davranması gereken yerde sert, sert davranması gereken yerde yumuşak davranır. Bundan hareketle, bu sorumluluğun din âlimleri için olduğu anlaşılmaktadır.²²¹

Yüce Allah, Müslümanların içinde onlara önderlik edecek, birlik ve beraberliklerini sağlayacak, onlara iyiliği emredek, onları kötülükten sakındıracak, insanları İslâm’a çağırarak bir sosyal kontrol mekânizmasının bulunmasını istemektedir.²²²

İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmakla görevli olan, toplumu insanlığın zirvesine yükseltip, manevi olarak imar ve inşa etmek üzere çabalayan bir topluluğun bulunması emir sigasıyla ifade edilmiştir. Ayrıca “ummetun” kelimesinin nekra olarak ifadesi bu topluluğun, belli kişilerin yönlendirmesi veya başkaları tarafından yönlendirilmesiyle değil, bizatihi kişilerin kendi iradeleriyle, istemeleriyle ve çabalarıyla ortaya çıkacağını göstermektedir.

“Ümmet” deyiimi burada dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu, yer aldığı cümle ve konuya göre farklı manalar taşırsa da aslında, millet ve cemaatin önüne düşüp onları sevk ve idare eden yetişkin bir kadro demektir. Bunun için de kendini Allah’a, O’nun dinine ve insanlığın hizmetine adanmış eğitici bir kadroya ihtiyaç olduğu muhakkaktır.²²³

Ayrıca âyette geçen “ummetun” ifadesinde, bu kudsî davayı icra edenlerin sayısının belli olmaması, bir bakıma bunlar az da olsa çok ta olsa ümmet olduklarını, zîra ümmetin kurtuluşuna vesile olanların her bir ferdinin bir ümmet kadar değer taşıdığını göstermektedir.

Yaşadığı toplumdaki gelişmelere ilgisiz kalan bir insanın, başta kendisine karşı sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmediğini söylememiz gerekir. Ahlâkî açıdan

²²⁰ Âl-i İmrân, 3/104.

²²¹ er-Râzî, a.g.e., III, 314.

²²² Karaman, Hayrettin vd., a.g.e., I, 645.

²²³ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 2000, II, 1022.

yoğlaşmış bir toplumda yaşayan insan, zaman içinde o toplumun değerlerini kanıksamaya ve onlar gibi düşünmeye başlar. Bu durum o insanın kendi değerlerini ve kişiliğini yitirmesi demektir. Kuşkusuz “inandığı gibi yaşamayan insanlar, bir süre sonra yaşadığı gibi inanma” çelişkisiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.²²⁴

Dîne davet vazifesini icra eden kimselerde şu hususlar bulunmalıdır: a- Kur’ân’ı, Sünnet’i, nebevî sîreti ve râşid halifelerin hayatını bilmek. b- Dine davet edilecek toplumun dilini bilmek. c- Modern bilgiyi, genel bilgiyi, toplumun sosyolojik anlamda altyapısını ve mensup oldukları mezhep ve benzeri farklılıkları bilmektir.²²⁵

Allah Teâlâ, toplumda bu ulvi değerlere davet edecek bir grubun bulunmasını bu âyetle farz kılmaktadır. Bundan, böyle bir grubun bulunmaması halinde toplumun felakete uğrayacağı ve çökeceği anlaşılmaktadır. Peygamberlerin yaptığı bu hayatî görev, bugün için ilim adamlarına, yani mütefekkilere düşmektedir. Bunlar insanları hayra (iyiye) çağırmalı, insanların beynine, gönlüne doğru bilgi ile hitab etmelidir. İnsanların kalplerini birleştirmeli, kültürel kardeşlik dediğimiz îman kardeşliğini inşa etmelidir. Tefrikayı, düşmanlığı ortadan kaldırmalı ve toplumu ateş çukuruna düşmekten kurtarmalıdır.²²⁶

Hayra çağırma, iyiliği emredip kötülükten menetme genel anlamda Müslümanlara yönelik kifâye nitelikli bir farzdır. Bu yapılmayınca hiçbir Müslüman sorumluluktan kendini kurtaramaz. Fakat her bireye farz-ı ayn değildir, bütün ümmetin görevidir. Çünkü “minkum” (sizden) buyrulmuştur. Buradaki “min” tecrîdî (soyut) veya teb’îzî (bir bölümü) yansıtan bir nitelikte olmak üzere iki manaya ihtimali vardır. Tecrîdî olmakla Müslümanların genelini, teb’îzî olmakla Müslümanlardan seçilmiş özel bir ümmet (cemaat) kastedilmektedir.²²⁷

Allah’a îman ve Allah yolunda kardeşlik desteğine dayanan bu meşakkatli zor işe, îman ve takvâ kuvvetiyle, sonra sevgi ve muhabbetin gücüyle mukavemet eden bir cemaatin elbette bulunması gerekir. Bu vazifeleri yüklenmek kurtuluşun yegane şartıdır. Allah Teâlâ bu âyetin devamında, bu yolda yükselenlerden bahsederken “*İşte kurtuluşa erenler onlardır.*” ifadesini kullanmaktadır.²²⁸

²²⁴ Demircan, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 68.

²²⁵ Zuhaylî, Vehbe, *a.g.e.*, II, 302.

²²⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, IV, 288.

²²⁷ Yazır, *a.g.e.*, II, 522.

²²⁸ Kutub, *a.g.e.*, II, 26.

Bir diğler açıdan Müslümanlara sorumluluk yükleyen bu âyetten sonra Âl-i İmrân sûresi 110. âyete dikkat edilirse Yüce Allah, bu sorumluluğu yerine getirmenin karşılığında Müslümanlar için üstün bir sıfat belirlemiştir.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a İman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan İman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir.”²²⁹ âyetinde geçen “en hayırlı ümmet” ifadesiyle Allah Teâlâ, mü’minlerin, dünyaya gelmiş en hayırlı toplum olduklarını müjdelemektedir. Hayırlı oluşlarının en temel nedeni de Allah’a inanmaları, iyiliği emredip kötülükten sakındırmalarıdır. Allah’a inanan, iyiliği emredip kötülükten men eden toplum, en güzel ahlâkı kendinde toplamış hayırlı bir toplumdur.²³⁰

Bir zamanlar Allah’ın dinini yaşama ve tebliğ vazifesinin verildiği kitap ehli, bu kutsî nimetin şükrünü hakkıyla îfa edemediği için ellerinden alınmıştı. Eğer Kitap Ehli de îman edip istikamet üzere yaşasaydı, şüphesiz onlar için çok hayırlı olacaktı. Peygamberimiz (s.a.v.)’e ve Kur’ân’a inansalardı bu şerefli halleri devam edecek ve iki kat mükâfât alacaktı. Fakat pek çoğu îmanı reddedip dinden çıkararak fâsıklar gürûhundan olmuşlardır. Dolayısıyla burada bizlere hem bir müjde hem de kuvvetli bir îkaz bulunmaktadır.²³¹

Müslümanlar açısından dîne davetin, insanları iyiliğe ve hayra çağırmanın, kötülükten sakındırmanın ne kadar zarûrî olduğu, yukarıda işlenen âyetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Müslümanlara hem ilâhî mesajları iletme sorumluluğu yüklenmekte hem de bu sorumluluğu taşımanın Allah katında ne kadar değerli olduğu, “en hayırlı ümmet” sıfatıyla anlatılmaktadır.

1.2.2. İslâm’a Davetin Genel Nitelikleri

İslâm dinine davetin üç önemli unsuru vardır. Bunlar; “davetin konusu”, “davet eden” ve “davet edilen”dir. İslâm dînine davet, müminlerin omuzuna konulmuş ilâhî bir lütuf ve sorumluluk olduğundan, bu davetin bir takım özellikleri, kuralları, sınırlılıkları ve uygulama alanlarının olması gerekmektedir. Çünkü ilâhî mesajların iletileceği muhâtap kitlelerin, psikolojik alt yapıları, sosyal dokuları, hayat tarzları, ekonomik şartları, kültür ve

²²⁹ Âl-i İmrân, 3/110.

²³⁰ Ateş, Süleymân, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul, 1989, II, 90.

²³¹ Çelik, Ömer, *a.g.e.*, I, 453.

iklim koşulları farklı farklı olabilmekte, iletişim kurma yolları çok çeşitlilik arz etmektedir. Bütün bu değişkenlerin yanında toplumdaki dini yaşayış tarzı da ayrı bir önem arz etmektedir. Bundan dolayı muhatap kitlelerin dini yaşayışlarını çok iyi bilmek ve ona göre değişen iletişim stratejilerini hayata geçirmek gerekmektedir.

Hiz. Peygamber'e doğrudan hitâb ederek, O'nun gönderiliş gayesini, davetindeki incelikleri anlatan Ahzâb sûresinin 45 ve 46. âyetleri, İslâm'a davette bulunması gereken nitelikler açısından bir pusula görevi görmektedir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırarak bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.”²³²

Ahzâb sûresinde, Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in Rabbi tarafından eğitilmesi konu edilmiştir. Bir taraftan Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in aile fertlerine nasıl davranması işlenirken, diğer yandan Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in diğer mahlûkâta karşı nasıl davranması gerektiğine bu âyetle işaret edilmiştir. O, Allah'tan başka ilâh olmadığına dair bütün canlılar üzerinde bir şâhid olduğundan insanları müjdelemiş, gerekli durumlarda inzâr ile korkutma yolunu tutmuştur. Âyette onun Allah'ın emri ile bir davetçi olduğu ifade edilmiştir. Hiz. Peygamberin bir kandil olduğu ifade edilmiş ancak bir güneştir denilmemiştir. Çünkü kandilden pekçok nurların alınıp başkalarının tutuşturulabileceği bilinmektedir.²³³

Her çağda, insanları ilâhî mesaja davet edenlerin usta, maharetli, uzman birer tebliğci olmaları lâzımdır. Mahâretinin en ince noktalarına kadar inerek, korkutmadan, ürkütmeden, kaçırmadan, nefret ettirmeden, en uygun metod ve üslupları kullanarak hidâyet ilaç ve şifasını sunması gerekmektedir. Elbette burada başvurulacak yol, uygulanacak usûl ve üslup, kullanılacak metod ve yöntem, çok önemlidir. Hiç tereddüt etmeden düşünerek ve bilerek diyoruz ki bu noktada gayeye erişmek için, muvaffak olabilmek için tek yol, Resûlullâh Efendimizin (s.a.v.) yol ve metodudur.²³⁴

1.2.3. Davetin Zamanı İle İlgili Nitelikler

Davette zaman faktörü, davet sürecinin etkinliği ve verimliliği açısından önem arz eden faktörlerden birisidir. Yapılan her işin, genellikle kendine uygun bir zamanı vardır. Bu zaman içinde yapılmayan iş, neticede çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olur.

²³² Ahzâb, 33/45-46.

²³³ Râzi, a.g.e., IX, 173.

²³⁴ Önkâl, Ahmet, a.g.e., s. 70.

Hatta bazen, maksadın aksine bir neticeyle karşılaşmak gibi bir mahzuru da vardır. Gelişigüzel her yerde her zaman davet yapılabilir düşüncesi ise, tasvip edilebilir bir anlayış değildir.²³⁵

İnsan hayatında bazı zamanlar, hatta gün içinde bazı saatler ve dakikalar vardır ki bunlar, etkilenmek bakımından diğerlerinden daha müsait olma vasfı taşırlar. Kişinin yalnızca Rabbiyle baş başa nefis murakabesi yapmaya, Allah'la irtibat kurmaya, O'na iltica etmeye en müsait vaktinin gece olduğunu biliriz. Nitekim gün içerisinde sabah ve öğleden sonraki bazı zaman dilimlerinin, insan zihninin tefekkür ve algılama düzeyinde en verimli vakitler olduğu bilinen bir gerçektir.²³⁶

İslâm dinine davet için belirlenen zaman hep aynı özellikleri taşımayabilir. Yani daima sakin ve sessiz bir ortam bekleyerek, muhâtabı karşımıza alıp ona hakkı söyleme imkanımız olmayabilir. Önemli olan, ilâhî mesajın muhâtaba ulaştırılması bakımından doğru zamanı seçmektir. Asıl olan muhâtabın hidâyeti için çalışmaktır. Bu çalışma bazen sakin ve sessiz bir zaman diliminde olabileceği gibi, bazen de hareketli, hatta savaş gibi en kritik zamanlarda da olabilir.

Nitekim Resûlullâh Efendimiz (s.a.v) Hayber savaşında sancağı Hz. Ali'ye verir. Hz. Ali'nin görevini sorması üzerine Resûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurur: *“Onlara yavaşça sokul, sahalarına in, sonra kendilerini İslâm olmaya davet et. Onlara İslâm'ın gerektirdiği esasları haber ver. Ey Ali, iyi bil ki, Allah Teâlâ'nın senin sayende tek bir kişiye hidâyet vermesi, sana kızıl develer bahşedilmesinden çok daha hayırlıdır.”*²³⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), bu talimâtıyla, fetih heyecanına kendisini kaptırması çok muhtemel olan komutana, asıl meselenin, insanların İslâm'a kazandırılması olduğunu tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir.²³⁸

Davet için seçilen zaman, davet faaliyetinin kıymetini ve davetçinin bu faaliyete verdiği önemi yansıtır. Bu bakımdan davetçi zaman dengesini iyi ayarlamalı, yapılan bu davet faaliyeti için en uygun ve kritik zamanı seçmelidir. Unutulmamalıdır ki İslâm dînini anlatan kişi, davasının haklılığını isbat için en verimli ve uygun zamanı tesbit etmediği takdirde, ilerleme sağlayamayacağı gibi İslâm'ın hak davasına zarar verme tehlikesi de vardır.

²³⁵ Saka, Şevki, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, Ankara, Tsz., s. 159.

²³⁶ Önkal, Ahmet, *a.g.e.*, s. 296.

²³⁷ Buhârî, *Meğâzi*, 38.

²³⁸ Çakan, İsmail Lütfî, *Hadislerle gerçekler*, İfav Yay., İstanbul, 2008, s. 418.

Hz. Yûsuf (a.s.)'un, zindandaki arakadaşlarının rüyalarını tâbir etmesini istemeleri karşısında izlediği strateji, dine davette zamanlama açısından oldukça mânidardır. Çünkü Hz. Yûsuf, kendisinden rüyalarını tabir etmesini isteyen zindan arkadaşlarına, önce kendisini tanıtarak peygamberlik kimliğini belirtmiştir. Daha sonrasında kendisine verilen mucizelere değinmiş, hangi dîne mensup olduğunu, kimlerin yolundan gittiğini açıklamıştır. Allah'a ve âhiret gününe îman ile ilgili delilleri de sıraladıktan sonra, onların sorularına cevap vererek²³⁹ bir bakıma zamanlamada altın vuruşu yapmıştır. Bu durum bizlere ilâhî mesajları iletmede zamanın önemine dair önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca gelişigüzel, bir anlatma ve aktarma faaliyetinin te'sirden uzak beyhûde çabalara dönüşebileceğine dair uyarı niteliğinde olup, bizlere etkili iletişim kurmaya dair fikir vermektedir.

Bu gerçekler doğrultusunda bilinmelidir ki davet edilen kişinin ilgisinin, algılama düzeyinin yüksek olduğu zamanlar, verimlilik açısından mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Muhatap mesajı alma noktasında hazır, zaman da uygun ise bu fırsat mutlaka değerlendirilmeli ve davet çalışması asla ertelenmemelidir. Diğer taraftan vakitli vakitsiz, müteaddid defalar ardı ardına tebliğde bulunarak muhâtaba bıkkınlık vererek onu ürkütmek ve usandırmak tehlikesi göz ardı edilmemelidir.²⁴⁰

Söz konusu olumsuz sonucun, ilâhî mesajların muhâtabalara ulaştırılması ameliyesini akâmete uğratması kaçınılmazdır. Bu hususta Abdullah İbn Mes'ud (r.a.), "*Resûlullâh (s.a.v), bizi bıktırmamak için öğüt vermekte en uygun zamanı kollardı*"²⁴¹ ifadesiyle Resûlullâh'ın davetteki hasasiyetini haber vermektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in zamana yayılarak parça parça indirilmesi, Yüce Allah'ın muhâtaba ne denli önem verdiğinin göstergesidir. Muhâtabın soru ve sorunlarına en uygun zamanda cevap verme ve çözüm bulma açısından uygun zaman seçiminin, etkili iletişim için zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Peygamberimiz'e hitâben davet ile ilgili âyetlere baktığımızda, davetin ilk yıllarından itibaren, zaman geçtikçe özelden genele doğru bir hitâb şekli ile karşılaşmaktayız. Mesela, "*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme!*"²⁴² âyetinde tebliğ görevinin açıkça yapılması

²³⁹ Bkz., Yûsuf, 12/36-41.

²⁴⁰ Önkal, a.g.e., s. 295.

²⁴¹ Buhârî, *İlim*, 11.

²⁴² Hicr, 15/94.

emredilirken, “(Önce) en yakın akrabana uyar!”²⁴³ âyetiyle davete akrabalarından başlanması emredilmektedir. Burada davete bir sınır koyma söz konusudur. Daha sonra inzâl olup daveti konu edinen bir başka âyette, “*Elif Lâm Râ. Bu Kur’an, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır*”²⁴⁴ buyrulmakta, davetin artık herkese yapılabileceği zamana dikkat çekilmektedir.

Muhâtap ile, sevgi, saygı ve samimiyet gibi ahlâki değerler temelinde kurulan bağ ve iletişim, davetçinin muhatap kitlede bıraktığı güven, ilâhî mesajların iletilmesi sürecinin önemli unsurlarındandır. İletişim halinde olduğumuz muhâtabın zaman içerisinde birtakım sorular sorması veya bazı hususları merak etmesi öngörülebilir durumlardır. Aynı şekilde, zaman içerisinde birtakım sorunların yaşanması da muhtemeldir.

Davette söz konusu olan soru, sorun ya da merak edilen hususlarla ilgili olarak davet eden kişinin duyarlı, daimî bir teyakkuz halinde olması gerekmektedir. Sorulan soruya anında cevap vermek, sorunlara zamanında müdahale etmek, merak edilen hususlara, olayın sıcaklığı içerisinde açıklık getirmek oldukça önem arz etmektedir. Bu noktalara dikkat edildiği takdirde mesaj yerini bulmakta, hedeflenen başarıya ulaşmak kolay hale gelmektedir.

1.2.4. Davetin Mekânı İle İlgili Nitelikler

Davette “zaman” kavramı kadar “mekân” kavramı da göz önünde tutulması gereken önemli bir unsurdur. Hatta bu iki kavram birbirini destekleyici ve hedeflenen çizgiye ulaştırıcı bir mekânizmaya dönüşmektedir. Zaman-mekân ikilisi dengeli ve uygun bir seçimle davet ve tebliğ faaliyetinde olumlu sonuçlara götürmektedir. Söylenen her sözün doğru olması temel bir prensip olmakla birlikte her doğru sözün her yerde söylenemeyeceği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

İbadetlerin kabul olma şartlarında da zaman ve mekânlar büyük önem arz etmektedir. Mesela namaz için mescid ya da temiz bir mekân gerektiği gibi, namazı vaktinde kılmak, namazın farzları arasında bulunmaktadır. Aynı şekilde farz-ı kifâye derecesinde olan iyiliği emredip kötülükten sakındırmak faaliyeti de uygun zaman seçimiyle beraber elverişli, makul ve makbul bir mekân seçimini gerektirmektedir. Aşağıda ele alınacak âyeti, ilâhî mesajları iletemede mekânın önemi açısından değerlendirilecektir.

²⁴³ Eş-Suârâ, 26/214.

²⁴⁴ İbrâhîm, 14/1.

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّذِي بَيْنِ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ
بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“İşte bu (Kur’ân) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke’yi) ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Âhirete İman edenler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar.”²⁴⁵

Mekân açısından Mekke’nin “ümmül kurâ” olarak ifade edilmesi, Allah’a ibadet etmeleri için yeryüzünde vazedilmiş, gerek insanlara, gerekse bütün canlılara bir sığınak olan Kâbe’nin burada bulunmasından dolayıdır. Yeryüzüne bütün ilâhî davetler buradan dağılmıştır. İslâm ise umûmî ve âlemşümûl olduğundan buradan bütün dünyaya yayılmıştır.²⁴⁶ Burada Allah indinde değeri herkes tarafından bilinen mekân olarak Kâbe’den bahsedilmekte, davette seçilen mekânın muhâtabda meydana getirdiği tesire değinilmektedir.

Davette müsbet bir netice elde etmenin en önemli şartlarından birisi de davetin yapıldığı yerin iyi seçilmesidir. Bir topluluk içinde yapılan davette, insanları fikir ve inançlarından vazgeçirmek oldukça zordur. Çünkü bir insanın fikrinden vazgeçmesi toplumda, şahsiyetini düşürmek ve saygınlığını yitirmek şeklinde anlaşılabilirliğinden, kişi inatla fikrinde ısrar eder. Bunun için Kur’ân, dinle alay edilen mekânlardan ve tartışmanın fayda getirmeyeceği düşünülen topluluklardan uzak durmayı daha uygun görmüştür.²⁴⁷

Kur’ân’da inzâl olunan sûrelere baktığımızda çeşitli sınıflandırmalara şahit olmaktadır. Bu sınıflandırmalardan birisi de mekâna bağlı sınıflandırmadır. Mesela sûrelerin Mekkî yada Medenî olarak adlandırılması bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu sûreler özellikleri bakımından farklılık arz etmektedir.

Mekke’de inen Kur’ân âyetleri, doğru ve sağlam akideden bahsetmekte, toplumun bu akideden saptığı yönleri açıklamaktadır. Daha sonra onlara, düşünmeleri, ibret almaları için en güzel kıssaları takdim etmektedir. Ayrıca toplumu hem sevdirmek hem de korkutmak maksadıyla onlara, kıyametten, cennet ve cehennem ahvalinden haber vermektedir. Medine’de inen Kur’ân âyetleri ise, yeni hicret etmiş olan sahabileri davet ameliyesinde bağlayıcı kılacak hükümleri takdim etmektedir. Bu şekilde davet

²⁴⁵ En’âm, 6/92.

²⁴⁶ Kutub, a.g.e., III, 303.

²⁴⁷ Saka, a.g.e., s. 161.

ameliyesinin, yeni konjoktürde kaide ve kurallar bağlamında ihtiyaç duyduğu her şeyle desteklendiği görülmektedir.²⁴⁸

Mekân-toplum ilişkisine dikkat edildiği zaman, mekânın taşıdığı anlam, mekânın yapısı, iklimi o toplumda yaşayan insanların seciyelerinde, örf ve adetlerine de yansımaktadır. Dolayısıyla ilâhî mesajların aktarılması gibi son derece kritik bir görevi icra edenlerin, vazifenin yapıldığı mekânın özelliklerini iyi tahlil etmeleri gerekmektedir. Mekânın tahlili sonucunda bir nebze de olsa insanın tahlili gerçekleşmiş olur. Bu ise muhâtabın iyice tanınması anlamına gelir ki bu durum, daveti olumlu ve kolaylaştırıcı yönde etkilemektedir.

1.2.5. Davette İlmî Gerçeklere Uygunluk

Kur'ân'ın en temel hedefi erdemli bir insan, dolayısıyla erdemli bir toplum inşa etmektir. Bu imar ve inşa ise, ya kökleşmiş eski bâtil inancın imhâsı ya da tâmir ve tedâvisi ile mümkündür. Ancak muhâtabın sahip olduğu eski malumâtların tümü bâtil değildir. Muhâtabın sahip olduğu bilgi birikimi ya da hayatın akışı ile ilgili realiteler tümüyle reddedilmemelidir. Çünkü Kur'ân, geldiği toplumun tüm örf ve adetlerini değil, tevhid ve yaratılış hakikatına ters düşen gelenek ve görenekleri, fitratın kanunlarına aykırı düşen hususları ortadan kaldırmıştır.

İslâm'a davet yeryüzünde gerçekleşirken, temel hedefi insanların gökyüzündeki nimetlere ulaşmasına rehberlik yapmaktır. Biz beşeriz ve gayb alemine doğru gidiyoruz. Rabbimizi seviyor, onu zikrediyor ve ona ibadet ediyoruz. Davet, mevcut realiteleri, şeriatın belirlediği ölçüler dahilinde gizlediğinden daha fazla gizleyemez. Hatta davetçiler, davet edilenlerin hata ve günahlarını anlamaya çalışmalıdırlar. Ta ki onlara nasihat edebilsinler.²⁴⁹

Kur'ân'da insanların inanması için, bizzat insanların yaşadığı dünyadan, onların tarih ve kültüründen, kısacası insanların kendilerinden misaller verilmektedir. Çünkü insan, ancak bunlardan yola çıkarak anlayabilir. Her peygambere, kendi kavminin diliyle vahyedilmesi, üzerinde durulması ve ibret alınması gereken gerçeklerdir.²⁵⁰

Hakka davet ve tebliğde öncü olan peygamberler, ilâhî mesajları iletmede Yüce Allah'ın izin verdiği şekilde, ilmi gerçekleri gözönünde bulundurarak insanları davet

²⁴⁸ Tavîl, *a.g.e.*, s. 70.

²⁴⁹ Amuş, Bessâm, *Fıkhu'd-Da've*, Dâru'n-Nefâis, Amman, 2005, s. 18.

²⁵⁰ Sezen, Yümni, *Kur'ân Işığında İnsan, Akıl ve Toplum*, İz Yay., İstanbul, 2014, s. 70.

etmişlerdir. Aşağıdaki âyetler, ilâhî mesajları iletirken, ilmî gerçekleri ve hayatın realitelerini göz önünde bulundurmanın önemi açısından değerlendirilecektir.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur’an’ı indirdik.”²⁵¹

Âyette geçen “beyyinât” ibaresi “peygamberlerin doğruluğunu kanıtlayan aklî ve mucizevî deliller”, “zübür” ibaresi ise “Allah’ın peygamberlerine indirdiği bilgilerin yazılı olduğu kutsal kitaplar” şeklinde açıklanmıştır. Hz. Peygamber’e indirilen kutsal kitap ise “zikr” kelimesiyle ifade edilmiş, bununla “Kur’ân-ı Kerîm” kastedilmiştir. Bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) de peygamberliğinin doğrulayıcı mahiyette deliller ve ilmî gerçeklerle desteklenmiş olduğundan, O’nun peygamberliğinin müşrikler tarafından yadırganmasının anlamsız olduğu belirtilmiştir.²⁵²

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ
الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

“Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek? De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir. O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah’ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”²⁵³

İnsanların yaratılış, yeniden dirilme gibi îman hakikatleri konusunda, alaycı bir üslupla, çürümüş kemiği elinde ederek Hz. Peygamber’e soru sorması, tipik bir inkâr psikolojisini yansıtmaktadır. Allah Teâlâ bu sorulara, muhâtabın içinde bulunduğu küfür ve şirk girdabından çıkması için ilmî ve ikna edici cevaplar vermekte, gözle görünen delillerden örnekler vererek, îman’ın esaslarını isbat etmektedir. Bu âyet, günümüzde karşılaşılabilecek inkâr ve şirki ifade eden sorular karşısında davetçilerin, günümüzün fen ve bilim alanındaki gelişmelerden haberdâr olarak cevap verebileceklerini de göstermektedir.²⁵⁴

²⁵¹ Nahl, 16/44.

²⁵² Karaman, Hayreddin v.d., a.g.e., III, 401.

²⁵³ Yâsîn, 36/78-81.

²⁵⁴ Emiroğlu, a.g.e., X, 285.

İslâm dini bazı hususları tamir etmiş, bazı eksikleri tamamlamış, bazı inanç ve hayat tarzlarını ise tûmden reddetmiştir. Ancak Kur’ân, dolayısıyla Resûlullâh (s.a.v.) tüm bunları gerçekleştirirken insanın fitratına uygun metot ve yöntemler uygulamıştır. İşte bu insan yaratılışına uygun ilâhî yöntemlerle en güzel neticeler alınmış, Allah’ın razı olduğu din olan İslâm, tüm kıtalara yayılmıştır.

Bu esaslardan hareketle muhâtab kitlelerin sahip olduğu bilgilerdeki eksikleri iyi bilmek, doğru bilgileri te’yid etmek, yanlış bilgileri tesbit edip tamir etmek, ilmî hakimiyet gerektiren hususlarda tam donanımlı olmak, davetçi için oldukça elzemdir.

1.2.6. Davette Kolaylık ve Uygulanabilirlik

İlahî mesajların muhataplara ulaştırılması ve insanlara doğru istikametın anlatılması için, mesajın kolay, anlaşılır ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Dînî hayatın yaşanmasında her şey çok kolay değildir. Ancak en kolay esaslardan başlayıp, zor olana doğru bir seyir takip edilmelidir. Zîra davetin icrası ve başarısı, sağlam bir zeminle beraber muhâtabın mesajları kolaylıkla alıp benimseyebileceği konumda olmasıyla doğru orantılıdır.

İslâm’da kişiyi gücünün üstünde bir şeyle sorumlu tutmamak genel ilkedir. Kişilere güç yetiremeyecekleri bir sorumluluk yüklenmemesi bu genel ilkenin doğal bir sonucudur. Yüce Allah’ın bu kolaylaştırma irâdesini, O’nun dîninin yorumcusu ve tatbikçisi olan Hz. Peygamber de aynen uygulamış ve ümmetinin durumunu ve ihtiyaçlarını gözeterek, yapmak istediği birçok şeyi onlara zahmet verir düşüncesiyle yapmamış veya emretmemiştir.²⁵⁵

Kur’ân’daki emir ve yasaklar iniş sırası ve silsilesiyle takip edilecek olursa, îman ve itikad ile ilgili bir temel hazırlığın ardından haram ve helaller, cihatla ilgili hükümlerin indiğini ve böylece kolaylık ve uygulanabilirliğin tesis edildiğini görmekteyiz. Buna gerekçe olarak da insanın yaratılış özelliklerine vurgu yapıldığını müşâhede etmekteyiz. Bu gerçekliği ilkesel planda görebileceğimiz âyetler vardır.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مَلَّةً أَيْبِكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمْ
الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“Allah uğrunda hakıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahîm’in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu

²⁵⁵ Demirci, Muhsin, *Kur’ân’da Sosyal Gerçeklik*, Ensar Neş., İstanbul, 2008, s. 299.

Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!”²⁵⁶

Burada geçen “cihâd” ifadesi umûmî bir ifade olup, bundan maksat, önceki âyetlerde geçen ilâhî emirlerin ve Allah'ın bütün emirlerinin yerine getirilmesi ve bütün yasakladıklarından kaçınılmasıdır. “Hakkıyla” ibaresinin cihâd kelimesiyle beraber kullanılması ise cihâdın mübâlağâlı ifadesidir ki, “tam bir ihlâs ile cihâd” anlamındadır. Bir başka ifade ile kişinin cihâdda tâkatinin elverdiği, gücünün yettiği ölçüde dîni ihyâ için mümkün ve meşrû olan her şeyi yapmasıdır.²⁵⁷

“O (Allah), sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi” ifadesinde geçen “sizi seçti” ibaresi, özelde Hz. Peygamber'in ashâbı, genelde ise bütün Müslümanlara yönelik bir hitâbdır. Allah Teâlâ, “dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi” derken, insanlara gönderilen dînin çok basit ve açık olduğunu, uymak zorunda oldukları kânun ve kuralların ise çok pratik ve uygulamasının kolay olduğunu belirtmektedir. Burada Müslümanların hayatının, daha önceki topluluklara kanun koyucular ve râhipler tarafından uygulanan tüm sınırlama ve kısıtlamalardan uzak olduğu vurgulanmaktadır.²⁵⁸

Hz. Peygamber'in önerdiği yaşam tarzı o günün Müslümanlarına hayal gibi görünse de kendisi, bunun gerçekleşmesinin Allah'ın iradesine bağlı olarak kolaylıkla mümkün olduğunu biliyordu. Dolayısıyla o, insanların hayal peşinde koşmalarını tavsiye etmek yerine, gerçekçi olmalarını sağlayacak tavsiyelerde bulunuyordu.²⁵⁹

Allah'ın hiçbir kuluna gücünü ve tâkatini aşan sorumluluklar yüklediği²⁶⁰ gerçeği dikkate alındığı zaman, davet eden kişinin ilâhî mesajları aktarmada muhâtaba zor ve ağır gelebilecek sorumluluklar yüklemesi düşünülemez. Allah'ın kolaylaştırdığını kullarının zorlaştırması, ilâhî kanuna muhalefetten öte bir anlam taşımamaktadır.

Yüce Allah insanlara gerçekleştirilmesi imkansız sorumluluklar yüklediğine göre, tebliğ görevini ifa eden kişi gerçekçi olmalı, davet ederken sorumlu olduğu mesajı iletirken hayatın realitelerine ters düşmemelidir. Aksi halde, ilâhî mesajları iletmede başarısızlık kaçınılmaz hale gelmektedir.

²⁵⁶ Hac, 22/78.

²⁵⁷ El-Kanûcî, a.g.e., IV, 499.

²⁵⁸ Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Trc., Muhammed H. Kayani v.d., İnsan Yay., İstanbul, 1991, III, 393.

²⁵⁹ Demircan, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 79.

²⁶⁰ Bkz. Bakara, 2/286.

1.3. Davet Eden Kişide Bulunması Gereken Vasıflar

Bu kısımda ilâhî mesajların iletilmesini icra eden, İslâm dininin hak ve hakikat olduğunu davet ve tebliğ faaliyetleri ile ilgili çalışmalarda bulunan saha elemanlarının, yani davetçilerin şahsi hayatlarında taşıması gereken vasıflarına Kur'ân ve Hadis'ten örneklerle değinilecektir.

1.3.1. Sağlam İman

İlahî mesajların insanlara ulaştırılması ameliyesi, önce sağlam bir inanç ve akîde gerektirmektedir. Kişinin, hakkında tam bir kararlılık, inanç ve teslimiyet içinde olmadığı bir hususu başkalarına aktarırken zorlanması ve bu işte başarısız olması beklenen bir durumdur. Yüce Allah'a îman ve O'na ibadet etmeye çağrıda bulunan kişi, kuvvetli, sarsılmayan bir Allah inancıyla donanmış olmalıdır. Çünkü böylesi bir îmanın sahibi, küfür, dalâlet ve sefâhet rüzgarları karşısında sağlam bir duruşa sahip, metânetli ve kendinden emindir. Aynı zamanda mü'min, sadece Allah'a dayanıp güvendiği için her türlü olay ve şartlar karşısında güçlüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'de, îman ve mü'minlerin özellikleri ile ilgili âyetlerin bir yönü de davet ve tebliğ çalışmalarında yoğunlaşan davetçileri ilgilendirmektedir. Allah (c.c.) indinde yegane din olan İslâm dininin²⁶¹ mesajlarını muhtaç gönüllere iletmek emelinde olan bir davetçi, bunu ancak Allah'a ve indirdiği kitaba sağlam bir îman, Allah Resûlüne (s.a.v) sarsılmaz bir sadakat ve ittiba²⁶² sayesinde başarabilir.

Kur'ân- Kerîm'in birçok âyetinde olduğu gibi Asr sûresinde de îman eden ve sâlih amel işleyenlerin bu güzel vasıfları, dine davet etmek, hakkı tavsiye etmek gibi görevlerle tamamlanmıştır.

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ

“Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyân içindedir. Ancak, îman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).”²⁶³

Asr sûresi, bütünü itibariyle yegâne kurtuluş yolunun, îman, sâlih amel, hakkı tavsiye etmek ve sabrı tavsiye etmekten geçtiğini nazarımıza vermektedir. İman, fani, sınırlı ve güçsüz olan insanın bütün varlığının ondan sudûr ettiği Bakî, Ezelî ve mutlak

²⁶¹ Bkz., Âl-i İmrân, 3/19.

²⁶² Bkz., Âl-i İmrân, 3/31.

²⁶³ Asr, 103/1-3.

kaynağına bağlanması demektir. Bu ise insanı, Allah'ın eseri olan kâinata ve onun kânunlarına bağlamaktadır.²⁶⁴

“Hakkı tavsiye etme”nin manası, mü'minlerden oluşan İslâm toplumunun, hakka karşı bâtilin yayılmasına seyirci kalmayacak kadar duyarlı olmasıdır. Toplumda her fert sadece kendisi, hakkı, doğruluğu ve adaleti yerine getirmekle kalmamalı, aynı zamanda başkalarına da tavsiye etmelidir.²⁶⁵

Abdullah İbni Abbas (ra.a.)'tan rivâyet edildiğine Resûlullâh (s.a.v.) şöyle söylemeyi adet edinmiştir: *“Allah'ım! Sana teslim oldum, ben sana inandım, sana dayandım. Yüzümü gönlümü sana çevirdim, senin yardımınla düşmanlara karşı mücadele ettim. Allah'ım! Beni saptırmandan yine sana, senin büyüklüğüne sığınırım. Senden başka ilah yoktur. Ölmeyecek diri yalnız sensin. Cinler ve insanlar ise hep ölümlüdürler.”*²⁶⁶

Görüldüğü üzere bu hadiste Hz. Peygamber, Allah'a en sağlam îmanı ve kulluğu olan bir güzel örnek olarak önümüzde durmaktadır. Tüm benliğiyle Allah'a yönelen Peygamber Efendimiz, yine O'nun yardımıyla düşmanla mücadele etmiş, ilâhî mesajları insanlara ulaştırma hususunda baştan sona Yüce Allah'a sığınmayı ihmal etmemiştir. Bu vesileyle Yüce Allah'a tam bir îman ve teslimiyetle yönelerek ilâhî mesajları insanlara ulaştıran davetçilerin Allah tarafından muvaffakiyetle mükâfâtlandırılacağı anlaşılmaktadır.

Davetçi sağlam bir akide ile dine ve Allah'a bağlı olmalı, Cenab-ı Hak'la devamlı irtibat halinde bulunmalı, O'nun rızasını talep ederek, ecrini yalnız O'ndan isteyerek, O'nun yardımına güvenerek ve O'na tevekkül ederek ihlâs ve samimiyet içerisinde tebliğ mükellefiyetini yerine getirmeye çalışmalıdır.²⁶⁷

Sağlam îmana sahip bir kimse hem Allah'ın nûruyla nurlanmakta hem de manevî kuvvet ve kudrete sahip olmaktadır. Böylelikle, şartlar ne kadar zor olursa olsun, bunların altından kalkabilmekte ve ilâhî mesajlara muhtaç olan gönüllere ulaşmayı başarabilmektedir.

Şüphesiz ki Asr sûresinde bir îman-amel bütünlüğüne vurgu yapılmakta, sağlam îmanın ancak sâlih amelle isbat edilebileceği ifade edilmektedir. Bu bütünlükten ortaya çıkan sonuç ise hakkı ve sabrı tavsiye olarak açığa çıkmaktadır. Bütün bu vasıflar ise kâmil bir mü'minin sıfatları olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶⁴ Kutub, *a.g.e.*, VIII, 236.

²⁶⁵ Çelik, Ömer, *a.g.e.*, V,586.

²⁶⁶ Buhârî, *Teheccüd*, 1.

²⁶⁷ Toprak, A. Muhsin, *Davet ve Davetçinin İlkeleri*, Buruc Yay., İstanbul, Tsz., s. 41.

1.3.2. İnandığını Güzelce Yaşamak

İslâm inanç ve davası için çalışan bunu insanlara ulaştırmak için gayret sarfeden davetçinin sahip olması gereken çok önemli vasıflardan birisi, inandığı dini güzelce yaşamaktır. Böylelikle kişi, topluma İslâmî bir hayatın güzel bir nümûnesi olduğunu isbatlamış olur. Davasını hayatıyla isbat etmiş bir mü'min, muhakkak bir sûrette insanlar üzerinde tesirli olur.

Peygamberler, insanlara sadece soyut bir mesaj getirmezler. Onların getirdiği mesajın hayatta bir karşılığı vardır. Onlara inanan insan, hayatını gelen mesaja göre düzenler. Peygamberler, insanlara tebliğ görevini yerine getirirken aynı zamanda ilâhî vahyi hayatlarında yaşayarak onlara örnek olurlar. Eğer insanlara örnek olmasalardı tebliğlerinin bir etkisi ve anlamı olmazdı. Kuşkusuz, örnek olan varlığa benzemek mümkün ise onun örnekliliğinin bir anlamı olur.²⁶⁸

Reformcu bir kişilik olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, günümüz dünyasının en büyük dinlerinden biri olan, hala canlı bir biçimde varlığını sürdüren ve kayıpları, gündelik kazançlarıyla karşılaştırıldığında neredeyse göz ardı edilebilir nitelikteki bir dinin önderi olduğunu söylemek yeterlidir. Allah'ın sevgili bir kulu ve kendisine emredilen ilâhî buyrukları uygulayan biri olarak, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının masum ve söz götürmez olduğunu görürüz.²⁶⁹

Ku'an-ı Kerîm'in önemle vurguladığı hususlardan birisi, Müslümanın kişiliğindeki tutarlılıktır. Bu husus daha çok îman-sâlih amel bütünlüğü şeklinde ele alınmaktadır. Bu duruma söylem-eylem tutarlığı da denilebilir. Kur'an'da, ilâhî mesajları insanlara aktarma vazifesiyle donanmış davetçilerin övüldüğü ve özelliklerinin anlatıldığı aşağıdaki âyetler bu kapsamda değerlendirilebilir.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُقَالُهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُقَالُهَا إِلَّا لِمَنْ حَظَّ عَظِيمٌ

*“Allah'a çağıran, sâlih amel işleyen ve “kuşkusuz ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir? İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur.*²⁷⁰

²⁶⁸ Demircan, Adnan, *Siyer*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 208.

²⁶⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev., Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2004. I, 25.

²⁷⁰ Fussilet, 41/33-35.

Fussilet sûresinin 33. âyetinde Allah yoluna çağrılan mü'minler kastedilmektedir. Âyetin amacı, Allah yoluna çağırarak ilk mü'minlerin faziletini belirtmektir. Fakat kıyâmete dek Hak yoluna çağırarak da âyetin kapsamına girer. En güzel söz, Allah'a inanıp Allah yoluna çağırarak olan sözdür. Onlar yüksek ahlâk ve fazilet sahibidirler.²⁷¹

Âyet-i kerimenin ifadelerine sırasıyla bakıldığında, kişinin açık yüreklilikle “*Kuşkusuz ben Müslümanlardanım*” diyebilmesi için, gücünün yettiği ölçüde dine davet etmesi ve salih amelle bunu desteklemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Allah katında en güzel söze sahip olanların, hem Allah'ın dinine davet eden, hem sâlih amel işleyen hem de Müslüman kimliğini açıkça ifade edebilen kişiler olduğunu belirtmiştir.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*İçinizden müslümanlığını (ihlâs üzere yaşayıp) güzelleştirenin işlediği her iyilik, on mislinden yedi yüze kadar katlanmış olarak yazılır. İşlediği her kötülük de sadece misli ile yazılır. Allah'a kavuştuğu zamana kadar böyledir.*”²⁷² Bu hadisten de anlaşılacağı üzere, Müslümanın inandığı hak davasını isbat etmesi, başta onu en güzel bir şekilde hayatına uygulamasıyla doğru orantılıdır. Bu şekilde bir yaşayış Yüce Allah tarafından en az on katı misliyle mükâfatlandırılmaktadır.

İslâmı yaşamadaki güzellik hiç şüphesiz, herşeyden önce gönül dürüstlüğü, niyet bütünlüğü, ihlâs ve samimiyetle ilgilidir. Bu sebeple Hz. Peygamber “ihlâs”ı, “Allah'a onu görüyormuş gibi”, değilse “O'nun seni gördüğü şuuru içinde kulluk etmek” olarak tarif etmiştir.²⁷³ Bunun için kişi tam bir ihlâs ile gerçekten sağlam bir Müslüman olduğu zaman “mükemmel bir İslâmî hayat yaşadı” anlamında “falanın İslâmı güzel oldu” denilmiştir.²⁷⁴

Fussilet sûresinin 34. âyetinde ise bir bakıma güzel sözlü olmanın neticelerine vurgu yapılırken, iyilik ile kötülüğün hiçbir zaman bir olmayacağı, güzel sözün kalbi yumuşatacağı, böylece düşman olan kimselerin güzel sözlerin etkisiyle samimi dost olabilecekleri buyrulmaktadır.²⁷⁵

İyiliğin kötülükten daha üstün olduğu, ikisi arasında eşitleme imkanı olmadığı, dinleyene kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermesi emredilmektedir. İşte böylesi bir karşılık vermenin, düşmanlığı dostluğa ve velâyete çevirme durumuna işaret edilmektedir. Daha sonra ise bu şekilde davrananlar övülmekte, bunun ancak sabırla, nefisini kontrol edebilen,

²⁷¹ Ateş, Süleymân, *a.g.e.*, VIII, 140.

²⁷² Muslim, *İman*, 205.

²⁷³ Buhârî, *İman*, 37; Muslim, *İman*, 1.

²⁷⁴ Çakan İsmail Lütfi, *a.g.e.*, s. 46.

²⁷⁵ Ateş, Süleymân, *a.g.e.*, VIII, 140.

güzel ahlâktan büyük pay alan kimseler tarafından gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir.²⁷⁶

1.3.3. Doğru ve Yeterli Bilgi

İlahî mesajların muhtaç olan muhatap gönüllere ulaştırılmasında en önemli hususlardan birisi de, hem doğru hem de yeterli bilgiye sahip olmaktır. Çünkü yanlış ve yetersiz bilginin aktarılması durumunda çok büyük felaketler kaçınılmaz hale gelir. Davetin konusu ne kadar hak ve doğru olursa olsun, eksik bilgi sebebiyle hedeflenen sonuca ulaşmak imkansızdır. Kur'ân doğru bilginin en temel kaynağı olduğuna göre müracaat da ona olmalıdır.

İnsan bilen, bilmeye ihtiyaç duyan bir varlıktır. Ona her şeyin ismi öğretildiği için,²⁷⁷ yaratılanların hepsinin efendisi olmuştur. İnsan bilgisiyle kendini, toplumu, tabiatı ve Allah'ı daha iyi bilir. Bilgili insan daha kolay inanır ve Rabbi'ne daha iyi bağlanır.²⁷⁸

Bilmeyen kimse, bilmediği şeyi başkalarına anlatamaz. İlâhî mesajları iletmekle sorumlu mü'minlerin, hayırda ve adalette en güzel örnek olan Resûlullah (s.a.v.)'ın bize miras olarak bıraktığı faydalı ilimleri tahsil etmesi gerekmektedir. Zîra davetin başarıya ulaşması, dinin en güzel şekilde bilinmesi ve hemen akabinde hayata geçirilmesiyle mümkündür.²⁷⁹

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

*De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."*²⁸⁰ âyetinde ifade edildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelik bu hitâpta, insanları hakka davet etmenin, tam bir ilim ve basîretle olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Söz konusu âyette (Yûsuf, 12/108) Yüce Allah, önceki âyetlerde geçen Allah'ın varlığını ve birliğine dair delillerden sonra Hz. Peygamberin davetinin hedefini belirleyerek onun davetine olan güvenini açıklamıştır. Allah Teâla, Resûlullah (s.a.v.)'tan çağırıldığı davetin işte bu olduğunu, kendisinin ve kendisine îman edip peygamberliğini tasdik eden herkesin, yakinen bilerek ve açık kesin delillere sahip olarak bu davet metoduyla insanları Allah'ın dînine çağırıldığını açıklamaktadır.²⁸¹

²⁷⁶ Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2000, IV, 419.

²⁷⁷ Bkz., Bakara, 2/31.

²⁷⁸ Bolay, S. Hayri, *Kur'ân Davet Ediyor*, TDV Yay., Ankara, 1986, s. 15.

²⁷⁹ Pekcan, Uğur, *İslâma Davette 55 Esas*, Meva Kitap Yay., Konya, 2011, s. 51.

²⁸⁰ Yûsuf, 12/108.

²⁸¹ Zuhaylî, *a.g.e.*, VII, 74.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in "bu benim yolum" demesini istemekte, bundan "Allah'ın yolu" kastedilmektedir. Çünkü gerçekte Allah'ın yolundan başka yol yoktur. Bu yol "aydınlık yol"dur. Âyetteki "alâ basîratin" ifadesi, "basiret, aydınlık, bir bilinç, akıl ve kavrayış üzere" anlamına gelmektedir. Bu terime, Nahl, 16/125 ile cevap verilecek olursa "hikmet üzere" denilmektedir.²⁸²

"Allah'ın şanı yücedir" ifadesiyle Allah Teâlâ, müşriklerin kendisine izâfe ettiği her türlü zaaf ve eksiklikten, sahip oldukları ilâh tasavvurunun sonucu olarak kendisine atfettikleri her türlü kusur, hata ve kötülüklerden münezzehe olduğunu belirtmektedir.²⁸³

İslâm ümmeti yeryüzünde Rabbani metot doğrultusunda apaçık, biricik ve kendine özgü bir yolda yürümek için vardır. Varoluşunun temel çıkış noktası, Allah'ın gösterdiği metottur. Bilgi ve öğrenme kaynağı, bir tek Allah'ın kitabı olmadığı sürece, bu ümmetin varlık isbatını yapıp dosdoğru yolda yürümesi ve dünya yüzeyinde söz konusu eşsiz ve biricik aydınlık dolu hayat tarzını inşa etmesi mümkün değildir.²⁸⁴

Günümüzün davetçileri bilgili olmalı, dünyadaki siyasi olayları ve doktrinleri takip etmeli, çarpık dünya görüşleri içinde İslâm'ı çekici ve benimsetici bir özellikte sunabilmelidir. Nefret ettirmemeli, sevdirmelidir. Meseleleri karmaşık değil açık göstermeli, iyiyi en güzel şekilde sunabilmelidir.²⁸⁵

Bilmek aynı zamanda sorumluluğun da başlangıcıdır. Doğru ve yeterli bilgiye ulaşmış bir mü'min ilk önce bu bilginin gereğini pratik hayatına yansıtıktan sonra yeni bir sorumlulukla karşı karşıyadır. Bu ise bildiğini ve yaşadığını başkalarına aktarmak ve onların da bu faziletten nasiplenmelerini sağlamaktır. Bu şuur ve anlayış mü'min olmanın hem gereği hem de sonucudur.

1.3.4. Samimiyet

"خلص" fiilinden türetilen "hulûs" ve "halâs" kelimeleri, "çıkılmak", "kurtulmak" ve selâmete kavuşmak manasındadır. "Ehlese" fiili, "seçti", "has kıldı" anlamlarına gelir. Kur'ân'da geçen "muhlis" ifadesi daha çok "ibadetini yalnızca Allah'a has kılanlar" için kullanılan bir terimdir.²⁸⁶ "Hâlis", "sâfi" kelimesiyle aynı anlamda kullanılmakta, "içinde yabancı unsurların temizlendiği şey" manasına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'deki "أَلَّا لِلَّهِ"

²⁸² Bayraklı, *a.g.e.*, IX, 517.

²⁸³ Mevdûdî, *a.g.e.*, II, 501.

²⁸⁴ Faiz, Ahmed, *Fî Zilâli'l- Kur'ân'da Davet Yolu*, Trc. Vahdettin İnce v.d., Şehadet Yay., Konya, 2012, s. 144.

²⁸⁵ Meşhur, Mustafa, *Davet Yolu*, Çev., Mehmet Çelen, Ravza Yay., İstanbul, 2008, s. 43.

²⁸⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 1142.

الدَّيْنُ الْخَالِصُ” yani “iyi bilin ki hâlis din yalnız Allah’ındır”²⁸⁷ ifadesinde de geçtiği üzere “hâlis”in anlamı “içtenlik”, “samimiyet” anlamındadır. İslâmî literatürde “İhlâs” olarak ifade edilen “samimiyet”in manası, Allah’ın rızasına uygun olmayan her şeyden kaçınmak, uzaklaşmaktır.²⁸⁸

İhlâs, ibadet ve itaatle sadece Allah (c.c.)’a yakınlaşmayı irade etmek sûretiyle gerçekleşmektedir. Bir amelin Allah’tan başkası için ve gösteriş amacıyla, halk tarafından sevilme, kendisinden övgüyle söz edilme gayesiyle ve Allah’a yakınlaşma niyeti dışında herhangi bir maksatla yapılması ihlâsa engel olmaktadır. İhlâs riyânın tersi olup, kalbin saflığına hâlel getiren her türlü fikirden uzak tutulmasıdır.²⁸⁹

Samimiyet aslında yapılan işin Rabbânî olması demektir. İlâhî mesajları iletmede izlenen yolları Kur’ân çerçevesinde ele aldığımız göre, peygamberlerin hassasiyetle vurguladığı “وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ” “*Ey kavmim! Buna karşı sizden hiçbir mal istemiyorum. Benim ücretim ancak Allah’a aittir*”²⁹⁰ ifadesini içeren âyetler özellikle dikkate değerdir. Bu âyetle aynı manaya gelen başka âyetlerde de beş peygamberin (Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb) dilinden bu husus vurgulanmakta, davette samimiyetin önemine değinilmektedir.²⁹¹ Davetin Rabbânî olması, davet edenin ecirini yalnız Allah’tan beklemesi olup, aynı zamanda insanlardan herhangi bir mal ya da övgü beklememesi anlamına gelir. Çünkü davet, kişisel ve dünyaya ait birtakım menfaatlere kavuşmak için olamaz. Aynı şekilde davet, bir grup, cemaat veya partinin menfaati için de yapılmaz. Davet sadece Yüce Allah’ın rızâsına nâil olmak gayesiyle yapılan bir çalışmadır.²⁹²

Hûd, 11/29 âyetinde geçen “*Ey kavmim! Buna karşı sizden hiçbir mal istemiyorum*” ifadesiyle, Hz. Nûh (a.s.) tebliğ için, Allah’a çağırarak ve îmana davet etmek için herhangi bir ücret istemediğini, dolayısıyla bunun muhâtablara ağır gelecek bir iş olmadığını belirtmektedir. “*Benim ücretim ancak Allah’a aittir*” ifadesi, bu manada başka âyetlerde de geçmektedir.²⁹³ Burada kastedilen, risâleti tebliğ dolayısıyla peygamberin ücretinin ancak Allah’a ait olmasıdır.²⁹⁴

²⁸⁷ Zümer, 39/3.

²⁸⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 154.

²⁸⁹ Pekcan, a.g.e., s. 42.

²⁹⁰ Hûd, 11/29.

²⁹¹ Bkz., Şuarâ, 109, 127, 145, 164, 180.

²⁹² Amuş, a.g.e., s. 15.

²⁹³ Bkz., Hûd, 11/29; Şuarâ, 26/127, 145, 180; Sebe, 34/47.

²⁹⁴ el-Kurtubî, a.g.e., V, 25.

Kur’ân’ı Kerîm’de, peygamberlerin tebliğ ve davetinin anlatıldığı birçok âyette, davet faaliyetinden dolayı insanlardan herhangi bir ücret beklenmediğinin vurgulanması, yalnızca Allah’tan bir karşılığın beklenmesi oldukça kritik bir öneme sahiptir. Zira insanlar, bir faaliyetin karşılıksız olmasını, o işte samimiyetin olduğuna bir delil olarak kabul etmektedir.

Bir başka açıdan tebliğ ve davetçinin samimiyetini ele aldığımızda, “*أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ*” “*Yoksa sen onlardan (tebliğ görevine karşılık) bir ücret istiyorsun da onlar, borçtan ağır bir yük altında mı kalmışlardır?*”²⁹⁵ âyetinde de görüldüğü üzere, tebliğ görevi karşılığı olarak ücret talep etmenin muhâtab üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmakta, bu durum muhâtabın daveti reddetmesinin mazereti olarak kabul edilmektedir.

Bu dünyada, özellikle âhirete yönelik işlerde en önemli bir esas, en büyük bir kuvvet, en makbul bir yardımcı, en sağlam bir dayanak noktası, en kısa bir hakikat yolu, gerçek anlamda kabul edilmiş bir mânevi dua, hedeflere ulaştıran en etkili yöntem, en yüksek karakter özelliği, en katışıksız kulluk “ihlâs” tır.²⁹⁶

Samimiyetin insanlar üzerindeki tartışmasız olumlu tesirini ele aldığımız bu kısımda, Allah’ın rızasından başka gaye edinmemenin, davet vazifesine karşılık hiçbir dünyevi karşılık beklememenin önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ele aldığımız âyetler çerçevesinde, tebliğ görevine karşılık en küçük herhangi bir ücret talep etmenin, muhatâbın bunu samimiyetsiz bulmasına, ilâhî mesajı reddetmeye bir mazeret olarak kabul etmesine sebep olmaktadır.

1.3.5. Şefkat ve Merhamet

Şefkat ve merhamet, katı kalpliliği yumuşatan, kin ve adâveti eriten, nefretin yerine muhabbeti ikâme eden, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur. Bütün bu yönleriyle davetçi, şefkat ve merhametle davranmaya mecbur olduğu kadar bir başka şeye daha mecbur değildir. Bütün bir insanlığa şefkat ve merhamet duymak, öylece davranmak, Kur’ân ve Sünnetin emrettiği bir husustur.²⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm mü’minlerin vasıflarını sıralarken, bazı âyetlerde onların birbirlerine karşı merhametli olmalarına vurgu yapmaktadır.²⁹⁸ Bu durumda mü’minin bir sıfatı olan merhamet, gerçek bir mü’min olan davetçinin kesin olarak taşıması gereken bir sıfat olarak ortaya çıkmaktadır.

²⁹⁵ Tûr, 52/40; Kalem, 68/46.

²⁹⁶ Nursi Said, *Lem’alar*, Sözlere Yay., İstanbul, 1990, s. 153.

²⁹⁷ Önkâl, *a.g.e.*, s. 262.

²⁹⁸ Bkz., Mâide, 5/54; Fetih, 48/29.

İlâhî mesajların iletilmesi konusunda yaşayan Kur'an olarak, Allah tarafından en güzel örnek olarak tavsif edilen Hz. Peygamber,²⁹⁹ bu vazifesini îfâ ederken şefkat ve merhametiyle kalplere nüfûz etmiştir. “فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ” *“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*³⁰⁰ âyetinde buyrulduğu gibi, Yüce Allah, mü’minlerin Resûlullâh’ın etrafında toplanmalarını ve O’nu terketmemelerini, Hz. Peygamber’in şefkatli olmasına, ashâbının hata ve kusurları sebebiyle onlara kaba ve katı davranışlarda bulunmamasına bağlamıştır. Günümüz davetçilerinin de mü’minlere her ne olursa olsun merhametli davranmaları, vazifelerinde başarıyı yakalamak için çok önemli bir prensip olarak kabul edilmiştir.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü’minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir”³⁰¹ âyetinde Yüce Allah’ın bu şekilde hitâbı hasr ifade etmektedir. Burada Yüce Allah, “Hz. Peygamber’in, sadece mü’minlere acıyıp merhamet edeceğini, kâfirlere gelince, Hz. Peygamber’in onlara karşı bir acıma ve merhametinin söz konusu olmadığını” kastetmektedir. Buradaki “katılık” ve “sertlik” ölçüsü birbirini tamamlamaktadır. Bu durumda anlam “sert davranışım kâfirlere ve münâfiklara, şefkat ve merhametim ise sadece mü’minlere mahsustur” şeklinde anlaşılmaktadır.³⁰²

“Kendi içinizden” ifadesi Hz. Peygamber’in insanlardan seçildiğini, meleklerden ya da başka varlıklardan seçilmediğini açıklamaktadır. Arap’lardan, Kureyş kabilesinden, Mekke halkından birisi olmasına dikkat çekilmekte, ümmetinin en küçük bir zahmet çekmesinin onu son derece üzdüğü vurgulanmaktadır. Onun merhametinin sadece Araplara ya da Kureyş halkına olmadığı, tüm mü’minleri kapsadığı ifade edilmektedir. Son derece derin bir şefkat ve merhametin sahibi olduğu, “raûf” ve “rahîm” isimlerinin

²⁹⁹ Ahzâb, 31/21.

³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/159.

³⁰¹ Tevbe, 9/128.

³⁰² er-Râzî, a.g.e., VI, 179.

peygamberimiz için kullanılmasından anlaşılmaktadır. Bu niteleme, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i büyük bir ilâhî onurlandırmayla karşıladığını göstermektedir.³⁰³

“O, size çok düşkündür” ifadesiyle Yüce Allah, Hz. Peygamber'in ümmetini tehlikelere atmayacağını, onları boşluklara düşmeye neden olacak şeylere götürmeyeceğini kastetmektedir. Hz. Peygamber'in ümmetine pek çok düşkün olması, İslâm davasını yüklenme şerefine onlara ait olmasını çokça istemesinden kaynaklanmaktadır.³⁰⁴

Resûlullâh'ın ümmetine olan şefkatini, ümmetinin inanması için taşıdığı arzusunu açıklayan bu âyet, peygamberlik sorumluluğunun her açıdan merhametle yoğrulduğunu beyan etmektedir. Zira şefkatli bir baba, zor sorumluluklarla evlâdını terbiye etse de, babanın şefkati bilindiği için bu terbiye ve eğitim, evlâdı tarafından lütuf ve iyilik olarak bilinmektedir.³⁰⁵

Davetçinin, güzel, yumuşak, sade ve merhametli, gönülleri fethedip insanları etrafında toplayacak bir ahlâka sahip olması gerekir. Davetçi muhâtablarına şefkat ve merhametle hitâb etmelidir. Çünkü öfkelenen, kabalaşan davetçinin çevresinde insanlar toplanmaz. Katı kalpli davetçi birlikteliği sağlayamaz. İnsanlar merhametle koruyana, derin bir sevgiye, olağanüstü bir gözetime, müsâmahalı bir davranışa, cahillik, zayıflık ve eksikliklerini hoş görecektir bir halimliğe ihtiyaç duymaktadırlar.³⁰⁶

Davetçi kendi nefesine istediğini diğer insanlara da ister. Kendisi için istediği en büyük şey ise îman ve hidâyettir. O, insanlar için de bunları arzu eder. Şüphesiz ki bir baba, çocuklarına olan şefkatinden dolayı onları tehlikeden uzaklaştırmaya çok düşkündür. Bu yolda her türlü meşakkatte katlanır. Hiçbir ölüm, sapıklık ve Allah'a isyan etmekten daha büyük değildir. Davetçi, daveti ile isyankârları, mutlaka gerçekleşecek olan bir helâk ve apaçık bir zarardan kurtarmak için çalışır.³⁰⁷

İlâhî mesajların toplumun bireylerine iletilmesi sorumluluğunu yüklenen davetçilerin, Hz. Peygamber'in davet sırasında gösterdiği şefkat ve merhamet gibi davranış ve tepkileri iyi okumaları gerekmektedir. Peygamberimiz, her güzel davranışta örnek ve önder olduğu gibi, davet ve tebliğ faaliyetlerindeki şefkat ve merhametiyle de eşsiz bir örneklığe imza atmıştır. Davet konusunda Yüce Allah'ın tekrar tekrar övgüsüne mazhar olduğu Kur'an âyetleriyle sâbit olan Resûlullâh (s.a.v.), günümüz davetçilerinin şefkat ve merhametle davet etmelerinin yegâne örneğidir.

³⁰³ Yazır, *a.g.e.*, IV, 643.

³⁰⁴ Kutub, *a.g.e.*, IV, 87.

³⁰⁵ Mehmed Vehbi, *a.g.e.*, V, 2152.

³⁰⁶ Fâiz, Ahmed, *a.g.e.*, s. 204.

³⁰⁷ Zeydân, *a.g.e.*, s. 344.

1.3.6. Cesaret ve Girişimcilik

İlahî mesajların iletilmesi ile ilgili çalışmalarda elbette birçok tehlike ve engellerle karşılaşmak mümkündür. Ancak bu zorlu ve çetin yolda, cesâret ve metânet sahibi olup, girişimci bir ruha sahip olanlar, sosyal ilişkilerde aktif ve öncü olanlar başarılı olabilir. Kur'ân'da geçen peygamber kıssaları bunun örnekleriyle doludur. Bu örnekler, Müslümanlara davet çalışmalarında yol gösterici olmakta, güzel örnek alıp uygulama konusunda rehberlik etmektedir.

Kurân-ı Kerîm'de Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ilâhî mesajları iletmesine yönelik emirleri, cesaret ve girişimcilik açısından dikkat edilmesi gereken hususlar içermektedir. Yüce Allah, zaman zaman Hz. Peygamberi davet ve tebliğ konusunda cesaretle teşvik etmektedir. Bu durum, Peygamberimizin şahsında tüm davetçilere yönelik bir teşvik ve cesaretlendirme anlamı taşımaktadır. Aşağıdaki âyetler, ilâhî mesajları iletmeye cesâret ve girişimci bir kimliğe sahip olmanın önemi açısından ele alınacaktır.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

*“(Ey Muhammed!) Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilâh edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler.”*³⁰⁸

Başta peygamberler olmak üzere büyük inanç, fikir ve aksiyon adamlarının en önemli özelliklerinden biri, her türlü güçlük, engel ve engellemeye aldırış etmeden, yılmadan temsil ettikleri inancı, düşüncüyü, dünya görüşünü azim ve kararlılıkla sürdürmeleridir.³⁰⁹ Burada Hz. Peygamber'e yönelik olarak, her türlü tehlikeye cesâretle mukabele etmeye teşvik vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in direkt muhatap olduğu bu âyette, tebliğ ve davet konusu olan emirlerin ve yasakların hiçbir şekilde çekinme ve gizlenme olmadan, cesurca ve şeffaflıkla açıklanmasının emredildiği görülmektedir. Yüce Allah, bu aşamada karşılaşılabilecek güçlüklerden olan, muhâtabın alay etmesi durumunda, Hz. Peygamberi destekleyeceğinin garantisi olarak *“alaycılara karşı sana yeteriz”* buyurmaktadır. Daha sonra ise muhatap kitle olan inkarcıların, emirlerin Rabbinden geldiğini, Rabbinin de Peygamberini nasıl desteklediğini görüp bileceklerini *“İlerde bilecekler”* ifadesiyle desteklemektedir.

³⁰⁸ Hicr, 15/94-96.

³⁰⁹ Karaman, Hayrettin vd., a.g.e., III, 373.

Yüce Allah'ın mü'minlere yönelik olarak, kendisinden başka hiçkimseden korkmamayı emrettiği âyetlere baktığımızda, bu emrin gereği yerine getirildiği takdirde elde edilecek sonuçlardan bahsedilmektedir. Bunlar; İslâm dininin kemâle erdirilmesi, mü'minler üzerindeki nimetlerin tamamlanması, doğru yolun bulunması, inananların üzerinden zorlukların kaldırılması gibi sonuçlardır.³¹⁰

Allah rızası için yapılan çalışmalarda, gerek marûfun emredilmesinde, gerekse münkerin yasaklanmasında, çeşitli şekillerde zuhûr edecek olan halk korkusuna ehemmiyet verilmemesi, İslâm dinine davette mühim bir esas yapılmıştır.³¹¹

Mü'min bir davetçi, Allah yolunda cihâd eden bir mücâhid gibidir. Eksiklik gördüğü yere koşar, haksızlık gördüğü yerde onu ıslah etmeye düzeltmeye çalışır. Nasıl bir mücâhid Allah'ın düşmanları ile savaşıyorsa aynı şekilde davetçinin de kötü arzu ve isteklerinin esiri olanlara karşı mücâdele etmesi gerekir. İnsanların İslâm aleyhine sahip oldukları şüpheleri gidererek, ümmetteki gerileme ve çökmeye engel olmaya çalışmalıdır.³¹²

1.3.7. Azim ve Fedâkârlık

İlâhî mesajların, bu mesajlara muhtaç olan insanlara iletilmesi süreci, elbette bir çok hayatî tecrübeyi ve de zorlu imtihan süreçlerini barındırmaktadır. Kur'ân'da zikredilen peygamberlerle ilgili kıssalarda görüleceği gibi, İslâm ümmetinin tarihinde de dine davet süreçlerinin çok sancılı, sıkıntılı, ağır imtihanlar ile dolu bir süreç olduğu bilinen bir husustur.

Malumdur ki imtihan süreçleri bir anlamda azim ve fedâkârlığın sınındığı zaman dilimleridir. Bu süreçlerde başarıya ulaşmak ise fedâkâr olmayı gerektirir. Davet ve tebliğ vazifesinin adeta ayrılmaz parçası olan imtihan, ancak bu süreçteki mücadele ve azimle kazanılabilmektedir.

İnsanlığın hidâyetini isteyen davetçiler için elbette bütün bunlara karşı azimli, fedâkâr ve sabırlı olmak gereklidir. Yangının vuku bulduğu bir yerde hiçbir şeyden haberi olmadan derin bir uykuya dalmış olan kimseyi uyandırarak tehlikeden kurtarmak, insanî bir vazifedir. Bu şekilde rahat uykuya dalmış olan kimse, çoğu kez işin farkına varıncaya kadar kendisini uyarana kızar, bağırır, hakâret eder, çirkin ifadeler kullanır. Ama

³¹⁰ Bkz., Bakara, 2/150; Mâide, 5/3,44; Ahzâb, 33/37.

³¹¹ Canan, İbrâhîm, *İslâm'a Çağrı*, Nesil Yay., İstanbul, 2009, s. 56.

³¹² Pekcan, *a.g.e.*, s. 50.

tehlikeden bu zavallıyı kurtarmak isteyen davetçi, bütün bunları sabır ve tahammülle karşılamalı, onu uyandıracak bütün çarelere başvurmalıdır.³¹³

İlâhî mesajları insanlara ulaştıran öncüler olarak peygamberler, davette azim ve fedâkârlığın en güzel sembolleridir. Bu konuda en çok dikkati çekenler ise Yüce Allah'ın Kur'an'da belirttiği “ûlu'l-azm” peygamberlerdir. Bunlar Kur'anda isim verilerek zikredilmiş ve davet ve tebliğ vazifesi açısından en güzel örnekler olarak nazarımıza sunulmaktadır.

لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.”³¹⁴

Yüce Allah, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi mü'minlerin, belalara mâruz kalacağını, imtihana çekilme yasasının kendilerine uygulanacağını haber vermektedir. Daha sonra Kitâb Ehli'nin ve müşriklerin, inananların azimlerini kırarak, morallerini bozacak, onları üzecek sözler söyleyeceğini belirtmektedir. Bu durumda mü'minlere düşen görev sabretmek, sakınmak ve takvâ sahibi olmaktır. Böylece Yüce Allah müminleri, ayaklarının kaymasından ve zaafa uğramaktan koruyarak azim ve irade sahibi olmalarını sağlamaktadır. Mü'minlere, başlarına gelecek hadiseler önceden bildirilmekte, onların azim ve fedakârlığa hazırlamaları istenmektedir.³¹⁵

Söz konusu âyette, dünya hayatının bir imtihan olduğu, mü'minlerin mal, can ve evlatlarıyla çeşitli ortamlarda çeşitli belâlarla sınava tabi tutulacakları ifade edilmektedir. Şimdi ve her zaman mücâdelenin devam edeceği hatırlatılmaktadır. Mü'minlerden beklenen davranış ise, Allah'a isyan etmemek, ne pahasına olursa olsun, O'nun yolunda azim ve kararlılık göstermektir.³¹⁶

Hz. İbrâhîm'in tebliğ hayatının bütün sahneleri, birer fedâkârlık manzarası olarak gözlerimizin önündedir. Babasına, yanından kovulmak, kendisini tamamen kaybetmek pahasına tebliğine devam etmesi, kavmi tarafından öldürülmekle tehdit edilip ateşe atılmasına rağmen asla geri adım atmaması, Allah yolunda hicret ederek O'nun dinini daha

³¹³ Meşhur, Mustafa, Mecelletu'd-Da've, sy., 402, s.5.

³¹⁴ Âl-i İmrân, 3/186.

³¹⁵ Et-Tabâtabâî, a.g.e., IV/76.

³¹⁶ Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yay., Ankara, 2006, III, 189.

iyi yaşamak uğruna çevresini ve kavmini terk etmesi, bu fedâkârlık sahnelerinden sadece birkaçıdır. Din eğitimi açısından, özellikle çocukların eğitiminde, daha küçük yaşlarda onlara fedâkârlık duygusunu aşılama Hz. İbrâhîm'in yaşamı boyunca sergilediği örneklerden istifade edilebilir.³¹⁷

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ الْهَيْبَةِ يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا

“Hani babasına şöyle demişti: Babacığım! İştmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola iletayım. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmân tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum. Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş! dedi. İbrahim, şöyle dedi: “Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabbime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum.”³¹⁸

Hz. İbrâhîm (a.s.)'in davetinin gayet açık olduğu görülmektedir. Öncelikle babasının gönlüne tesir edecek bir üslup kullanarak her defasında “babacığım” diye hitab etmekte, ondan puta tapmayı terketmesini, Allahtan vahiy alan peygamber olarak kendisine uymasını istemektedir. Bunu yapmayı şeytana uyduğu takdirde, merhameti sonsuz olan Allah'ın azabına uğrayacağını hatırlatmaktadır. Burada Hz. İbrâhîm'in, babasına olan sevgisi dolayısıyla acıdığı için hak dîne davet ettiği görülmektedir.³¹⁹ Diğer taraftan Hz. İbrâhîm'in, tebliğ ve davetinde ısrar etmesi, bıkmadan usanmadan devam etmesi, ilâhî mesajları iletmedeki azim ve kararlılığını göstermektedir.

İşte dava adamı bu tür durumlarda kat kat çaba harcamak zorundadır. Fazlasıyla sabırlı olmak zorundadır. Sapmaları, eğrilikleri, ilgisizliği, karakter bozukluğunu sabırla karşılamakla yükümlüdür.³²⁰ Allah (c.c.), Müslümanların değişik kuşaklarındaki

³¹⁷ Gürel, a.g.e., s. 130.

³¹⁸ Meryem, 19/42-48.

³¹⁹ Çelik, Ömer, a.g.e., III, 262.

³²⁰ Faiz, a.g.e., s. 194.

davetçilerine, dava erlerine, ümmetlerin başına dert olan belalardan kurtuluş yollarını göstermekte, hastalığın teşhisinden sonra tedavisinin uygulanmasını öğretmektedir. Zamanla bozulan insanlarla uğraşmak da, dava adamının karşılaşılabileceği büyük zorluklardan birisidir. Bu zorluklarla mücadele ise büyük fedâkârlıklar gerektirmektedir.

1.3.8. Sabır

Bu başlık altında Kur'ân-ı Kerîm'de, başta peygamberler olmak üzere, ilâhî mesajları insanlara anlatan davetçilere ile dînin emir ve yasaklarının muhâtabı olan bütün mü'minlere sabrın tavsiye edildiği âyetler ele alınacaktır.

Sabır, İslâma davet yolunun azığıdır. Çünkü bu yol uzundur, zordur, dar geçit ve dikenlerle doludur. Bu yolda pek çok şeye sabretmek gerekir. Nefsin şehvet ve arzularına, çıkar ve tamahına, zaaf ve kusurlarına, bıkkınlık ve aceleciliğine sabretmek gerekir. İnsanların zaaf, noksanlık, cehalet, kötü niyet bencillik, gurur, kaypaklık ve aceleciliğine karşı sabır kuvvetine dayanmak gerekmektedir.³²¹

Hiç şüphesiz ki ilâhî mesajları ileten davetçilerden en çok çileye mâruz kalanlar, en zor imtihanlardan geçenler peygamberlerdir. Hak dîni insanlara ulaştırırken yalanlanmış, hakaret ve işkencelere mâruz kalmışlardır. Ancak bütün bu zorlu imtihan süreçlerinde sabır ve metânette davetçilere en güzel örnek olmuşlar. vazifelerini sabırla yerine getirmişlerdir.

وَأَقْدَ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَتَيْهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَأَقْدَ جَاءَكَ مِنْ نَبَايَ الْمُرْسَلِينَ

“Andolsun ki, senden önce de birçok Peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihâyet kendilerine yardımımız yetişmişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur. Andolsun peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor.”³²²

Allah Teâlâ bundan önceki âyette (En'âm, 6/33), Resûlullah'ın yalanlanmasının aslında Allah'ın yalanlanması anlamına geldiğini beyân ederek Hz. Peygamber'in kalbindeki üzüntüyü gidermiştir. Bu âyette ise Hz. Peygamber'e, önceki peygamberlerin kavimleri tarafından aynı muameleye mâruz kaldıklarını, bunlara Allah'ın yardımı geliceye kadar sabrettiklerini açıklamakla başka bir açıdan Hz. Peygamber'in kalbindeki üzüntüyü gidermektedir.³²³

³²¹ Toprak, a.g.e., s. 50.

³²² En'âm, 6/34.

³²³ Râzi, a.g.e., IV, 519.

Bu âyet, Hz. Muhammed (s.a.v.)’den önce de peygamberlerin geldiğini ve kavimleri tarafından aynı şekilde yalanlandıklarını haber vermekte, peygamberlerin Allah’ın yardımı gelinceye kadar kavimlerinin yalanlamalarına ve eziyetlerine sabrettiklerini hatırlatmaktadır. Bu durumun Allah’ın bir sünneti olduğunu, bunda bir değişikliğin olmayacağını haber vermektedir. Burada Hz. Peygamber’e bir teselli, kavmine ise bir uyarı ve tehdit vardır.³²⁴

Hiz. Peygamber’in tebliğinde başarılı olmasını sağlayan önemli faktörlerden biri, daha önce gelen peygamberler gibi, karşılaştığı sıkıntı ve musibetlere karşı sabırlı olmasıdır. Başka insanların basit zorluklar karşısında bile isyan ettiği bir ortamda, Allah Resûlü sabırla İslâm’ı anlatmaya devam ediyordu. Hiz. Peygamber’in Mekke’de yaşadığı sıkıntılar, Tâif’e yaptığı yolculuk sırasında karşılaştığı kötü muameleler, Medîne döneminde çektiği sıkıntılar, seferler, savaşlar ve müşriklerin saldırılarını defetmek için gösterdiği çaba da bu kabildendir. Şüphesiz ki onun sabrının kaynağı Yüce Allah’a olan güvenidir. Zîra o, Allah’ın kendisini yalnız bırakmayacağını bilmekteydi.³²⁵

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de mü’minlere tekrarla sabrı tavsiye etmekle beraber, zaman zaman bu sabrı hangi yollarla göstereceğini de açıklamıştır. Bakara Sûresinin 153. âyeti bu kapsamda değerlendirilmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ وَاتَّبَلُّوْكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Ey İman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Şüphesiz yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir. Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.”³²⁶

Yüce Allah lütfuyla, hastalığı beyan etmeden onun tedavi yolunu göstermekte, mü’minlerin karşılaşacakları her türlü zorluk ve imtihan için sabırla ve namazla yardım istemelerini emretmekte, bunun için onlara ilâhî yardım vadedmektedir. Daha sonraki

³²⁴ Derveze, a.g.e., IV, 84.

³²⁵ Demircan, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 72.

³²⁶ Bakara, 2/153-156.

âyetlerde ise hakka ve dîne davet yolunda, hakkı ve nefislerini müdafaa yolunda karşılaştıkları sıkıntıları onlara bildirmektedir.³²⁷

Sabır, nefsin arzu ve isteklerinden kaçınmak, başa gelen çeşitli bela ve zorluklara katlanmak anlamına geldiğinden, mü'minlerde sabır olmadığı zaman hiçbir ibadeti yapamayacakları hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda sabır, ibadetleri yerine getirmede yegâne yardımcıdır. Namaz ise ibadetlerin anası olmak hasebiyle diğer ibadetleri yapmaya yardımcı olmaktadır.³²⁸

İslâmî davet vazifesini icra, sabır ve azim isteyen meşakkatli ve çileli bir mükellefiyettir. İslâm'ın koyduğu esaslar, getirdiği hayat nizamı ve uyguladığı prensipler karşısında, düzen ve kanunlara, din ve inançlara menfaatleri açısından bağlanan, mevki ve makam yönünden değer veren insanların, sınıf ve nesep farkı gözetmeden Allah indinde bütün kullara eşitlik getiren, zümre menfaatlerine dayalı sulta ve hakimiyetleri kabul etmeyen İslâm'a karşı düşmanca bir tavır takınacakları, O'nu engellemek için inananlara ve davetçilerine her türlü hücum, tasallut ve taarruzlarını yöneltecekleri, tarihî ve mantıkî bir gerçektir.³²⁹

İmtihan, hayatta Allah'ın bir sünnetidir. Kalplerinde bulunan îman yahut nifâkı meydana çıkarmak için kullarından dilediğini, dilediği zamanda ve dilediği şekilde imtihan eder. İmtihan çeşitli şekillerde olur. Bunların başında şer'i mükellefiyetler gelir. Bunlar da birer imtihandır. Bazen nefsin arzularına rağmen Allah'ın sevdiği şeyler, zahmetli ameller içerisinde bulunur. İnsan Allah'ın sevdiklerini kendi sevdiklerine tercih ettiği zaman, bu imtihanı kazanmıştır. Yoksa imtihanı kaybeder ve başarıya ulaşması mümkün değildir.³³⁰

Kuşkusuz günümüzün davet ve tebliğ faaliyetlerinin de bir takım zorluk ve sıkıntılarla sınanması, yukarıda ele aldığımız âyetler ışığında görüldüğü üzere bir ilâhî kanun olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu zorluk ve sıkıntılar karşısında öfkesini kontrol edebilmek, insanları kusurları sebebiyle kınamak yerine onları affedebilmek, Allah Teâla'nın övgüsüne mazhar olabilmenin ve "muhsin" olarak tavsif edilen iyilik sahibi kimselerden olmanın temel şartlarından birisi olmaktadır.³³¹ Bu durum davet eden kişinin sahip olması gereken özellikler olarak ortaya çıkmaktadır.

³²⁷ Rızâ, *a.g.e.*, II, 28.

³²⁸ Mehmed Vehbî, *a.g.e.*, I, 263.

³²⁹ Önkâl, *a.g.e.*, s. 255.

³³⁰ Zeydan, *a.g.e.*, s. 338.

³³¹ Bkz., Âl-i İmrân, 3/134.

1.3.9. Tevazû

Kur'ân'ın dine davet hususunda, başta peygamberler olmak üzere bu kudsi vazifeyi omzuna alan herkes için belirlediği kıstaslardan birisi de tevazû sahibi olmaktır. Zîra Yüce Allah'ın tüm insanlardan istediği ilk şey kendisine kulluk yapmaları³³² ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulluk bilinci tevazû ile iç içedir.³³³ Kul olmak tevazû sahibi olmayı netice verir. Büyüklük taslayanların ise Allah'a hakiki kul olabilmeleri imkansızdır.

Davetçi herkesten fazla tevazûya muhtaçtır. İnsanlar arasına girip onları hakka, doğruya ve İslâm ahlâkına davet ederken, İslâm ahlâkının temel unsurlarından olan tevazûdan kendini uzak tutamaz. Allah'ı ve kendini bilen bir insanın, kibirlenmesine imkan yoktur.³³⁴

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

*“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakâr ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler.”*³³⁵

Bu âyetin başlangıcında Allah'ın sevdiği kullardan bahsedilirken *“Rahmân'ın kulları”* ifadesinin kullanılma nedeni, onların üstün nitelikleriyle Allah'ın sevgi ve merhametini kazanmalarıdır. Allah'ın merhametine nail olan *“Rahmân'ın kulları”*nın üstün ahlâkî özelliklerinden birisi olan mütevâzi yürüyüşleri gündeme getirilmiştir.³³⁶ Bu ise sosyal hayattaki tevâzûya dayalı ahlâkî duruşun, ilâhî mesajları almaya muhtaç olan muhâtaba tesir bakımından ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Âyet, Rahmân'ın gerçek kullarının halk içinde yürüyüşleriyle tanınabileceklerini îmâ etmektedir. Onların Allah'a ibadet ve itaatları kendilerini öylesine değiştirmiş ki, ilk bakışta yürüyüşlerinden hiçbir kötülüğe bulaşmaları umulmayan soylu, mütevâzi, vakûr ve iyi kişiler oldukları anlaşılmaktadır.³³⁷

Hz. Peygamber'in tebliğinde öne çıkan özelliklerinden birisi de tevazûsuydu. O, muhâtabını her zaman ciddiye alarak dinlemekte, sorularına kibirlenmeden cevap vermekteydi. Dostu da düşmanı da Hz. Peygamber'in sade bir hayat yaşadığını görmekteydi. Onun hayatında, peygamberlik öncesi ile sonrası arasında köklü bir değişikliğin olmadığı herkes tarafından bilinmekteydi.³³⁸

³³² Bkz., Enbiya, 21/25.

³³³ Bkz., En'âm, 6/50; A'raf, 7/188.

³³⁴ Toprak, a.g.e., s. 59.

³³⁵ Furkân, 25/63.

³³⁶ Şimşek, a.g.e., III, 529.

³³⁷ Mevdûdî, a.g.e., III, 600.

³³⁸ Demircan, a.g.e., s.73.

“Bir kimse Allah,için tevâzû gösterirse mutlaka Allah onu yüceltir”³³⁹ hadisinde, kişinin tevâzû sebebiyle Allah tarafından yüceltilmesi, hem dünya hemde âhiret hayatı açısından değerlendirilmektedir. Çünkü tevâzû sebebiyle kişi, insanların kalplerinde sağlam bir yer edinme imkanı bulmaktadır. Bu durum davetçiler açısından îlâhî mesajların insanlara ulaştırılmasını olumlu yönde etkilemektedir.

Kur’ân ve Sünnet’teki bu deliller çerçevesine diyebiliriz ki, tebliğ ve davet gibi kudsi vazifeleri ifa edenlerin, hayatlarını dine davet etmeye adayanlar asla şahıslarında bir ayrıcalık ve üstünlük görmemeleri gerekmektedir. Ayrıca, âvam tabakasından farklı ve üstün bir hayat tarzı edinmemelidirler. Aksi takdirde ihlâs zedelenir, kişi insanlar tarafından aşırı yüceltiği için kendisini farklı ve üstün görebilir, başkaları da onları üst tabakada ve farklı görebilir.

Yüce Allah’ın kesin olarak men ettiği hususlardan birisinin yeryüzünde kibirli yürümek, çalımla yürümek olduğu, Ku’ân’da açıkça ifade edilmektedir.³⁴⁰ Bu âyetler göz önünde tutulduğunda, “kibirli yürüyüş” normal insanlar için yasaklanmıştır. Bu açıdan balıldığı ilâhî mesajları insanlara ulaştırmakla sorumlu davetçilerin, yürümek dahil her hal ve hareketinde tevâzû sahibi olmalarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Davetçiler açısından tevâzûnun eksikliği sonucunda, geçmiş ümmetlerin kıssalarında geçen, peygamberleri ve din adamlarını rab edinme veya ilahlaştırma³⁴¹ tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Bu tehlikenin meydana getirdiği cehâlet hali, toplumlarda dine dayalı ayrıcalıklı sınıf ve tabakaların meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.³⁴² Bu durum toplumsal dokunun bozulması, iç çatışmaların yaşanması gibi korkunç akıbetlerle sonuçlanmaktadır. Dinî hayatın sürdürülebilirliği, toplumsal dengelerin korunmasıyla mümkün olduğundan, tevâzû toplumsal dengeleri ve sınıf farklılıklarını ortadan kaldıran etkili davranışlardan birisidir. Ayrıca tevâzû, iletişimin iki taraflı olmasını sağladığından îlâhî mesajın muhatab tarafından kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır.

1.3.10. Ümitvar Olma

İnsan hayatının dünyadaki akışı, tekdüze bir hayat sürecinden ziyade inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Dünya hayatına ağlamakla başlayan insan, zaman zaman güler,

³³⁹ Müslim, *Birr*, 19.

³⁴⁰ Bkz., *İsrâ*, 17/37; *Lokmân*, 31/18-19.

³⁴¹ Bkz., *Tevbe*, 9/31.

³⁴² Bkz., *Nisa*, 4/51.

bazen susar ve düşünür, bazen de içinde bulunduğu değişik ruh hallerinden dolayı ağlar. Hatta denilebilir ki dünya hayatında insanı üzen hadiseler, sevindirenlerden daha çoktur.

Dâvâ adamı daima iyimser, daima ümitli olan kimsedir. İyimser ve ümitli olmayan bir kimsenin ciddi bir davet yapmasına, aşk ve şevkle çalışmasına imkan yoktur. İyimserlik din adamının sahip olduğu zihniyetin önemli bir vasfıdır. Esasen din hem fertler için hem de cemiyetler için sürekli bir ümittir. O halde din adamı bir ümit adamıdır. Herkesin ümidini kestiği en nâmüsait şartlarda o ümidini kaybetmez, iyimserliğini muhafaza eder.³⁴³ Ümitvar olma hali aslında Allah Teâlâ'nın mutlaka sahip olmamızı istediği önemli bir özelliktir.

قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَانِطِينَ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ

“Biz sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizlerden olma! dediler. Dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”³⁴⁴ âyetinde geçen “kanitîn” kelimesi, “hayırdan ümidini kesenler” anlamındadır. “Kunût” Hayırdan ümidini kesmek manasına gelmektedir. Halbuki, İbrâhîm (a.s.) hayırdan ümit kesmemekte, sadece verilen müjdeyi açıklamalarını istemektedir. Melekler ise onun hayırdan ümit kestiğini sandıkları için “Sakin ümitsizlerden olma” demişlerdir.³⁴⁵

Meleklerin verdikleri müjde karşısında, Hz. İbrâhîm'in bunu ilâhî kanunlar çerçevesinde garipsediği görünse de, İbrâhîm (a.s.), “Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?” cevabıyla asla ümitsizliğe kapılmadığını beyan etmektedir. Zîra Hz. İbrâhîm, Allah yolundan sapanların dışında hiç kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesemeyeceği gerçeğini bilmektedir.³⁴⁶

Söz konusu âyetten de anlaşılacağı üzere, en kritik ve tehlikeli zaman dilimlerinden birisi olan savaş halinde bile, inançlı ve ümitvar olmak bir üstünlük ve zafer sebebi olmaktadır. Bu durum psikolojik üstünlüğün, inanç ve umudun aslında galibiyetin ve zafer kazanmanın önemli kodları olduğunu ifade etmektedir. Durum böyle olunca, tebliğ ve davet eksenli hassas dinî faaliyetlerde, ümitvar olmanın, sonuçta hedefe ulaşılacağına inanmanın, ne kadar önemli ve elzem olduğu açıktır.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ

³⁴³ Uludağ, Süleymân, *İslâm'da İrşad*, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s. 154.

³⁴⁴ Hicr, 15/55-56.

³⁴⁵ Emiroğlu, a.g.e., VII, 87.

³⁴⁶ Kutub, a.g.e., V, 30.

“De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”³⁴⁷ âyetindeki ifadeler anlaşıldığı gibi, Yüce Allah mü’minleri rahmet denizinden faydalanmaya çağırmakta, yanlış yoldan dönmeye davet etmekte, küçük büyük bütün günahlarının affedileceğine dair umuda sevk etmektedir.³⁴⁸ Âyetin kapsamında tüm kulların ümitvar olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mü’minlere ilâhî mesajları iletmekle sorumlu davetçilerin, hem Allah’ın rahmetinden ümitvar olması gerektiği, hem de bu hususta muhâtablarına umut aşılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir davetçi, isyankâr, günahkâr olan kişilerden asla ümidini kesmemelidir. Günü geldiğinde bu isyan ve günah içinde yaşayan kişilerin takva ehli bir mü’min ya da Allah’ın çok sevdiği bir kişi olabilme ihtimalini düşünmelidir. Davetçi insanlara hep bu gözle bakarak hareket etmelidir.³⁴⁹

Davetçi ümitvar olduğu ölçüde başarılıdır. Zîra tebliğ ve daveti en etkin bir biçimde yürütmek, ancak kendinden emin olmaya, davasını benimsemeye, davasına tam inanmaya ve başarıya yönelik umudunu muhafaza etmeye bağlıdır. Zaten davetçi, kendisi için asıl başarının, davet vazifesini hakkıyla yapmak olduğuna inandığı için, karşılaacağı sonuç ne olursa olsun, ümidini muhafaza eden kişidir.

1.3.11. Allah’la Beraberlik Bilinci (Dua)

Davet ve tebliğ çalışmalarının başlangıcından bitimine kadar her aşamada, her yerde, her halükarda Allah Teâlâ (c.c) ile olan beraberlik bilinci, ilâhî mesajları iletenler için en önemli enerji kaynağıdır. Zîra davet ve tebliğ ile ilgili yapılan tüm çalışmalar bir nevi dua özelliği taşımaktadır. Bu durum ise, sürekli olarak Allah ile beraber olma şuurunu kazandırmaktadır. Ayrıca bu kutlu yolun başında ve sonunda mutlaka dua mekânizması devrededir. Çünkü bu ilâhî mesajları muhataplara iletme faaliyeti kolay bir iş değildir. Bu çalışmalar devam ederken çeşitli zorluk ve tehlikelerle karşılaşmak nümkindür. Tüm bu zorluk ve tehlikeler karşısında dua, davetçinin mücâdele azmini arttırmaktadır.

İnsanın gerçek değerinin dua etmesiyle bilinebileceğini anlatan “قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا ” “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!” âyetini ele aldığımızda, ilâhî mesajları insanlara ileten davetçiler açısından duanın önemi, daha da belirgin hale gelmektedir. Çalışmamızın başında ele aldığımız gibi “davet” kelimesi kökü itibariyle (د ع)

³⁴⁷ Zümer, 39/53.

³⁴⁸ Kutub, a.g.e., VII, 40.

³⁴⁹ Pekcan, a.g.e., s. 60.

و) harflerinden müteşekkil “çağırıldı”, “dua etti” gibi anlamlara gelen “dua” kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Bu durum davetçinin her halinde duaya muhtaç olduğunu, daima ilâhi yardımı istemekle mükellef olduğunu göstermektedir.

Davetçi öncelikle kendisini “Acaba bugün Allah için ne yaptım? Allah’ın benden istediklerini yerine getirdim mi? Allah’ın dinini kaç kişiye anlattım?” gibi sorular sorarak hesaba çekmelidir. Ayrıca davetçi, her zaman için Allah’a el açıp Ona yalvarmasını bilmelidir. Dua mü’minin silahıdır. Mü’min her zaman kendisini başarılı kılması ve konuştuklarının insanlara etki etmesi için dua etmelidir.³⁵⁰

En kolay işinde bile Allah’a dua edip ondan yardım dilemeye muhtaç olan insan, böylesine önemli bir vazifede elbette dergâh-ı ilâhîye el açıp O’ndan yardım istemek durumundadır. Bu durumda davetçi, her zaman Allah (c.c) ile irtibatta olmanın heyecanı ile cehd ve gayretini arttıracaktır. Böylece davet çalışmaları ve Allah’la beraberlik bilinci adeta iç içe geçmiş, bir bütünün parçaları haline gelmektedir.

Yüce Allah’ın Kur’ân’da duaya teşvik ettiğini beyan eden âyetler bütün yönleriyle davetçileri yakından ilgilendirmektedir. Bu konu ile ilgili “وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ” “Rabbimiz şöyle dedi: “Bana dua edin, duânıza cevap vereyim”³⁵¹ âyeti, Rabbimizin bizden dua etmemizi istediğini ve duaya kesin olarak cevap vereceğini açıkça ifade ettiği gibi, “وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ” “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler”³⁵² âyetinde de Yüce Allah, kendisinin insanlara çok yakın olduğunu belirtmekte, dua edenlere mutlaka cevap vereceğini müjdelemektedir. Bu durum davetçiler için bir moral kaynağı olup, daima Allah’la beraberlik şuuruyla hareket etmesine sebep olmakta, vazifedeki azim ve gayretini arttırmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’e yönelik davet ve tebliğ emreden âyetlerde Yüce Allah, hiç tereddüt etmeden tebliğ görevini yapmasını, Allah’ın dâima onunla beraber olduğunu ve kendisini koruyacağını açıkça belirtmektedir. Mâide Sûresinin 67. âyeti bu konunun en bâriz örneklerinden birisidir.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

³⁵⁰ Pekcan, a.g.e., s. 123.

³⁵¹ Mü’min, 40/60.

³⁵² Bakara, 2/186.

*“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir”*³⁵³

İtikadi konularda hak sözü söylerken açıkça ve tam olarak ilan etmek gerekir. Ona karşı olanlar istedikleri şeyi istedikleri şekilde söylesinler. Ona düşman olanlar, diledikleri ve yapabildikleri şeyi yapsınlar. İtikad mevzuunda söylenecek hak söz, insanların arzusuna peşkeş çekilemez. Orada istek ve durumları nazarı itibara alınamaz. Gözetilmesi gereken husus sadece, hakikat gönüllerde yer edinceye kadar var kuvvetiyle onu haykırmak ve kalplere yerleştirmektir.³⁵⁴

Yüce Allah Hz. Peygambere, itidal üzere olan orta yolda gidenlerin azlığına, buna karşılık Kitap Ehli'nin fasıklarının çokluğuna bakmayıp, onların kötülüklerinden korkmamasını emredip, “tebliğ et” buyruğunu vermiştir.³⁵⁵ Burada, Allah (c.c.)'ın daima kendisiyle beraber olduğuna dair Hz. Peygamber'e hatırlatması vardır.

Allah'la beraberliğin göstergesi olan dua, her davetçinin en büyük moral kaynağı, mücâdele azmini bileyen gücüdür. Dua, kulluk şuuruna varmanın, ibadetlerin tadını alabilmenin en önemli sebebidir. Bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki davetçi, Allah'ın kendisiyle her daim beraber olduğunun bilincinde olmalı, dua etmeli Allah'tan güç alarak yoluna devam etmelidir.

³⁵³ Mâide, 5/67.

³⁵⁴ Kutub, a.g.e., II, 237.

³⁵⁵ Zuhaylî, a.g.e., III, 524.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. KUR'ÂN'DA İLÂHÎ MESAJLARIN İLETİLMESİ İLE İLGİLİ YÖNTEMLER

1.1. Davetin Başlangıcında İzlenmesi Gereken Yöntemler

Bu kısımda davet ve ilâhî mesajların iletilmesi faaliyetlerinin başlangıç aşamasında izlenmesi gerekli olan yöntem ve stratejilerden bahsedilecektir. Çünkü davet gibi İslâm'ın muhataplara iletilmesini içeren önemli faaliyetler toplumsal alanla ilgilidir. Toplumsal alanda, insanlar arası iletişim faaliyeti olan bu husus birtakım önemli ilmî hazırlıklara, ön çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Neyi, ne zaman, nerede ve nasıl ifade edeceğimizi bilmek, elbette bir disiplin gerektirmektedir.

Geniş anlamda düşündüğümüzde ilâhî mesajları iletme vazifesini yüklenenler muhataplarını seçme noktasında iktidar ve ihtiyar sahibi değildirler. Çünkü hidâyet Allah'tan olduğu gibi, hidâyete vesile olan, hidâyete başlangıç olan muhâtab seçimi de Allah Teâlâ'nın iradesiyledir. “وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ” “Önce en yakın akrabalarını uyar”³⁵⁶ âyetindeki emir doğrultusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimizin yakın akrabalarından bu işe başladığını biliyoruz.³⁵⁷

İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre bu âyet (Şuârâ, 26/214) indiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.v): “*Ya Fihri oğulları, ya Adıyy oğulları!*” diye Kureş'i oymak oymak davet etmeye başlamıştır.³⁵⁸ Bu hadisteki muhâtap kitlenin, Peygamberimizin yakın akrabaları olduğu bilinmekte, Yüce Allah'ın ilâhî mesajları aktarma ile ilgili emir gereği, Resûlullah (s.a.v.)'ın yakın akrabalarından başlamak sûretiyle davet görevini icra ettiği anlaşılmaktadır.

1.1.1. İnanç Esaslarından Başlayarak Emir ve Yasakları İletmek

İlahî mesajların iletilmesinde uygun bir sıralama gözetmek, mesajın ağırlık derecesine göre en hafif olanından başlamak oldukça önem taşımaktadır. Bedenin ihtiyaç duyduğu bütün gıdaların aynı anda mideye yüklenmesi insanın hazmını zorlaştırır, vücudun sağlığını tehdit eder. Bu anlamda bütün ilâhî ve dîni hakikatlerin de muhâtabın zihnine ve gönlüne aynı anda yüklenmesi kişinin anlamasını ve benimseyip kabullenmesini zorlaştırır. Bu bakımdan bir aşamadan bir başka aşamaya geçişte doğru bir sıralamayı

³⁵⁶ Şuârâ, 26/214.

³⁵⁷ Çelik, Celal, *a.g.e.*, s. 113.

³⁵⁸ Buhârî, *Vesâyâ*, 10.

gözetmek gerekmektedir. Bir aşama önceki aşamanın sonucu, sonraki aşamanın da ön hazırlığı olmalıdır.

Bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğindeki ilk yıllarında, bir tedrice yer verdiğini, önce münhasıran İslâm itikâdı üzerinde durup müşrik inançların tenkidine girmediğini görmekteyiz. Müşrikler de bu safhada Müslümanlara karşı muhalefette şiddet göstermemişler, daha anlayışlı davranarak en azından söylenenleri dinlemişlerdir. Kabul etmeyenler, muhalefette şiddete yer vermemiş, sadece alay etmekle yetinmişlerdir.³⁵⁹

İlâhî mesajların temel unsurlarından olan îmana dair hususlar muhatap tarafından kabul görmemişse, kişi îman ve itikad aşamasını tamamlamamışsa, fiil ve amel aşamasına geçmek oldukça mahzurludur. Zîra îmanı olmayan kişiye sâlih amelle ilgili hususların detayını anlatmak ve onun amel etmesini beklemek beyhûde bir çabaya dönüşebilmektedir.

Hız. Peygamber'in Mekke dönemindeki tebliğinin ve eğitiminin merkezinde Kur'ân-ı Kerîm vardı. Bütün konuşmalar Kur'ân çerçevesinde yapılıyor; tebliğ, daha çok Kur'ân'dan pasajlar okunarak gerçekleştiriliyordu. Hız. Peygamber'in vurguladığı iki ilâhî mesajdan öncelikli olanı tevhid, yani Allah'a ortak koşmamaya çağırıyordu. İkinci önemli inanç ilkesi ise âhiret inancıydı. Bu inanç Müslümanların en büyük gücüydü.³⁶⁰

Hız. Peygamber susması gereken yerde susar, gereğinden fazla konuşmaz, konuşmasında lüzumsuz fazlalıklar bulunmazdı. Zamanın gerektirdiği şekilde, bütün anlamı biraraya getirecek şekilde belîğ konuşur, sözü uzatmazdı. Hız. Peygamber zamanında îman kuvveti hakimdi. Peygamber (s.a.v.) o zamanlar için anlaşılması güç bazı kelâm meselelerini muhâtaplarına çok basit olarak anlatır ya da bu konulardan bahsetme gereği duymazdı.³⁶¹

Böylece Hız. Peygamberin, muhâtabın mesajı algılamaya hazırlık durumuna göre, mesaj iletmede sıralamayı gözeterek, mesajın hedefe ulaşması için gerekli tedbirleri aldığı görülmektedir. Bu yöntem günümüzde ilâhî mesajları iletme için mücâdele eden davetçilerin, mesajları iletirken, öncelikli konuları belirlenmiş, öncesi ve sonrası düşünülmüş programlı bir sıralamaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

³⁵⁹ Canan, *a.g.e.*, s. 114.

³⁶⁰ Demircan, Adnan, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, Beyan Yay., İstanbul, 2015, s. 13.

³⁶¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara, 2012, s. 232.

1.1.2. Dinin Esasları Hakkında Muhâtabı Aklını Kullanmaya Davet Etmek

İnsanın en önemli vasfı akıl sahibi olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî mesaj olarak insana aktarılan her konuda, insanoğlunun aklını kullanmasını tavsiye etmektedir. Zîra yaratan ve akıl veren Allah, insana aklını kullanması için hatırlatmada bulunurken, insanın Allah'ın kulu olduğunu da hatırlatmaktadır.

İlâhî mesajları aktarma ameliyesinin akli olması gerekmektedir. Yüce Allah'ın bizlere sık sık akletmeyi ve aklın önemini hatırlatması boş yere değildir.³⁶² Çünkü akıl sorumluluğun dayanağıdır. Yani akıl olmadan sorumluluk olmaz. Bundan dolayı aklını yitiren kişiye, namaz, oruç, zekat, hac ve benzeri sorumluluklar yüklenemez. Çünkü onun amelleri yazılmamaktadır.³⁶³

İslâm dinin esasları olan Allah'a îman başta olmak üzere, peygamberlere, kitaplara, meleklerle, âhîret gününe, kadere İman gibi inancın temeli olan hususlarda isbat edici delillere ihtiyaç vardır. Çünkü Kur'ân'da, îman etmeye çağrılan hususlarda mutlaka isbat yoluna gidilmiştir. Kaldı ki özellikle, yaşadığımız şu asırda muhatab, pozitif ilimlerin oldukça ilerlemesi sebebiyle söylenen bir dinî hakikatın gözle görünür veya hissedilebilir derecede isbatını istemektedir. Çünkü dinî ve ilâhî mesajların muhâtabı olan insan, soran ve sorgulayan bir fitrata sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de zaman zaman Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden kudret delilleri sıralanarak isbat yoluna gidilmektedir. Bu sayede insanın düşünmesi, aklını kullanması ve bu gerçekler doğrultusunda ilâhî mesajları kabul etmesi için fırsat tanınmaktadır.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقُرُونَ

“Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”³⁶⁴

Yüce Allah, varlığının delillerini ortaya koymak sûretiyle insanı topraktan yarattığını beyan etmektedir. İnsanlar Allah'ı görmeseler bile, Âdem'i topraktan, insanları

³⁶² Bkz. Âl-i İmrân, 3/65; En'âm, 6/50; Zümer, 39/21; Tâhâ, 20/54.

³⁶³ Amuş, a.g.e., s. 47.

³⁶⁴ Rûm, 30/20-21.

da onun zürriyetinden yaratıp yeryüzünde yaymasının Allah'ın varlığını isbat eden açık bir delil olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁵

“*O'nun delillerindedir*” ifadesiyle, yaratılanların benzerini yapmaktan aciz kaldıkları, Allah (c.c.)'ın birliğini gösteren alametlerden olduğu kastedilmektedir. “*Kendileriyle huzur bulasınız diye*” ifadesi bizlere, insan ne kadar çok memleket, ve şehir gezip dolaşsa da ancak onun kalbinin ancak kendi evinde, kendi ailesiyle huzur ve sükûnete kavuştuğunu hatırlatmaktadır. “*Sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi*” ifadelerinde, “türünden” ibaresi Hz. Âdemden ya da bir kısmınızın diğerinden yaratılması anlamında kullanılmıştır. Çünkü aynı cinsten olmadığı takdirde birbirlerine sevgi ve merhametin yerleşmeyeceğini ifade etmektedir.³⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer îman esaslarını isbat eden birçok âyet bulunmakta, muhâtabın akıl ve kalbini şüphe ve vesveselerden kurtaracak şekilde örnekler verilmektedir. İlâhî mesajların insanlara ulaştırırken, îmana dair esasları isbat etmekle ilgili Kur'ân'da gayet açık, net ve eşsiz bir üslupla anlatan âyetleri görmekteyiz.

İlahî mesajları iletme görevinde bulunan kişi, bu vazifeyi ifa ederken her halükarda sorulara muhatap olacak, iddiasını isbatlamaya çağrılacaktır. Şâyet davetçi, inandığı hakikatleri göz, kulak, dil ve hareketlere taalluk eden delillerle isbat edebiliyorsa, görev hakkıyla icra edilmiş, maksat hâsıl olmuştur. Bunun sonucunda muhâtabın inanması yada inanmaması, kabul etmesi yada kabul etmemesi Allah'ın takdiri olduğundan, sonuca değil, sürece odaklanmak gerekmektedir.

1.1.3. Muhâtabın İnanç Kültür Yapısını İyi Bilmek

Muhâtabın sahip olduğu inanç ve kültür yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmak son derece önemlidir. Çünkü muhatabda var olan bâtil inancın, bâtil olduğunu iknâ edici delillerle isbat etmek gerekir. Ta ki hak dinle ilgili olarak kalbe giden yol açılabilin. Böylece doğru olan inanç yanlış olanın yerine ikâme edilebilin. Muhâtabın sahip olduğu akide ve inanç iyi tesbit edildiği takdirde, o inançta var olan ortak noktalar da iyice belirlenebilmektedir. Zîra muhatap ile konuşulduğunda ortak zemin yakalanırsa davet için sağlam temel elde edilmiş olur.

Kur'ân nazil olmaya başladığında, muhatapları çeşitli inanç mensuplarından oluşmaktaydı. Muvahhidler, müşrikler, Ehli Kitab, Sabîler ve Medine döneminde ise

³⁶⁵ İbn Süleymân, *a.g.e.*, III, 8.

³⁶⁶ es-Semerkindî, Ebu'l-Leys, *Tefsîru's-Semerkindî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, III, 9.

münâfiklar başta gelenleridir. Her insanın yaratılış bakımından diğerlerinden farklı birtakım özellikleri olduğu gibi, farklı dine mensup insanların da farklı inanç şekilleri vardır. İslâma davet hususunda Kur'ân âyetlerinin farklı farklı hitâb şekilleri olduğu gibi Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de muhâtablara ilâhî mesajları aktarırken, onların sahip oldukları inançtan dolayı farklı davet metotları ile hareket ettiğini görmekteyiz.

Hiz. Peygamber kendi akrabalarını İslâm'a davet etmeden önce onlara bir ziyafet hazırlar, daha sonra Kur'an'dan birkaç âyet zikrederdi. Ardından ilâhî mesajı onlara iletirdi. Bazen de Kâbe'yi tavaf ederken, müşriklerin de hazır bulunduğu sırada ashabına cemaatle namaz kıldırmıştır. Bu durum insanların İslâm dini hakkında düşünmelerine ve merak edip İslâm hakkında soru sormalarına zemin hazırlamıştır.³⁶⁷ Yahudilerin, içlerinden bir kadının zina etmesi üzerine Hz. Peygamber'i hakem tayin etmek istemeleri, Resûlullah (s.a.v.)'ı kendi heveslerine göre hüküm vermesi için bir oyun kurmaları, İlâhî mesajları iletme açısından dikkat çekicidir. Hz. Peygamber onlara sert ve ısrarlı tavır göstermiştir. Bunun sonucunda Yahûdiler hem Tevrat'ta tahrif ettikleri ve sakladıkları hükmü, hem de Hz. Peygamberin peygamberliğini itiraf etmek zorunda kalmıştır.³⁶⁸

Hiz. Peygambere yönelik tebliğ görevini içeren bazı âyetlerde, muhâtabların sahip oldukları inanç ya da inançsızlık durumu bazı benzetmelerle açıklanmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde, ilâhî mesajları iletmede nelere dikkat edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle davet faaliyetinin gelişigüzel bir çaba olmadığı, muhâtabın sahip olduğu inanç ve kültür yapısını göz önünde bulundurmak gerektiği anlaşılmaktadır.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ۗ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ۗ إِنَّ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ

*“Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırıyor duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin.”*³⁶⁹

“Sen ölülere duyuramazsın” ifadesinde davetin, düşünmeyi terketmek suretiyle ölülere benzeyen kâfirlere duyurulamayacağı ifade edilmektedir. Çünkü kâfirler duyuları ve akılları bulunmayan ölü gibidirler. “Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırıyor

³⁶⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, I, 93.

³⁶⁸ İbn Kesir, İsmâil İbn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1988, VI, 175.

³⁶⁹ Neml, 27/80-81.

duyuramazsın” ifadesiyle kastedilen, verilen öğütleri kabul etmemek suretiyle sağır durumunda bulunan kâfirlere, ilâhî mesajın işittirilemeyeceği belirtilmektedir.³⁷⁰

“*Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin*” buyruğunda Yüce Allah Hz. Peygamber’e, ancak Allah’ın âyetlerine îman edip O’nu tasdik edeceğini bildiği kimselere işittirmesinin mümkün olduğunu açıklamaktadır. Bunların ise Müslüman olan, ihlâslı ve samimi mü’minler olduğunu beyan etmektedir.³⁷¹

Bu âyetler çerçevesinde, ilâhî mesajların insanlara ulaştırılması çalışmalarında, muhâtabın aklen kabul etmeye ve kalben tasdik etmeye hazır olması, inanç açısından mesajı almaya elverişli bulunması göz önünde bulundurulmalıdır. Kör olana göstermenin ya da sağır olana işittirmenin imkansızlığı ne kadar açık bir hakikat ise, îman bakımından kendini bütün gerçeklere kapatmış birisine ilâhî mesajları aktarmanın imkansızlığı da o kadar açık ve net bir hakikattir. Bu durum yukarıda ele aldığımız âyetlerden (Neml, 27/80-81) net bir biçimde anlaşılmaktadır.

1.1.4. Muhâtabın Psikolojik Durumunu İyi Bilmek

Hakk’a çağrı, iyiliği emretme, kötülüklerden nehyetme gibi ilâhî emir ve mesajları muhataplara aktarma ameliyesi, gelişigüzel bir çaba değildir. Farz olan bu faaliyette muhatapların psikolojik durumlarının dikkate alınması zorunluluk arz etmektedir. Muhâtabın ruh hali, mesajı almaya hazır olup olmadığı, algılamadaki hazır bulunuşluğu, istekliliği, hakikat mesajlarını merak edip etmediği, bir arayış ve sorgulama içinde olup olmadığı gibi hususlar hakkında önceden bilgi sahibi olmak, bu kudsî faaliyetin verimliliği açısından oldukça önemlidir.

İnsanların mizaçları, karakterleri, yetişme tarzları, inanç ve düşünceleri farklı farklıdır. İletilmek istenen mesajın hedef üzerinde etkili olması düşünülüyorsa, dinleyicide tutum değişikliği meydana getirilmek isteniyorsa, öncelikle hedefin kimliği belirlenmeli, bilgi birikimi ve saplantıları ve zaafı tesbit edilmelidir. Belirlenen bu kişisel özellikler göz önünde bulundurularak onunla kurulacak iletişimde izlenilecek yöntem belirlenmelidir.³⁷²

İlâhî mesajları iletmenin yol ve yöntemlerini vahiy yoluyla direkt olarak Allah’tan alan Hz. Peygamber, âyetlerin işaret ettiği istikamette davet ve tebliğ görevini yerine getirmektedir. Mesaj ilâhî kaynaklı olunca, mesajın iletilmesi ile ilgili yöntemin de ilâhî

³⁷⁰ el-Kurtubî, *a.g.e.*, V, 214.

³⁷¹ er-Razî, *a.g.e.*, VIII, 571.

³⁷² Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân-ı Kerîm ve İletişim*, Nursan Yay., İstanbul, 2000, s. 120.

kaynaklı olması gerekmektedir. Ancak davetçilere düşen, bu ilâhî kaynaklı iletim yöntemlerini günümüz şartlarında en etkili ve verimli bir şekilde uygulama sahasına taşıyabilmektir.

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدُورِ وَالْعَنِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

*“Rablerinin huzurunda toplanacaklarının korkusunu yüreklerinde duyan kimseleri bu (Kurân) ile uyar! Onların Allah’tan başka ne bir dostları vardır, ne de şefaathçileri. Ta ki böylece sakınsınlar. Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun”*³⁷³

Uyarı ve sakındırma ancak öldükten sonra yeniden dirilme ve haşır gibi âhîret hallerinin vuku bulacağına inanan veya en azından böyle bir ihtimali göz önüne alan, bunun kaygı ve korkusunu hisseden kimseler üzerinde etkili olabileceği için âyette özellikle bunların uyarılması emredilmiştir. Bu açıdan tamamen inkâra saplanan inatçı kâfirleri, ateistleri vb. inkârcıları uyarmak için çaba harcamanın yararsız olacağına işaret edilmiştir.³⁷⁴

“Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua edenleri yanından kovma” ifadesi Hz. Peygamber’e bir uyarı niteliğindedir. İlâhî mesajları iletmede muhâtabın statüsü ve toplumsal anlamdaki itibarından ziyade, sabah akşam rabbini zikretmesinden dolayı onun Allah’ın yanındaki itibarına önem verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Yüce Allah Hz. Peygambere hitâben, Allah’a ve Resûlüne gönülden bağlı, Peygamber’in mescidine koşup sabah akşam rabbine dua eden gerçek mü’minler dururken, müşriklerin keyfi için bu mü’minleri meclisinden kovmamasını ya da farklı bir muameleye tabi tutmamasını öğütlemektedir. Hz. Peygamber’in müşriklerin îmanlarıyla mükellef olmadığını, müşriklerin de Hz. Peygamber’in emriyle mükellef olmadıklarını hatırlatmaktadır.³⁷⁵ *“Eğer kovarsan zalimlerden olursun”* ifadesiyle, Hz. Peygamberin mü’minleri farklı bir muameleyle meclisinden göndermesi halinde kendisine zarar vermiş olacağını beyan etmektedir.³⁷⁶

³⁷³ En’âm, 6/51-52.

³⁷⁴ Karaman, Hayreddin vd., a.g.e., II, 408.

³⁷⁵ Emiroğlu, a.g.e., IV, 230.

³⁷⁶ es-Semerkandî, a.g.e., I, 487.

En'âm sûresi 51 ve 52. âyetlerine ve bu anlama gelebilecek diğer âyetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in, özellikle tüm benliğiyle Rabbine yönelmiş, sabah akşam Allah'ı zikreden mü'minlere yoğun bir ilgi göstermesi konusunda uyarıldığı görülmektedir. Muhâtabın mü'min olması durumunda ona verilecek önem ve değer, Yüce Allah'ın ona verdiği büyük önem ve değerden dolayıdır. Bu konuda, “ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ ” وَالعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا رِزَاسًا دَلِيغًا دَاوًا دَائِبًا دَائِمًا ” *“Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma”*³⁷⁷ âyetinde de görüldüğü gibi inanmış insanların psikolojisi önemsenmekte, dinlerini yaşamakta çektikleri bütün sıkıntılara rağmen gece gündüz Allah (c.c.)'a ibadet edip dua eden mü'minlerin moral ve motivasyonlarının daima diri tutulması gerektiği ifade edilmektedir.

Yüce Allah, bu âyetlerle ilâhî mesajları iletmekle vazifeli günümüz davetçileri için de birtakım prensipler belirlemektedir. Allah Teâla, Muhâtaba mesajı iletirken onun kişisel ya da toplumsal anlamda sahip olduğu soy veya zenginlik bakımından üstünlüğüne değil, mesajı almaya hazır olup olmadığına, Allah'ın rızasını kazanma isteği taşıyıp taşımadığına bakmamızı istemektedir. Allah'ın daveti ile ilgili muhâtab seçiminde mevki ve makamın belirleyici olamayacağını, bu mesajları alamaya içten gelen bir samimiyetle istekli olanların muhâtab alınmasının zarûretine vurgu yapılmaktadır.

1.1.5. Muhâtabın Ayırdedici Kişisel ve Toplumsal Özelliklerini İyi Bilmek

Toplumsal hayatın temel unsurları olan bireylerin her biri farklı statü veya konumdadır. Bireylere, içinde buldukları farklı durumları nazarı itibara alarak hitâb etmek, varsa ayırt edici bir özellikleri, bunlara dikkat ederek hareket etmek gerekmektedir. Bu yaklaşım asla bir sosyal statüyü ya da konumu diğerine üstün tutmak şeklinde olmamalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken, muhâtabın sosyal alandaki konumu gereği mesajları en iyi alabileceği şekil ve düzeni tesbit etmek, bu anlamda verilecek mesajları bir ön hazırlığa ve sistematığa tabi tutmaktır.

Yanlış düşünce ve yaşayış sahibi Muhâtabın düşüncesini değiştirebilmek için, ilk önce muhâtabın bu düşünceye bağlanış derecesini ve bu düşünceyle ilgili bilgi birikimini tanımamız gerekir. Muhâtabın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel çevreyi de tanımak teşhisimizi kolaylaştıracaktır.³⁷⁸

³⁷⁷ Kehf, 18/28.

³⁷⁸ Toprak, a.g.e., s. 27.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), insanları hak dine davette, muhâtapların toplumsal özelliklerini hassasiyetle göz önünde bulundurmuştur. Bu durumun en bariz örneği, Yemen'e vali olarak gönderdiği Hiz. Muâz İbni Cebel'le olan konuşmasını ihtiva eden şu hadistir:

*“(Ey Muâz,) şimdi sen kitap ehli bir topluluğa görevli olarak gidiyorsun. (Oraya vardığında) onları Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim de Allah'ın elçisi olduğuma şehadet getirmeye davet et. Eğer (sana itaat ile) bunu itiraf ederlerse, Allah'ın onlara günde beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Bunu da kabul ile itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek zekâtı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma. Mazlumun bedduasını almaktan sakın. Çünkü bu dua ile Allah'ın arasında herhangi bir perde yoktur.”*³⁷⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Muâz (r.a.)'ı böylesi bir topluluğa gönderirken, önce ona görevlendirdiği yöre insanların en bâriz vasıflarını hatırlatmış ve sonra da onlara yapacağı tebliğın çok net bir şekilde açıklamıştır. Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in “*Şimdi sen kitap ehli bir topluluğa görevli olarak gidiyorsun.*” buyurması, İslâm'ı tebliğde muhatap ve çevreyi tanıma gereğine işarettir. “*Onları Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de Allah'ın elçisi olduğuma şehadet getirmeye davet et.*” buyurması, muhatapların itikadına göre tebliğde öncelikler tesbit etmek ve ona göre bir program uygulamanın gerekliliğini göstermektedir.³⁸⁰

İslâm davetinin, kültür düzeyi yüksek olan ile düşük olana sunulan düşünce ve takip edilen metot açısından aynı tutan bir çalışma olmadığı gâyet açıktır. Çünkü aralarında kültür farkı olan insanların, sahip oldukları anlama ve düşünme yetenekleri birbirinden farklıdır. Bazı ortamlar, düşünceyi tüm ayrıntılarıyla beraber muhâtabımıza sunmamızı gerektirirken, bazı ortamlar ise sadece ana hatları çizmemizi, noktalama ve imlâ işini daha sonraya bırakmamızı gerektirmektedir.³⁸¹

Bir topluma reis ve idareci olan kişi ile normal bir vatandaşın hak olan İslâm dinine davet edilmeleri, aynı usûl ve yöntemle olmayabilir. Hiz. Peygamber'in davet ettiği farklı kesimler ve onlara yapılan davet mesajları dikkatle incelendiğinde, muhteva bakımından birbirine benzer olmasına rağmen, hitâb şekli, üslup, usûl ve metot bakımından farklılık arz ettiği görülmektedir.

³⁷⁹ Muslim, *İman*, 29.

³⁸⁰ Çakan, *a.g.e.*, s. 418.

³⁸¹ Fadlullah, S. Hüseyin, *Kur'an'da Davet Metodu*, Çev. : Sibğatullah Kaya, Seçkin Yay., İstanbul, 1994, s. 56.

Resûlullâh'ın davetine muhatap olan Arap toplumunda bu ırkın temel özelliklerinden birisi, himayeye büyük ölçüde değer verme ve emân isteyen birisi, düşmanı bile olsa ona emân vererek bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almaktır. Bu onlar için bir şeref ve izzettir. Aksi ise, korkaklık ve adiliktir. Resûlullâh ta tebliğ ve davet eksenli vazifesinde bu unsuru göz önünde bulundurmuştur. Hz. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebûbekir (r.a.) ile birlikte kabileleri İslâm'a davet ederken, onların himâye duygularını harekete getirmiştir.³⁸²

İslâm'ın Hz. Peygamber vasıtasıyla yayılmaya başladığı ilk zamanlarda insanlar, kabile reisleri ve önderlerine koşulsuz bağlılık gösteriyorlardı. Bu durum îman ve inanç sahasında da etkisini gösteriyordu. Resûlullâh zamanında kabile reisleri, idare ve otoriteyi elinde bulunduranlar, İslâm'a karşı çıktıkları için halk kitleleri de şuursuzca onların arkalarından gidiyor, hakka ve hakikate kulak asmıyorlardı. Bu durumda, kabile reis ve önderlerinin îman etmesi, çoğu zaman halkının da topluca îman etmesi sonucunu doğurduğu için, Resûlullâh bu konuda büyük çaba göstererek davetin tüm unsurlarına başvurmuştur.³⁸³ Ancak bunu yaparken, zayıf, güçsüz, kimsesiz ve köleleri de ihmal etmemiş, onların kalp ve ruh dünyalarını okşayıcı, onurlarını koruyucu bir üslupla tebliğ ve davet vazifesini sürdürmüştür.

1.1.6. Muhâtabın Kutsallarına Saldırmamak

Kur'ân'ın hitâb tarzlarında çok çeşitli yönler görmek mümkündür. Zaman zaman akıl, kalpleri sevindirip heyecanlandıran ifadeler kullanılırken, bazen de şiddetli tehditler ihtivâ eden ifadeler kullanılmaktadır. Bir taraftan îman ve îman etmenin neticesi olan cennet ve içindekiler en güzel bir şekilde tasvîr edilirken, diğer taraftan şirk, küfür ve bunların kaçınılmaz akıbeti olan cehennem bütünü de dehşetiyle ifade edilmesi dikkate değer hususlardandır.

Kur'ân'daki değişik hitâb tarzlarından birisi de muhâtabın sahip olduğu, atalarından tevarüs ettiği birtakım kutsallarını ilk etapta ele almayı veya ona hakaret etmeden gerçeği beyan etmesidir.

İnsanların sahip oldukları inançlar, değerler ve alışkanlıklar söz konusu olan din değiştirme dahi olsa, bir anda ortadan kalkmaz. Hz. Peygamber döneminde zaman zaman bazı kişilerden eski inançlarının ya da yaşantılarının tezahürü şeklinde tutumlar ortaya

³⁸² Önkal, *a.g.e.*, s. 233.

³⁸³ Önkal, *a.g.e.*, s. 289.

çıkıldığında onların davranışlarını “câhiliye âdeti, câhiliyeden izler” olarak nitelemesi, Allah’ın Elçisi’nin tebliğ ve insanı/toplumunu dönüştürme görevinin vefatına kadar devam ettiğini göstermektedir.³⁸⁴

İslâm dini, Allah’ın (c.c.) otoritesi üzerinde hiçbir otorite kabul etmediği gibi, Kur’ân da Allah indinde makbul olan dinin İslâm olduğunu ifade eder.³⁸⁵ Ancak dine davet eden kişinin, işe muhâtabın sahip olduğu, sarıldığı, savunduğu kutsallarına hakaret ve saldırı ile başlaması onu hedefe ulaştırmayacağı gibi, muhâtabın içinde bulunduğu tuğyanında daha da ileri gidip hak dine hakaretle cevap vermesi söz konusudur. Zîra henüz işin başındayken muhâtabın kutsallarını yerden yere vurmak, davada ne kadar haklı olunursa olunsun, aksi tepki ile karşılaşmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu gerçeklik Kur’ân’da açık bir şekilde belirtilmektedir. Şimdi ele alacağımız âyet bu hususta en bâriz örnektir.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

*“Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir.”*³⁸⁶

Müşriklerin batıl inançlarının bir parçası da, sosyolojik bir vâkıa olarak atalarını körü körüne taklid ve kendi kutsallarını savunmaktır. Onların kutsallarına sövmek, muhâtabın İslâm’ın kutsallarına bilgisizce hakaret etmesi ya da küfretmesi neticesini doğurur ki bu, davet hedefinin akâmete uğramasına sebep olur. Çünkü kişi bilmediğine düşmandır. Bu duruma karşı Kur’ân, genelde Müslümanları özelde İslâm davetçilerini ikaz etmekte ve âyette belirtildiği üzere böyle bir yola başvurulması menedilmektedir.

Bu âyete göre başkalarına, onların inançlarına ve kutsal saydıkları değerlere hakaret etmek İslâmî edep ve ahlâkla bağdaşmadığı gibi, İslâm’ın izzetine de zarar getirir. Yanlış yolda olanları eleştirmek, neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koymak zorunlu olmakla birlikte; âyete göre, bunu hakaret, sövüp sayma gibi İslâm ahlâkının hilm, edep ve nezâket kurallarıyla bağdaştırılması mümkün olmayan bir üslupla yapmak caiz değildir.³⁸⁷ Her ne kadar ortada umulan bir maslahat varsa, yani onların inançlarının ve taptıklarının

³⁸⁴ Demircan, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, Beyan Yay., İstanbul, 2016, s. 56.

³⁸⁵ Bkz., Âl-i İmrân, 3/19.

³⁸⁶ En’âm, 6/108.

³⁸⁷ Karaman, Hayrettin vd., *a.g.e.*, II, 453.

bâtil olduğunu ifade etmek adına onun çirkin bir hal olduğu ifade edilmek isteniyorsa da, en büyük fayda dahi Allah'a sövmek gibi en büyük cürmün yanında basit kalır.³⁸⁸

Âyet, zahiren putlara sövmekten nehiy olsa da, hakikatte Allah'a sövmekten nehy etmektedir. Zîra putlara sövmek ve hakarete bulunmak, kâfirlerin Allah Teâlâ'ya sövmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bir şeyin sebebinden men etmek, müsebbib (vesile) olandan men etmektir.³⁸⁹

Bir başka açıdan denilebilir ki, meşru ve güzel görünse bile, böyle küfre ve küfrü arttırmaya sebep olacak her türlü sövüp sayma, meydana getirdiği tahribattan dolayı bir çeşit küfür sayılmıştır.³⁹⁰ Yine bu âyet-i kerimede bir çeşit ateşkes vardır. Ayrıca seddü'z-zeraî gereğince hüküm vermenin vücûbuna da delil vardır. Hak sahibi bir kimsenin dinde zarara götürecektir olursa, bu hakkını istemekten vazgeçebileceğine de delil vardır.³⁹¹

Kur'ân'ın insanlara hitâb ederken göz önünde bulundurduğu önemli hususlardan birisi de, muhâtabın içinde bulunduğu yanlış tutum ve azgın davranışı ne olursa olsun, onun adını ifşa etmemek ve insan onurunu koruyarak mesajı aktarmaktır. Aslolanın kötü davranışın kendisi olduğunu, davranışı yapan şahsın tahkir edilmesinden ziyade davranışın kendisinin nazara verildiğini görmekteyiz. Böylece insan onuru korunurken, onur kırıcı hitâbtan şiddetle kaçınılmış, şer ve çirkin sayılan davranışın tamir edilmesi ön planda tutulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, insanların işlediği günah veya zulümden bahsederken, eylemin çirkinliğini anlatmakta ancak eylemi yapan kimseye hakaret etmemektedir. Kişinin işlediği suçun mahiyeti nedeniyle nasıl bir âkıbetle karşı karşıya kalacağını açık bir dille ifade etmektedir. Hz. Yûsuf'un mâruz kaldığı kötülük ve iftira ile ilgili olarak, olay detaylıca anlatılmakta, ancak suçun faili deşifre edilmeden, yaşananlardan ders çıkarmamız istenmektedir.

Hz. Yûsuf (a.s.)'un kıssasında olayın ana hatlarını anlatan âyetlerde Züleyha'nın ismi zikredilmeyerek sadece üçüncü tekil zamir "o" (müennes) (هي - ها) şeklinde kendisine göndermeler yapılarak bakışların üstünde odaklaşmasının engellenmesi ve kimliğinin ifşa edilmemesi bunun örneklerindedir. Bu tarz bir yaklaşım Kur'ân'ın ne derece asil bir üslup kullandığını kanıtlamaktadır.³⁹²

³⁸⁸ Zuhaylî, *a.g.e.*, IV, 310.

³⁸⁹ Mehmed Vehbi, *a.g.e.*, IV, 1502.

³⁹⁰ Yazır, *a.g.e.*, IV, 64.

³⁹¹ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 56.

³⁹² Aydın, Hayati, *Kur'ân'da Psikolojik İkna*, Timaş Yay., İstanbul, 2002, s. 34.

Bu sebeptendir ki Müslüman olan herkes İslâm'da kendisine yer bulmuş, geçmişinden dolayı asla dışlanmadığını hissetmiş ve İslâm'ı kolayca benimsemiştir. Eğer Kur'ân'da, şahısların yaptıklarından dolayı isimleri ifşa edilip tahkir ve tezyif edilmiş olsalardı birçok kişinin Kur'ân'ı dinleyip İslâm'ı benimsemesine engel olacaktı.

Hz. Peygamber, İslâm'ı yeni kabul edenlere cahiliye toplumunda sahip olduğu statü ve itibarını, İslâmî ölçülerde yeniden vermiş, onlara meziyet ve liyâkatlarına göre davranarak onurlarını korumaya özen göstermiştir. Resûlullah (s.a.v.)'ın, Müslüman olmadan önce Mekkeli büyük bir komutan olan Hâlid İbn Velîd (r.a.)'i İslâm ordusunda yeniden komutan olarak istihdam etmesi, ona “Seyfullah” (Allah'ın Kılıcı) ünvanını vermesi, bu konuda sayısız örneklerden biridir.³⁹³ Ayrıca Cahiliye döneminde yapılan erdemli davranışların kıyâmet gününde göz önünde bulundurulacağını ifade eden hadis, bu hususu te'yid etmektedir.³⁹⁴

Bu durum davet edenlere bir yol haritası çizmekte, davetçilerin, muhâtabın kolay kolay feda edemeyeceği gururunu rencide etmeden, muhatapta var olan olumsuz davranışların mahiyetine odaklanıp onları tamire çalışmaları gerektiğini ifade etmektedir.

1.2. Davetin Uygulanmasında İzlenmesi Gereken Yöntemler

Bu bölümde, davetin uygulama sahasında izlenmesi gereken yöntemler ele alınacaktır. Bu vesileyle Kur'ân'da açık bir şekilde vurgulanan davet ve tebliğ yöntemleri ilgili âyetler çerçevesinde işlenecektir.

1.2.1. Hikmet ve Güzel Öğütle Davet Etmek

Nahl Sûresinin 125. âyeti genel anlamda, ilâhî mesajları iletmede üç ana unsur olan, “Allah'ın yoluna hikmetle davet”, “güzel öğüt”, “en güzel bir şekilde mücadele” hususlarını içermekte, davetçiler için âdeta bir pusula görevi görmektedir.

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle mücadele et. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”³⁹⁵

³⁹³ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 871.

³⁹⁴ Bkz., Buhârî, *Zekât*, 24.

³⁹⁵ Nahl, 16/125.

Hikmet, mev'ize, cedel kavramlarının vurgulandığı bu âyet, da'vetin en etkili yöntemlerinden birisini açıklamaktadır. Âyette zikredilen "hikmet"le Allah'ın kitabı ve Resûlullâh'ın sünneti kastedilmektedir. Güzel öğüt (mev'ize) ise, Allah'ın beyan ettiği deliller ve ibret alınması gereken hadiseler anlamındadır. Buna göre âyet, "Ey Muhammed! Sen, Rabbinin yoluna, Allah'ın kitabı, Resûlünün sünnetiyle ve Allah'ın beyan ettiği delil ve öğütlerle davet et" mesajını vermektedir.³⁹⁶

"Hikmet" lafzına en uygun düşecek mana, "eşyanın yerli yerine konması" veya "işin doğrusu ve özü" olmalıdır. Hikmet kelimesi duyulduğunda, zihne çağrışım yapan ve zihne doğru koşan anlam budur. Hikmet sıfatının "uyanıklık", "esneklik" ve "tecrübe" ile ilgisi vardır. Bu bakımdan biz, bu özelliklere sahip olan insanı "hikmetli" sayarız. Çünkü bu üç husus, bir insanın en isabetli görüşü ortaya koymasına yardımcı olmakta, onun yanlış adımlar atmasına, yanlış şeyler yapmasına engel olmaktadır.³⁹⁷

Allah yoluna davet ederken hikmetle davet etmek, muhâtabların durum ve şartlarına dikkat ederek, her seferinde onlara izah edilecek gerçekleri, kabiliyetlerine göre düzenlemek gerekmektedir. Böylece muhâtabın ağırlıklar karşısında ezilmemesi, sorumluluklar karşısında yorulmaması sağlanmaktadır.³⁹⁸

Toplumun içinde yaşadığı haricî atmosferi, toplumun aklî, fikrî, psikolojik ve sosyal tüm şartlarını göz önünde bulundurarak ve harekete geçmeden önce tüm bunların hesabını yaparak insanları dine davet yöntemi de hikmettir.³⁹⁹

Hikmet, kesin, yakînî, ilmî deliller göstermek anlamını taşıdığına göre, hakkı tavsiye ederken muhâtabı ikna etmek için delilli, isbatlı bir dil kullanmak gerekmektedir. Kur'ân'da,

"يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ" *"Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar."*⁴⁰⁰ şeklinde ifade edilmesi, hikmet kavramının davet edenler açısından ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

"Hikmetle" yani "hüccet ve bürhanla" demektir. Yani "onları Allah'ın dinine hüccet ve bürhanlarla davet ediniz" manası kastedilmektedir. Veya, "hak dini ikrâr edene dek onları hüccetlerle ve bürhanlarla zorlayınız" demektir.⁴⁰¹

³⁹⁶ et-Taberî, Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu 'l-Beyân An Te'vil'i Âyi 'l-Kur'ân*, Hicr, Kâhire, 2001, XIV, 400.

³⁹⁷ Fadlullah, S. Hüseyin, *Kur'ân'da Davet Metodu*, s. 50.

³⁹⁸ Kutub, a.g.e., V, 110.

³⁹⁹ Ateş, Abdurrahman, *Kur'ân'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, Beyan Yay., İstanbul, 2002, s. 63.

⁴⁰⁰ Bakara, 2/269.

⁴⁰¹ el-Mâturîdî, a.g.e., VIII, 216.

Konu dikkate alındığında âyetteki ‘‘davet’’in muhatap tarafı, genellikle müslüman olmayan ve İslâm konusunda Peygamber’le tartışmaya girişenlerdir. Ancak âyette muhatap belirtilmeyip ifadenin mutlak bırakılması, burada genel olarak davet ve tartışma konusunda bir yöntem bilgisinin verildiğini açıkça göstermektedir. Başka bir ifadeyle âyet, farklı seviyelerdeki insanlara yönelik olarak özeldir İslâm davetinin, genelde ilmî ve fikrî tartışmaların, eğitim ve öğretimin başlıca yöntemlerini özetlemektedir.⁴⁰²

‘‘Mev’ize-i hasene’’ yani güzel öğüt, tebliğin yolu ve davetin bir metodudur. Bu metod daveti sevdirebilir, nefret ettirmez; insanları davete yaklaştırır, uzaklaştırmaz; daveti kolaylaştırır, zorlaştırmaz. Bunun yanı sıra, denilebilir ki, güzel öğüt davetçinin yaklaşımının dostça bir yaklaşım olduğunu muhâtaba hissettiren ve davetçinin arzuladığı şeyin muhâtabın menfaatine olduğunu hissettiren tutumdur.⁴⁰³

‘‘Mev’ize’’ (öğüt) kavramına ‘‘hasenetun’’ (güzel) sıfatının getirilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bir şeyin güzelliği; sevilmesi, faydalı olması, olumlu olup, kaynaştırması, uzlaştırması, ümit vermesi, hayra ve iyiliğe sevk etmesi, hasılı tatminkâr olmasıyla doğru orantılıdır.⁴⁰⁴

Âyette ‘‘mev’ize’’ kelimesi ‘‘hasene’’ ile sınırlandırılmasına rağmen, ‘‘hikmet’’ kelimesi böyle bir sınırlandırılmaya tabi tutulmamıştır. Çünkü ‘‘mev’ize’’ kelimesinden maksat, çoğunlukla kendisine öğüt verilenin nefsinin işlemekte olduğu ya da işlemesi muhtemel kötülüklerden uzaklaştırılmasıdır. Öğüt verenin de kendisinden çıkabilecek ve öğüt verilenin nefsinde tahribat meydana getirebilecek şeyler beklenebilir. Allah Teâlâ da bu tür bir tehlikeye karşılık, öğüdün güzel olmasını tavsiye etmiştir.⁴⁰⁵

‘‘Onlarla en güzel yöntemle mücadele et’’ ifadesi bir başka önemli hususu barındırmaktadır. Şüphesiz Kur’ân, kâfirlerin ve İslâm dışı inanış mensuplarının hesabını yapmış, davetçinin karşı tarafın zorlamasıyla bile olsa, zaman zaman kâfirlerle kapışabileceğini önceden tahmin etmiştir. Çünkü davetçinin düşüncelerinin ve davetinin olumlu da olsa, karşı inanç ve düşüncelere ters düşeceği malumdur. Bu durum ise beraberinde bazı sert tutum ve saldırıları getirebilir. İşte tam burada Kur’ânî davet, davetçiye yönelmekte, nefis terbiyesiyle başlayıp, kendisine hücum edildiğinde bile nefsinin

⁴⁰² Karaman, Hayrettin vd., *a.g.e.*, III, 453.

⁴⁰³ Fadlullah, S. Hüseyin, *a.g.e.*, s. 57

⁴⁰⁴ Çakan, İsmail Lütfi, *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁰⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 264.

kibirten kurtarıp, başkalarının hukukuna ve kişisel özelliklerine riâyet etmeyi öğrenmesine çalışmaktadır.⁴⁰⁶

“Onlarla en güzel yöntemle mücadele et” buyrulurak insanların, Allah’ın belirlediği ölçüler çerçevesinde birbirleriyle tartışmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kur’ân’da zikredilen, Nebi ve Resullerle Firavun ve benzeri büyüklenenler arasındaki tartışma ve diyaloglara dikkat çekilmekte⁴⁰⁷ en güzel mücadelenin önemi vurgulanmaktadır.⁴⁰⁸

İnsanın psikolojik ve sosyolojik yapısını bütün yönleriyle tahlil edip açıklayan Kur’ân- ı Kerîm bu vesileyle geçmişte yaşayan toplulukların da, îman veya inkâr ederken neyi esas aldıklarını vurgulamaktadır. Kur’ân böyle bir örneklem yoluyla mümin, münkir ve müşrik psikolojisi ile ilgili genel bir çerçeve çizmektedir.

Bir taraftan zann ve vehmin peşinden gidenlerin inanma biçimi ile ilgili bir tablo ortaya konulmakta, diğer taraftan atalarından devrıldıkları dini terk etmeyeceklerini ifade eden muhatapların içinde bulunduğu trajik durum resmedilmektedir. Ardından atalarının inançlarına körü körüne bağlanmış olanların durumuna dikkat çekerek, “أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْطَلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ” “*Ya ataları akıllarını hiç kullanmayan kimseler ise*”⁴⁰⁹, diyerek aklını kullanmaya davet etmektedir. Bu çağrıya uymayanlar için, durumlarını açıklayan örnekler vererek, “صُمٌّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ” “*Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler*”⁴¹⁰ şeklinde onları düşünmeye, taklid ve bağınazlık bataklığından kurtulmaya çağırmaktadır.

Ayrıca bu tür bir inkâr veya şirk psikolojisi içerisinde olan insanların durumu, “إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ” “*Onlar ancak zanlarına göre hareket eder ve daima yalan söyler*”⁴¹¹ ifadesiyle ortaya konulmaktadır. Diğer taraftan, geçmişten örnekler vererek, “كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ دَأَفُوا بِأَنفُسِهِمْ” “*Onlardan öncekiler de (hakikati) böyle yalanlamaya kalkmış, fakat sonunda azâbımızı tatmışlardı*”⁴¹² ifadesiyle, onların çok acı ve korkunç bir akıbetle cezalandırıldıkları da haber verilmektedir. Böylelikle gerçeği görmeleri, muhakeme ve muhasebe yapmaları hedeflenerek hikmetle davet etmenin bir başka boyutu uygulanmaktadır.

Vahye mazhar olan Peygamberimiz (s.a.v.), ilâhî mesajları yüce Allah’tan ne şekilde alıyorsa bu usul ve esası gözeterek insanlara ulaştırmıştır. Allah’ın emri de bu

⁴⁰⁶ Fadlullah, S. Hüseyin, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁰⁷ Bkz., Bakara, 2/258; En’âm, 6/80; Şuarâ, 26/23-24.

⁴⁰⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, VIII, 218.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/170

⁴¹⁰ Bakara, 2/171

⁴¹¹ En’âm, 6/116.

⁴¹² En’âm, 6/148.

istikamettedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, Yüce Allah'ın Kur'an'daki ilâhî mesajları iletim şekli ile Peygamberimizin bu mesajları iletmeye biçimi arasında tam bir uyum vardır.

Kur'an'da İman etmeye çağıran âyetler incelemeye tabi tutulduğunda genel bir usul çerçevesi çizmek mümkündür. Bir silsile şeklinde birbirini takip eden bir süreç söz konusudur. Allah'ın varlığı ve birliğini isbat eden deliller ard arda sıralanırken, muhâtabın zihin ve iç dünyasında da buna uyumlu bir silsile ve süreç hedeflenmiştir. Adeta her bir âyet bir halkadır ve her halka bir sonrakini açıklayan, destekleyen veya isbat eden bir özelliktedir. Muhâtab önce düşünmeye, sonra anlamaya, daha sonra muhakeme etmeye, daha sonra insafa, daha sonra tasdik etmeye ve sonunda İman etmeye çağrılır. İslâm'daki tevhid inancının özeti konumunda yer alan İhlâs sûresi, bu çerçevede ele alınabilecek güzel bir örnektir.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“De ki: O, Allah'tır, bir tekdir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.”⁴¹³

Burada bütün anlamın “Ehad” kelimesinin içinde bulunmaktadır. Fakat Kur'an meseleyi daha iyi açıklamak için böyle beyan etmektedir. “Samed” kelimesinin manası, onun izni olmadan hiçbir işin hükme bağlanmadığı “Rab” demektir. İlâh olmada tektir, geriye kalan herkes O'nun kuludur. İhtiyaçlar yalnız ondan istenir, her iş ancak O'nun izniyle hükme bağlanır. O'nun yanında kimse emir veremez, ezeli ve ebedi olan O'dur. Bir halden bir hale geçip durmaz, bütün hallerde mutlak kemal sahibidir. O'nun dengi ve benzeri yoktur.⁴¹⁴

Yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'an- ı Kerim âyetlerinin en önemli özelliklerinden birisi de “mu'ciz” yani beşer açısından taklidinin veya benzerinin ortaya konmasının imkansız olmasıdır. Nitekim Kur'an- ı Kerim'in birkaç âyetinde muhâtaplara meydan okunmakta ve asla benzerinin yapılamayacağı veciz bir şekilde ifade edilmektedir.⁴¹⁵

Kur'an'ın mu'ciz olması, bir anlamda lafzındaki benzersiz ifadeleri nedeniyle münkirlerin itirazlarına imkan bırakmayacak şekilde beliğ ve fasih olması demektir. Dinleyen kişi bu konuşmadaki ahenk ve dizilişi fark edip bunun bir beşer kelâmı olmaktan uzak ve ondan çok daha üstün olduğunu kabul etmek durumunda kalmaktadır. Şiir ve

⁴¹³ İhlâs, 112/1-4.

⁴¹⁴ Saka, a.g.e., s. 101.

⁴¹⁵ Bkz., Bakara, 2/23- 24; Yunus, 10/38; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88.

belâğâtın tüm toplumu yakından etkilediği cahiliye arapları göz önünde tutulursa, mesele daha iyi anlaşılacaktır.

Belâğat ve fesâhat noktasında muhâtabın itiraz ve şüphelerini izale edip münkirleri susturan Kur'ân,⁴¹⁶ gözle görülen kâinata dair delilleri ihtiva eden âyetleri zikrettikten sonra, kainata yeni bir bakış açısı ile bakmaya çağırmakta, kalbi yumuşatıp nefsi muhasebe ve murakebeye sevkeden güzel öğütlerle muhâtabı hak ve hakikata davet etmektedir.⁴¹⁷ Böylece Kur'ân'ın dine davet ile ilgili bazı temel esasları ortaya çıkmaktadır.

Bazı âyetlerde Yüce Allah (c.c.) Muhâtabın haddi aşan, inatçı ve isyankâr tavırlarına karşı son derece sert bir üslupla uyarıda bulunur, hatta i'cazlı fakat tehdit edici ifadelerle muhatapta var olan şirk ve küfür akidesini kırar, muhâtabı susturan ve korkutan bir ifade şekli kullanır.⁴¹⁸ Bütün bu hususlar dine davetin hikmet ve güzel öğütle davet etmenin bir başka boyutunu bizlere göstermektedir. Bu âyetlerde, hak dine davetin çok boyutlu hitâb şekillerini hatırlatılmaktadır. Ayrıca davet dilinin monoton ve tekdüze olmadığı, yer, zaman, muhâtab ve ortama göre değişkenlik arzettiği açıkça görülmektedir.

1.2.2. Mesel İle Davet Etmek

Kur'ân'da ilâhî mesajların muhatap insanlara iletilmesi ile ilgili bir başka boyut da “mesel” yani benzetmeler yaparak, örnekler vererek muhâtabın dikkatini konunun önemine çekmektir. “Mesel” kelime anlamıyla benzetme, benzerlik gibi anlamlara gelmekte, istilâhî manada ise, bir konuyla ilgili doyurucu açıklama yapmak, ona canlılık kazandırmak amacıyla aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzeterek anlatmaktır.⁴¹⁹

Kur'an'daki mesellerin çeşitli gayelerle zikredildiğini görmekteyiz; hatırlatma, nasihat, teşvik, yasaklama, ibret alma, kabullenme, murad edilen manayı anlama, tasvir edileni gözle görülür hale getirme bu gayelerden bazılarıdır.⁴²⁰

Bir taraftan îman ve îmanın kapsamına giren bütün hadiseler tüm güzelliğiyle gözler önüne serilirken, diğer taraftan şirkin ve küfrün ne kadar zalimâne ve cahilâne bir eylem olduğu, bu eylemde bulunanların ne kadar çirkin bir iş yaptıkları benzetme yoluyla açıklanmaktadır. Küfür ve şirkin çirkinliği değişik boyutlarıyla göz önüne serildikten hemen sonra, muhâtab bundan ibret ve öğüt almaya davet edilir. Böylece Yüce Allah (c.c.)

⁴¹⁶ Bkz. Hacc, 22/73; Fatır, 35/ 40- 41; Ahkaf, 46/ 3

⁴¹⁷ Bkz. Ahkaf, 46/ 4

⁴¹⁸ Bkz. A'raf, 7/194-195

⁴¹⁹ el- İsfehânî, *a.g.e.*, s. 462.

⁴²⁰ es-Suyûtî, Celâleddîn, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kurân*, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, 1951, II, 131.

insanların düşünce anlayış ve kavrayışlarına uygun örnekler vererek Allah'ı tanımaya, daha sonra insaf ve vicdanla bir karar vermeye, ibret alıp hakikatı kabul etmeye çağırılmaktadır.

Kurân-ı Ker'im'de mesellilerin en önemli amaçlarından birisi, insanların ilâhî mesajları anlayıp kabul etmeleridir. Bu amaç, “ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ لَمْ يَكُن لِرَجُلٍ مِثْلًا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ”⁴²¹ “*Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik. Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç, bir olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.*”⁴²¹ âyetlerinde açıkça belirtilmekte mesel ile davet etmenin stratejik önemi vurgulanmaktadır.

“*Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik*” ifadesiyle Yüce Allah, gerçekten basîretini kullananlar için, insanların dînî hayatlarında ihtiyaç duydukları bütün emirlerle ilgili örneklerin bu Kur'an'da gösterildiğini ifade etmektedir. “*Hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdik*” ifadesiyle de Kur'an'ın içinde herhangi bir çelişkinin bulunmadığını, dosdoğru sözün en belâğâtlısı, mana bakımından en özel kitap olduğunu ifade etmektedir.⁴²² “*Öğüt alsınlar diye*” ifadesi, insanların ondan nasihat alıp hayatlarını güzelce düzene koyarak gelecekteki âhiret hayatlarını Allah'ın emirleri doğrultusunda emniyet altına almaları için kullanılmıştır.⁴²³

Mü'min bir kul ile müşrik bir kimsenin durumu, iki kölenin hâli misal verilerek anlatılmaktadır. İki kölenin karşılaştırıldığı bu âyette anlatılmak istenen, efendisi bir tane olanın yapacağı iş belli olduğu için rahat olup gücünün yettiği kadar söyleneni yapmaktadır. Geçimsiz pek çok efendiye boyun eğen köle ise hep işkence ve ızdırap içinde olduğundan bir kararda kalamamakta, efendilerinden hiçbirisini memnun edememektedir.⁴²⁴

Kur'an'da çeşitli konularda meseller verilmekte, muhâtabın kastedilen konuyu iyice kavraması amaçlanmaktadır. Mesela mü'minlerin çetin imtihanlara tabi tutulacağını,⁴²⁵

⁴²¹ Zümer, 39/27-29.

⁴²² el-Beyzâvî, Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998, V, 41.

⁴²³ Bilmen, a.g.e., VI, 3079.

⁴²⁴ Çelik, Ömer, a.g.e., IV, 325.

⁴²⁵ Bkz., Bakara, 2/214.

mallarını Allah yolunda harcayanların durumunu,⁴²⁶ samimiyetsizce işlenen amellerden hiç bir fayda ve sonuç elde edilemeyeceğini⁴²⁷ v.b. birçok konuyu ele alan meseller vardır.

Kur'ân'da zikredilen mesellerin temel hedefi, konuyu muhâtabın idrak ve anlayışına yaklaştırmak, davet edilen kişilerde dinî hakikatları mukayese ve muhasebe etme şuurunu geliştirmektir. Bu sayede davet eden ve davet edilen arasında bir iletişim kanalı açmaktır. Davet edilen kişiyle, mesel yoluyla ortak zeminde buluşma gerçekleşirse, onunla sağlıklı bir iletişim kurulmuş olur. Kur'ân'ın mesellerle neyi amaçladığını yine Bizzat Kur'ân'dan öğrenmekteyiz. Bunların en başta gelenleri, “*Kendi nuruna eriştirmek için*”⁴²⁸, “*İnsanlardan hür irade sahipleriyle, iradesini başkalarına teslim edenlerin eşit olamayacağı gerçeğini isbat etmek için*”⁴²⁹, “*Hak ile batılı örneklerle göz önüne sermek için*”⁴³⁰, “*İnsanların düşünüp öğüt almaları için*”⁴³¹, “*İnsanların hidâyet ve dalaletini ortaya çıkarmak için*”⁴³², “*İnkâr eden insanlarla İman eden insanların durumunu gözler önüne sermek için*”⁴³³ gibi ifadelerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki meseller, bir kısmı mesel olduğu açıkça belirtilen⁴³⁴, bir kısmı ise mesel olması yönü açıkça belirtilmeyen⁴³⁵ şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.⁴³⁶ Gerek yukarıda âyetler içerisinde geçen ve meselleri zikretmede temel teşkil eden bütün sebepler, gerekse mesellerin açık veya gizli olarak zikredildiği bütün âyetler, tebliğ ve davetle ilâhî mesajları muhataplara iletmenin nihâî hedefleri konumundadırlar. Bu âyetler açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'in, dînin hakikatlarını insanların idrakine yaklaştırmak için mesel yoluna gittiği, bu mesellerin insanların ibret alıp ilâhî mesajları anlamalarını olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

1.2.3. Kıssa İle Tebliğ Etmek

Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun dînî yapısı göz önünde tutulduğunda Mekke, birçok peygamberin yaşadığı yer olarak bilinmektedir. Bu durum Mekke ve çevresinde yaşayan kabilelerin, sözlü kültürün etkisiyle bazı peygamberler hakkında eksik ve yanlış ta

⁴²⁶ Bkz., Bakara, 2/261, 265.

⁴²⁷ Bkz., Bakara, 2/266.

⁴²⁸ Nûr, 24/35

⁴²⁹ Nahl, 16/75- 76.

⁴³⁰ Ra'd, 13/17.

⁴³¹ İbrâhîm, 14/25.

⁴³² Bakara, 2/26.

⁴³³ Muhammed, 47/ 3.

⁴³⁴ Bkz., Bakara, 2/17; Bakara, 2/266; A'râf, 7/58; Hac, 22/11.

⁴³⁵ Bkz., Bakara, 2/68; Furkân, 25/67.

⁴³⁶ es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 132.

olsa birtakım bilgilere sahip olması gayet doğaldır. Kur’ân-ı Kerîm, toplumun sözlü kültüründe var olan geçmiş peygamberleri ve olayları anlatan kıssalardaki yanlışlıkları düzelttiği gibi, toplumun henüz haberdar olmadığı kıssaları da haber vermek suretiyle insanları hak dîne davet etmiştir.

Kur’ân’daki kıssaların en önemli gayelerinden birisi, Hz. Nûh (a.s.)’un devrinden Hz. Muhammed (s..a.v.)’in devrine kadar, bütün dinlerin Allah’tan geldiğini, bütün mü’minlerin bir ümmet olduğunu, bir olan Allah’ın bütün insanların Rabbi olduğunu açıklamaktır. Çoğu zaman bu hakikatı teyid etmek için peygamberlerin kıssaları toplu olarak aynı surette, özel bir metotla takdim edilir. Davette ve İslâmî tasavvurda bu, temel hedef olduğundan, ifade biraz değişikliğe uğramakla beraber bu üslupla kıssalar tekrar edilir. Amaç bu hakikatı yerleştirmek ve bunu ruhlara pekiştirmektir.⁴³⁷

Kur’ân, İslâm dinindeki tevhid akidesini insanların akıl ve kalplerine yerleştirmek için önceki peygamberlerin hayatlarından örnekler verir. Bu, hem muhâtapların zihinlerinde, geçmiş peygamberlere ait kıssalardaki mevcut yanlış bilgileri ortadan kaldırdığı gibi muhatabların tevhid inancı ile ilgili şüphelerini izâle ederek hak dînin yerleşmesini sağlamaktadır. Bu konuya Kur’ân’ın birçok âyetinde değinilmektedir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Andolsun, Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum ” dedi.”⁴³⁸

وَالِىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Âd kavmine de kardeşleri Hûd’u peygamber olarak gönderdik. Onlara, “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” dedi.”⁴³⁹

وَالِىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ

“Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka bir ilâh yoktur.”⁴⁴⁰

وَالِىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ

“Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”⁴⁴¹

⁴³⁷ Kutub, Seyyid, *Kur’ân’da Edebî, Tasvir, Çev.*, Süleyman Ateş, Hilâl Yay., Ankara, 1969, s. 223.

⁴³⁸ A’râf, 7/59.

⁴³⁹ A’râf, 7/65.

⁴⁴⁰ A’râf, 7/73.

Kur’ân-ı Kerîm’in kıssaları nakledeken hedefi, salt bir tarihî bilgi vermekten ziyade insanların hidâyete ulaşmalarına vesile olmaktır. Ancak hedefinin tarihî bilgi vermek olmayışı, bu kıssaların hayal mahsulü olmasını gerektirmez. Yüce Allah hemen hemen her kıssadan sonra, bu kıssaların gayb haberlerinden olduğunu söylemesi ve bu olaylar vukû bulurken Hz. Muhammed’in orada hazır bulunmadığının ifade edilmiş olması, kıssalarda sözkonusu olayların gerçekten vuku bulmuş olaylar olduğunun delilidir.⁴⁴²

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur’an, uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.”⁴⁴³

“Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır” ifadesiyle Hz. Yûsuf ve kardeşlerinin kıssası kastedildiği gibi, geçmişteki bütün peygamberlerin ve ümmetlerin kıssaları da kastedilmektedir. “Akıl sahipleri” ifadesi, akıl ve kalplerini, ilâhî hakikatlardan faydalanmak için kullanan kişiler anlamındadır.⁴⁴⁴

Yûsuf kıssası, iyilerle kötülerin mücadelesine, sonuçta iyilerin galib olmasına müşahhas bir örnektir. Bu sebeple kıssadan ders almak isteyenlere güzel ibretler vardır. Nitekim Allah Teâlâ kıssanın başında Yûsuf ve kardeşlerinin kıssasında, almak isteyenler için ibretler olduğunu açıklamaktadır.⁴⁴⁵ Burada ise (Yûsuf, 12/111), bütün peygamberlerin kıssalarında akıl sahipleri için ibretler olduğu bildirilmektedir.⁴⁴⁶

Yüce Allah kıssalardaki temel maksatları Ku’ân’ın farklı âyetlerinde dile getirmiş, bazen yukarıda ele aldığımız gibi insanların ibret alması, bazen korkutma ve tehdit, bazen de müjdeleme amaçlı olduğunu ifade etmiştir. “Andolsun, onlara içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu haberler geldi”⁴⁴⁷ âyetinde gelen anlatılan kıssalarda tehdidin olduğu ifade edilirken, “Biz de duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü’minleri böyle kurtarıyoruz”⁴⁴⁸ âyetinde ise, tam bir teslimiyet içerisinde yapılan duaların mutlaka kabul edileceğine dair müjdeleme vardır.

⁴⁴¹ A’râf, 7/85.

⁴⁴² Şimşek, Sait, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2013, s. 60.

⁴⁴³ Yûsuf, 12/111.

⁴⁴⁴ Maturidî, a.g.e., VII, 376.

⁴⁴⁵ Bkz., Yûsuf, 12/7.

⁴⁴⁶ Karaman Hayreddin v.d., a.g.e., III, 265.

⁴⁴⁷ Kamer, 54/4.

⁴⁴⁸ Enbiyâ, 21/88.

Hız. Peygaber (s.a.v.) şartlar gerektirdiğinde, Yüce Allah'ın bildirdiği kıssaları ashabına anlatır, ashabını ilâhî mesajlar hakkında bilgilendirmiş, İslâm'ın hakikatlarına tam anlamıyla bağlanmaları için çaba göstermiştir. Bu hususta, özellikle geçmişte yaşamış peygamberlerden örnekler vererek onların çetin mücadelelerini anlatmıştır. Mesela, Ye'cûc ve Me'cûc fitnesinin sonucunda ahlaksızlık ve günahların yayılacağını, aralarında sâlih kimseler bulunsa bile bunun ümmetin helâkine sebep olacağını haber veren kıssa, buna örnek gösterilebilir.⁴⁴⁹ Ayrıca sahâbeler tarafından Peygamberimize insanların en kerîminin kim olduğu sorusu yöneltildiğinde, Resûlullah (s.a.v.)'ın Hz. Yûsuf (a.s.)'tan ve onun faziletlerinden bahsetmesi, onun nesebi hakkında detaylı haberler vermesi,⁴⁵⁰ ilâhî mesajları iletmede kıssa ile tebliğün önemini göstermektedir.

Bu âyetler çerçevesinde, ilâhî mesajları iletmede geçmişte yaşamış peygamber ve ümmetlerin başından geçen hadiseler zikredilerek muhâtabların ibret almalarının hedeflendiği görülmektedir. Ayrıca dinin esaslarının isbatı açısından Kur'ân kıssalarında somut örnekler verilmekte, dînî hakikatların akıl ve kalplerde yerleşmesi sağlanmaktadır.

1.2.4. Soru Cevap Yöntemi İle Tebliğ Etmek

Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî mesajları aktarma hususunda bazen Allah (c.c.)'tan peygamberlere yönelik, bazen Allah (c.c.)'tan insanlara yönelik, bazen de peygamberlerden kavimlerine yönelik soru-cevap ifadelerini içeren âyetler vardır.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde muhataba soru sormak suretiyle insanların düşünme melekelerini harekete geçirmekte, inananların îmanını sağlamlaştırmaktadır. Aynı zamanda hem soru sormak hem de cevap vermekle, inanmayan ya da şüphe ve vesveselerle muzdarib olan insanlar muhâtab alınmaktadır. Böylece Kur'ân, onların İslâm hakkında sahip olduğu yanlış inançlarını tedavi etmekte ya da inkâr ve inatlarının temelsizliğini isbat etmektedir.

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?” diye soracak olsan mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?”⁴⁵¹

Bu ve buna benzer âyetlerde Yüce Allah, sorulması halinde verilecek cevabın ne olacağını da haber vermek suretiyle, sorulacak soru ve cevaplar hakkında Hz. Peygamberi

⁴⁴⁹ Bkz., Buhârî, *Kitâbu 'l-Enbiyâ*, 10.

⁴⁵⁰ Bkz., Buhârî, *Kitâbu 'l-Enbiyâ*, 15.

⁴⁵¹ Ankebût, 29/61.

önceden bilgilendirmektedir. Bu şekilde muhâtabların içine düştüğü şirk ve küfrün boyutları hakkında bilgi verilmekte, sorulacak soruyla onlara Allah'ı inkâr etmelerinin hiçbir temele dayanmadığı isbat edilmektedir.

İnsanların her gün görüp durdukları, fakat üzerinde düşünmedikleri, nasıl olduğunu hemen bilemedikleri, bilseler bile nihai dayanaklarını anlayamadıkları, nesne, düzen ve olaylara dikkatimiz çekilmektedir. İnsanların anlayamayacakları şeylerden bahsedilmemektedir. Âyetlerde geçen gece, gündüz, güneş, ay, mevsimler, hayat, ölüm, dünyanın sürekli değişen ahvâli gibi konularda sorular sorulmakta, akıl sahipleri için ibretler olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵²

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ فَذَكَرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ

*“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir? Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir? Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır? Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin.”*⁴⁵³

Bu âyetlerde özellikle canlılar, astronomi, coğrafya, yer katmanları ve doğal tarih denilen akıl ve deneye dayalı ilimlerin faydalarına ve Müslümanların onlarla da uğraşması gereğine değinmekle beraber bunları bilmenin asıl gayesi bunları saymak olmadığı ifade edilmektedir. Burada amaç, Yüce Allah'ın kudretini gösteren eserleri ve kanunları tüm incelikleriyle bilip tanımak, bunların vesilesiyle kâfirlerin bâtil ve yanlış inançlarını reddetmektir. Böylece âhîret hayatı için dünya hayatından nasip almak üzere görev ve sorumluluklarını anlamaktır.⁴⁵⁴ Kişi bu şekilde ilâhî mesajı anladıktan sonra başkalarına da ulaştırmak üzere hazır hale gelmektedir.

Burada muhâtablara peşpeşe sorular yöneltilerek, bakmaları halinde gerçeği görecekleri ve ilâhî mesajları anlayacakları belirtilmektedir. Mevcut yaratılan ve şekilden şekle evrilip çevrilen her şeyin daha fazla açıklamaya gerek bırakmayacak şekilde Allah'ın varlığına ve birliğine dair deliller olduğu hatırlatılmaktadır. İlâhî mesajların iletilmesini ihtiva eden tebliğ ile sorumlu Hz. Peygamber'in, öğüt vermekle vazifesini yapmış olacağını, hiçbir şekilde insanlara zorla dînin hakikatlarını kabul ettiremeyeceğini ifade etmektedir.

⁴⁵² Sezen, a.g.e., s. 70.

⁴⁵³ Gâşiye, 88/17-22.

⁴⁵⁴ Yazır, a.g.e., IX, 447.

Kur’ân-ı Kerîm’de soru barındıran bazı âyetler, ilâhî mesajları iletmenin açık bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. İbrâhîm (a.s.)’ın, soru sorarak kavmini hak dîne davet etmesi, “قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ” “(İbrahim) dedi ki: Öyle ise siz, (hâlâ) Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız?”⁴⁵⁵ âyetiyle dikkatimize sunulmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de 15 âyet-i kerîme “sana soruyorlar” ifadesiyle başlamakta ve bu soruların cevapları verilmektedir. Soru sormak, insanın kendi mantığını kullanarak içinde bulunduğu durumu farketmesini sağlar. Bu bakımdan etkili bir tebliğ yöntemidir. Nitekim (Enbiyâ, 21/66.) âyetinde geçtiği üzere Hz. İbrâhîm bu yöntemi kullanmıştır.⁴⁵⁶

Bütün bu âyetler ve bu âyetlerin izahları çerçevesinde, Kur’ân-ı Kerîm’in ilâhî mesajları aktarmada soru-cevap yöntemiyle muhâtabın dikkatini çektiği, gerek Yüce Allah’tan insanlara, gerekse peygamberden insanlara sık sık soruların yöneltildiği, bu vesileyle muhâtabların gafletten ve başıboşluktan kurtarılmasının amaçlandığı görülmektedir.

1.2.5. Hal İle Tebliğ Etmek

İlahî mesajların muhâtab kitlelerce kabul edilip benimsenmesinin en etkili yollarından birisi, bu ilâhî hakikat mesajlarını iletmekten sorumlu insanların, göz önünde cereyan eden örnek davranışlarıdır. Eğer güzel ahlâklı ve örnek şahsiyet sahibi insanlar, birtakım mesajlar aktarıp bazı meselelerden bahsediyorsa mutlaka dikkate alınıp, dinlenirler.

İnsan yaşamında örnek almanın etkisi büyüktür. En genel anlamıyla eğitimin önemli bir kısmı örnek alma yoluyla öğrenmeye dayanır. Kur’ân ise, mü’minleri inanç ve davranış yönünden eğitirken, onların özdeşleşme ve örnek alma potansiyellerine müdahale eder. Özel olarak Hz Muhammed ve Hz. İbrâhîm’in isimlerini zikrederek, onları mü’minlere bir model olarak sunar.⁴⁵⁷ Kur’ân’da bu durum “üsve-i hasene” kavramıyla dile getirilmiştir.⁴⁵⁸

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ” “Ey İman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?”⁴⁵⁹ âyetinde ifade edildiği üzere, Müslüman davetçinin ahlâkı, Yüce Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de açıkladığı, Resûlullâh’ın sünnetinde izah ettiği ve

⁴⁵⁵ Enbiyâ, 21/66.

⁴⁵⁶ Akpolat Sabri, “Soru Sorma Üslûbu”, *Kur’ân’dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2010, II, 333.

⁴⁵⁷ Bkz., Ahzâb, 33/21; Mumtehine, 60/6.

⁴⁵⁸ Kasapoğlu Abdurrahman, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay., Malatya, 2010, III, 141.

⁴⁵⁹ Sâff, 61/2.

yaşayışlarında mübarek sahabesinin rengiyle boyandığı İslâm ahlâkıdır. İlâhî mesajları ileten kişi, İslâm'ın emir ve nehiyelerine büyük bir titizlikle riâyet etmeli, şüpheli şeylerden sürekli kaçınmalı, farzları ve nâfileleriyle ibadete gereken özeni göstermelidir.⁴⁶⁰

İslâm'a davet eden kişi, İslâm'ın emrettiği ve nehyettiği prensiplere büyük bir titizlikle riâyet edecek, şüpheli şeylerden devamlı kaçınacak, farzları ve nâfileleriyle ibadete gereken itinayı gösterecektir. O, her türlü iyi ahlâka sahip, her türlü çirkin davranış ve kötü huylardan uzak olup, sabırlı ve azimlidir. Sözlerinden çok yaşayışı davet eder ve etkili olur.⁴⁶¹

“*Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır*”⁴⁶² âyetinde ifade edildiği üzere Hz. İbrâhîm (a.s.)'in örnek şahsiyetine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla Allah'a ve gerçek saadetin olduğu âhiret hayatına kavuşmak isteyenler için örnek alınması gereken Hz. İbrâhîm'in güzel ahlâkı vurgulanmaktadır.

Bütün peygamberlerin, özellikle de Peygamberimizin en önemli özelliği, Kur'an'da da belirtildiği üzere güzel örnek olmaktır. Konuyla ilgili aşağıdaki âyette bu durum açıkça belirtilmektedir.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“*Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*”⁴⁶³

Allah Teâlâ münafıklara, Hz. Peygamber'e karşı ileri derecedeki seviyesiz davranışlarından ve inkârlarından dolayı te'kidli bir şekilde hitâb ederek, “*muhakkak sizin için*” buyurmaktadır. Burada “sizin için” ifadesiyle ilk önce bütün münâfıklara hitâb vardır. Daha sonra ise “*Allah'ın Resûlünde*” ifadesiyle, mü'minleri her türlü kötülükten kurtarmak için peygamberlikle geldiğini haber vermektedir. Resûlullah (s.a.v.), yaratılanların en şerefli olduğu halde, münâfıkların kabalık yaparak bataklığa düşmeye razı olduğunu bildirmektedir.⁴⁶⁴

“*Güzel örnek vardır*” anlamında âyette geçen “*أُسْوَةٌ*” ifadesi, “kendisine ittiba edilen” veya rol model olarak açıklanabilir. Yani muhakkak sizin için, Hz. Muhammed (s.a.v.)'de, doğrusu kendisine uyulmasını gerektiren güzel huylar ve sâlih sünnetler

⁴⁶⁰ Toprak, a.g.e., s. 44.

⁴⁶¹ Önkal, a.g.e., s. 254.

⁴⁶² Mümtetine, 60/6.

⁴⁶³ Ahzâb, 33/21.

⁴⁶⁴ el-Bikâî, İbrâhîm ibn Ömer, *Nazmu'd-Durer Fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006. VI, 91.

vardır.⁴⁶⁵ Peygamberin peygamberliğinin ve mü'minlerin de Peygamberliğe inanmalarının hikmetlerinden birisi, O'nu söz ve eylemlerinde örnek almak, O'nun Allah katında çekmekte olduğu sıkıntıları, savaşta bizatihi iştirakini ve Allah yolunda tam bir mücadele ile cihâd ettiğini görmektir.⁴⁶⁶ Çünkü Hz. Peygamber, savaş sürecindeki her zorlu işte bizatihi bulunmuş, kendisini inananlardan ayırmadan onlara güzel örnek olarak liderlik etmiştir. Âyetteki örneklik, Peygamberin müminlere örnek olmasını kastetmektedir. O, bütün hayatıyla inananlar için bir örnektir. Bu bağlamda örnekliğinin dile getirilmesi, münfiklara ve kalplerinde hastalık taşıyanlara bir kınamadır.⁴⁶⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) bedenlerden ziyade gönüllere hükmediyordu. Hayattayken Risâletini tebliğ etmede elde ettiği başarı, Veda Haccı sırasında Arafât'ta yaklaşık 150.000 kişilik bir mü'min topluluğuna hitab edecek kadar muazzam olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisini asla müminlere buyurduğu kuralların dışında görmemekte, aksine O, ashabına emrettiğinden daha fazla namaz kılıp, oruç tutmakta ve sadaka vermekteydi.⁴⁶⁸

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde anlaşılmaktadır ki Davetçi, insanların kendisinde İslâm'ın manasını okuyabildiği açık bir kitap özelliği gösteren kişidir. İnsanlar ancak bunun sonucunda ona teveccüh gösterirler. Çünkü davranış ve hareketlerden etkilenmek, yalnız kuru sözden etkilenmekten daha yaygındır. Davetçinin nezih yaşayışıyla ortaya koyduğu örnek hayat, aslında İslâm'a fiilen davet etmektir.⁴⁶⁹ Günümüzün davetçileri, doğru İslâmiyet'i ve İslâmiyet'e lâyık doğru davranışı ve istikâmeti gösterebildikleri ölçüde, Gayr-ı Müslimlerin bundan etkilenip, topluluklar halinde İslâm dairesine girmelerini sağlamış olurlar.⁴⁷⁰

1.2.6. Şefkat, Merhamet ve Kavî-i Leyyin İle Davet Etmek

Merhamet ve şefkat, Allah Teâlâ'nın "Rahmân" ve "Rahîm" isimlerinin kainattaki tecellileri olarak bilinir. Her sûrenin başında, her mubâh ve mübarek işin evvelinde bu isimlere müracaat edilmesi başlı başına şefkat ve merhametin önemini göstermektedir. Söz konusu davet olunca, insanlara hakkı tavsiyede bulunmak, elbette merhameti gerektirir. Zîra muhâtabın göz göre göre cehenneme sürüklenmesine hiçbir vicdan ve merhamet sahibi razı olmaz.

⁴⁶⁵ el- Bürûsevi, *a.g.e.* VII, 158.

⁴⁶⁶ Tabatabâi, *a.g.e.*, XVI, 295.

⁴⁶⁷ Şimşek, *a.g.e.*, IV, 182.

⁴⁶⁸ Hamidullah, *a.g.e.*, I, 25.

⁴⁶⁹ Zeydan, *a.g.e.*, s. 467

⁴⁷⁰ Nürsi, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Sözleryay., İstanbul, 1976, s. 77.

Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v)’in de en önemli vasıflarından birisi merhamet sahibi olmasıdır. İlahî mesajları muhatap gönüllere ulaştırma sorumluluğunu üstlenen kişiler, elbette ki Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın, âlemlere rahmet olmak üzere gönderilen Hz. Peygamber’e inzâl buyurduğu mesajları, şefkat ve merhamet süzgecinden geçirilmeden icra edemezler. Zîra bu vazifeyi en güzel bir şekilde yerine getiren Hz. Peygamberin daveti Kur’ân âyetleriyle açık bir şekilde ifade edilmiştir. Aşağıdaki âyetler, Hz. Peygamber’in ilâhî mesajları şefkat ve merhametle iletmesi çerçevesinde ele alınacaktır.

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ
فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşâvere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”⁴⁷¹

Peygamber (s.a.v.) Uhud savaşında kaçanlara yumuşak davranmış ve onları azarlamamıştır. Yüce Rabbimiz bu hususta, Allah (c.c.)’in Peygamberine bir başarı ihsân etmesi sonucu bu davranışı gösterdiğini açıklamıştır.⁴⁷² Hz. Peygamberin onları affedip onlara karşı son derece yumuşak bir üslup kullanması, Yüce Allah’ın onu övmesine neden olmuş, ona olan fazlını ve ikramını artırmıştır.⁴⁷³

“Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi” ifadesiyle Yüce Allah (c.c.), Peygamberin yumuşak davranışının meyvesinin, Peygambere muhabbet ve onun etrafında kenetlenme olduğunu, tersi durumda ise, kaba ve sert davranışın tefrika ve çözülmeye sebep olduğunu beyan etmektedir.⁴⁷⁴

“Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile” ifadesinde Yüce Allah Peygamberimizden, onların yaptıkları hata sonucu, kendisine gelen eziyetlerden dolayı müminleri affetmesini istemekte, müminlerin Rablerine karşı işledikleri kusur sebebiyle de onlar adına Allah’tan af dilemesini talep etmektedir. Aynı şekilde bütün müminlerden onları affetmelerini istemekte, intikam yoluna girmemelerini talep etmektedir.⁴⁷⁵

Fikir ve inançların değiştirilmesinde insanı etkileyen unsurlardan birisi de şüphesiz ki yumuşak söz ve tatlı dildir. Yumuşak söz ve güler yüze karşı insanların büyük zaafı

⁴⁷¹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁴⁷² el-Kurtubî, a.g.e., II, 233.

⁴⁷³ er-Râzî, a.g.e., III, 415.

⁴⁷⁴ el-Endelûsî, Ebû Hayyân, a.g.e., III, 141.

⁴⁷⁵ el-Mâturîdî, a.g.e., II, 457.

vardır. İslâm davetçisi bu noktada herkesten daha çok duyarlı olarak muhataplarına karşı kullanacağı dilin yumuşak olmasına itina göstermelidir.⁴⁷⁶ Muhâtab kitleyi en güzel etkileyen yumuşak sözün yanında, sözü güzelce söylemenin önemine dair “ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا ”⁴⁷⁷ “Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söyleyinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.”⁴⁷⁸ âyeti de dikkatimizi çekmektedir. Zira bu âyette, her halükârda ve her mevzuda söylenecek sözün en güzelini seçmenin insanlar arasındaki iyi alakaların şeytan tarafından bozulmasını önlediğine değinilmektedir. Çünkü şeytan, insanlar arasında kullanılan sert sözleri vasıta yaparak onların arasını açmaktadır. Sarf edilen sert sözlere verilen cevaplar da sert ve kırıcı olursa, aradaki sevgi muhabbet ve iyi münasebetler yerini çekişmelere bırakmaktadır. Çekişmeler soğukluk ve düşmanlığı getirmektedir. Halbuki tatlı ve güzel sözler kalplerdeki yaraları iyileştirip katıllıkları gidermekte ve onları sevgi mihveri etrafında toplamaktadır.⁴⁷⁸

Hilm özellikli davranış Allah Teâlâ (c.c.)’nin rahmetinin tecelli etmesi sonucuna bağlandığına göre, ilâhî mesajları iletmede etkin olmak ve muhatapların gönlünde yer edinmek sûretiyle davette başarılı olmak için yöntem tesbiti mümkündür. En zor şartların başında gelen savaş hali bile, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’i itidalli olmaktan alıkoymamış, bu ise Allah’ın rahmeti sayesinde olmuştur. Allah’ın rahmetine muvâfık hareket ise, Peygamberin etrafındaki müminlerin dağılmasına mani olmuş, bu da Allah’ın rahmetinin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Kur’ân’ın muhataplar üzerinde oluşturduğu tesir sahalarından birisi, ilâhî mesajları iletmede yumuşak sözlü olmaktır. “Kavl-i leyyin” olarak ifade edilen bu husus birkaç âyette tekrar etmektedir. Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn’a (a.s.) yönelik bu ifade elbette ki hak dine davet edenler için bir metod sayılmaktadır.

إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

“Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır.” “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.”⁴⁷⁹

“Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır.” âyetine Firavun açısından bakıldığında, kendisinin Rubûbiyet dava etmesi söz konusudur. Firavun, insanları kendine köle ya da daha aşağı bir vaziyette görmektedir. Yeryüzünde fesat çıkarmak sûretiyle onların erkek

⁴⁷⁶ Saka, Şevki, a.g.e., s. 153.

⁴⁷⁷ İsrâ, 17/53.

⁴⁷⁸ Kutub, a.g.e., V, 44.

⁴⁷⁹ Tâhâ, 20/43-44.

çocuklarını öldürüp kız çocuklarını ise hayatta bırakmıştır. Bu da onun tuğyanının açık göstergesidir.⁴⁸⁰ “Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.) davetle görevlendirilmiş ve bu davetin muhâtabı olan Firavun’a, azmış olmasına rağmen yumuşak sözle hitâb edilmesi istenmiştir. Bu âyette Allah (c.c.), kendisiyle kaba ve sert konuşulmaya layık olduğu halde, sert söz Firavun’un âyete (mucizeye) karşı nefret ve sabırsızlığına sebep olmasın diye, en zorba, en inatçı ve en büyük kafir olan Firavun’a bile yumuşak söz söylemelerini emretmiştir. Bu anlamda Hz. Peygamber’in davetinin geniş kitlelere ulaşmasında da onun yumuşak davranması, katı ve sert davranışlara yer vermemesi büyük rol oynamıştır.”⁴⁸¹

“Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn (a.s.)’un yumuşak sözle Firavun’a hitâb etmeleri istenirken, şiddetle muamelede bulunmamaları emredilmektedir. Çünkü şiddetle hitâb, hak sözü kabule engel olabilir, muhâtabın hiddetini, inadını, tekebbürünü arttırabilir. Zaten tebliğcilerin vazifesi de gâyet yumuşak bir dille, hayra teşvik edici bir şekilde öğüt vermektir. Bununla beraber Firavun, Hz. Mûsâ’yı bir müddet sarayında beslemişti. Bunun bir hatırası olmak üzere de ona rıfk ile hitâb edilip şiddetli bir dil kullanmaması uygun görülmüş olabilir. Bu da ahlâkın bir fazilet örneğidir.”⁴⁸²

“Davet ve tebliğin iletildiği kişiler her ne kadar zâlim ve kibirli olsalar bile müjde, korku ve tatlı bir üslûbun kullanılmasına dikkat edilmelidir. Yumuşak söz (kavl-i leyin), konuşmayı, istişâreyi ve anlaşmayı kolaylaştırır. Ayrıca maksadın kolayca anlaşılmasını sağlar. Tebliğ ve nasihat esnasında yumuşak ve güler yüzlü olmak, konuşurken güzel kelimeler seçmek, tatlı ve cazip bir üslûp kullanmak, muhâtabı ikna etmek ve etkilemek bakımından daha faydalıdır.”⁴⁸³

Özellikle idareci ve reisler açısından yumuşak söz, sert ve haşin sözlere kıyasla, kalplerde daha kalıcı ve tesirli olup, kabul etmeye ve cevap vermeye daha yakındır. Çünkü onların tabiatları sert ve soğuk sözü kaldıramazlar ve bu onlarda iyi bir ruh hali meydana getirmez.⁴⁸⁴ Bir diğer husus ise, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’un, korkutma ve uyarıdan önce teşvik ve sevdirmeye mükellef kılınmasıdır. Böylece Firavun’un yumuşaması, sonrasında ise uyarı ve azaptan çekinmesi hedeflenmiştir.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Fadlullah, *a.g.e.*, XV, 113.

⁴⁸¹ Ateş, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁸² Bilmen, *a.g.e.*, IX, 2073.

⁴⁸³ Karaman, Fikret, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁸⁴ el-Mâtürîdî, *a.g.e.*, IX, 200.

⁴⁸⁵ Maverdî, Ali ibn Muhammed, *en-Nüketu ve'l-Uyûn- Tefsîru'l-Maverdî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, III, 415.

“(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”⁴⁸⁶ âyetinin mesajı Resûlullâh (s.a.v.)’in insanlara bir rahmet olarak gönderilmiş olmasıdır. Dolayısıyla onun öğrencileri olan davetçiler de, ona tâbi olan ümmeti de insanlara merhametli olmalıdır. Nitekim her şeyi rahmet olan bu dine insanların davet edilmesi de rahmetle olmalıdır.”⁴⁸⁷

İlâhî mesajların, İslâm’a ait hakikatların kalp ve ruhlarda derin izler bırakıp tesirli olması Kur’ân’ın temel hedeflerindedir. Bu mesajların muhtaç gönüllere iletilmesi sırasında, kullanılan yumuşak dil, gösterilen nezâket ve iletişimdeki incelik, bu hedeflerin gerçekleşmesi için Yüce Allah tarafından emir sîgasıyla ifade edilmiştir. Bu gerçeklerden hareketle, davet ve tebliğ çalışmalarında onur kırıcı, kişiliği zedeleyici bir dil kullanmamak esastır. İnsanları kuşatıcı, merhametin sıcaklığını barındıran sözlerle ve yumuşak bir üslupla konuşmak Allah’ın emriyle sabit bir yöntem olarak Kur’ân’da yer almaktadır.

Günümüzde ilâhî mesajların insanların gönlüne işlenmesini, kendilerine hitâb edilen toplulukların etrafında sebat edip dağılmamasını arzu eden her davetçi, şefkatin ve merhametin inceliğini asla ihmal etmemelidir. Kur’an’da belirtildiği gibi kaba, haşin ve sert davranışların, davet ve tebliğ uğrunda sarfedilen bütün çabaları, emekleri ve zamanı boşa çıkarma tehlikesi vardır. Allah’ın rızasını kazanmak, O’nun razı olduğu amelin O’nun razı olduğu yol ve yöntemlerle işlenmesiyle mümkündür. Şefkat ve merhamet, hem tebliğ ve davet çalışmalarının başarıya ulaşmasında hemde rızay-ı ilâhîyi kazanmada en tesirli amillerdendir.

1.2.7. Tedric ve Sürece Riâyet Etmek

Kur’ân’da tedrice riâyet ve süreç odaklı davet oldukça önem arz etmektedir. Davette acelecilik yoktur. Zîra hidâyet Allah’tandır. Kullara düşen davet vazifesini hakkıyla ifa ettikten sonra sonucu ve başarıyı sabırla Allah’tan beklemektir. Davet süreci bir bakıma bir çok basamaktan oluşan bir merdiven gibidir. Merdivenin basamakları tek tek ve dikkatli bir şekilde çıkıldığında menzile varmak ne kadar kolay ve rahat ise, insanların gönlüne doğru giden yolda ilerlerken aşama, süreç ve basamaklar teenni ile takip edildiğinde muhâtabın gönül dünyasına girmek o kadar kolay olacaktır.

Kur’ân, diğer ilâhî kitapların aksine, birden değil, kısım kısım, ağır ağır Hz peygamber (s.a.v.)’e yirmi üç yıllık Risâlet hayatında nâzil olmuştur. Bu şekildeki bir

⁴⁸⁶ Enbiyâ, 21/107.

⁴⁸⁷ Pekcan, a.g.e., s. 93.

nüzûl seyri, insanları kendisinden kaçtırmamış, onların Kur'ân'ı ve emirlerini kolayca kabul etmelerine vesile olmuştur. İşte Kur'ân'ın inzâlinin zamana yayılmasının sırrını bu hikmette aramalıyız.⁴⁸⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlunun 23 yıl gibi uzun bir zamana yayılması, Yüce Allah'ın tedric ve sürece dayalı tebliğe ne derece önem verdiğinin kanıtıdır. Kur'ân'ın parça parça indirilmesinin gerekçelerini de yine Kur'ân'ın bizzat kendisinden öğrenmekteyiz. Buna dair Hz. Peygambere (s.a.v.) direkt olarak hitab eden ifadelerin bulunduğu âyetler mevcuttur. Örneğin; *“senin kalbine yerleştirmek için,”*⁴⁸⁹ *“insanlara ağır ağır okuman için,”*⁴⁹⁰ *“inanınların inançlarını pekiştirmek için”*⁴⁹¹ gibi ifadeler, tedrice dayalı ve süreç odaklı davet şeklini destekleyen bir görünüm arz etmektedir. Kur'ân âyetlerinin inzâl sürecine dikkat edilirse, önce îman ve îmana dair esaslara çağrı yapılırken daha sonra îmanın gerektirdiklerine yani sâlih amele vurgu yapılmaktadır. Bu da bir merhaleler zincirinin varlığına delildir.

Hz. Lokmân (a.s.)'in öğütlerinin geçtiği Lokmân Sûresine baktığımızda bir tedrice riâyetten bahsetmek mümkündür. Yüce Allah, öncelikle Hz. Lokmân'a tüm güzellik ve olgunlukları barındıran “hikmet”i verdiğinden bahsetmektedir. Hz. Lokmân'ın oğluna yönelik davetinde, tüm semâvî dinlerde ve bütün peygamberlerin şeriatlarında ilk esas olan Allah'a îman edip şirki red etmeye çağırdığı bildirilmektedir. Ardından îman etmeyi gerektiren deliller sıralanırken, şirkin ne derece batıl bir inanç olduğu somut örneklerle anlatılmaktadır. Sonraki aşamada kulluğun temelini teşkil eden namaz ibadetine dikkat çekilmekte ve bunların yerine getirilmesi istenmektedir. Daha sonra ise, insanın günlük hayatının akışında, bireysel ve sosyal sorumluluğun bir parçası sayılabilecek güzel ahlâk örnekleri sergilenmektedir. Ayrıca yanlış davranışlarla ilgili bazı uyarılara, yürüme, konuşma gibi bazı davranışlarda ilâhî ölçülere yer verilmekte, kişinin her hareketinde ilâhî ölçüler çerçevesinde hareket etmesi istenmektedir.⁴⁹²

İlâhî mesajları iletmede süreç odaklı hareket etmenin ve tedrice riayet etmenin önemini Lokmân, 31/12-18 âyetleri, genel anlamda aşağıda belirtildiği üzere davetçi açısından bazı önemli kriterlere, davetin içeriği açısından ise bazı önemli yöntemlere temel teşkil etmektedir.

⁴⁸⁸ Karaçam, İsmail, *En büyük Mucize Kur'ân'ı Kerim'in İlmi ve Edebi Sırları*, İmaj Yay., İstanbul, 2005, s. 552.

⁴⁸⁹ Furkân, 25/ 32.

⁴⁹⁰ İsrâ, 17/106.

⁴⁹¹ Nahl, 16/102.

⁴⁹² Bkz., Lokmân, 31/12-18.

1- İlâhî mesajları muhâtaplara ulaştırmakla meşgul olanlar, hikmetle donatılmış kimselerdir. Bu kimseler ilk önce, böylesine büyük bir nimete mazhar olmanın şükrünü edâ etmelidirler. Bu şükür, hikmet sahibi kimsenin lehinedir. Çünkü Yüce Allah hiçbir şey muhtaç olmadığı gibi, insanların şükrüne de muhtaç değildir. Bu şükür sayesinde, Allah ile beraberlik bilinci ve şuuru gelişir. Davet edenin konuşması daha tesirli olur ve hedefine ulaşır.

2- Yüce Allah gönderdiği bütün vahiy muhtevalarında şirkin iptalini, onun yerine tevhidin ikâme edilmesini istemiştir ki bu Kur'ân'ın da asıl hedefidir. O, bu amacına ulaşmak için şirki hemen her sûrede yermiş, onun, insanlık için hüsrandan başka bir şey olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla “şirki red” bir anlamda Sünnetullâhın bir gereğidir. İşte Lokmân (a.s.) da Sünnetullâh'a uyararak, çocuğuna yapmış olduğu davette ilk etapta bununla başlamıştır.⁴⁹³

3- Hikmet sahibi ve derin düşünce sahibi kişiler, elbette bu şükür vazifesini hakkıyla yerine getirenlerdir. Bizzat bu vazifeyi yerine getirmeye çalışır, başkalarına da bunu tavsiye ederler. Hz. Lokmân'ın oğluna, Allah'a şirk koşmaması yönündeki nasihatini sağlam bir gerekçeye bağlanmış, “Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür”⁴⁹⁴ ifadesiyle belirtilmiştir.⁴⁹⁵

4- Bilindiği gibi ana-babaya iyilik onların sözlerini dinlemekten geçer. Meşru durumlarda onlardan gelen talepler yerine getirilmediği takdirde ebeveynin memnuniyetinden yahut da onlara karşı iyilikten söz etmek mümkün olmaz. Buna göre denebilir ki, Lokmân sûresinin 13 ve 14. âyetleri bağlam itibarıyla, ebeveynine mutlak anlamda saygı gösterip iyilik etmesini insana emretmek sûretiyle, onlardan gelecek meşru her türlü talebin de yerine getirilmesini istemektedir.⁴⁹⁶ “Fakat dünyada onlarla iyi geçin!”⁴⁹⁷ ifadesi, mü'min kimseye, şerîatin ve olgunluğun gerektirdiği şekilde ana babasıyla iyi muamelede bulunmasını tavsiye eder. Ayrıca dînî hayatın bir unsuru olan itaat konusunda, sadece tevhidi kabul edip Allah'a itaat eden kullarının yolundan gitmesini önerir.⁴⁹⁸

⁴⁹³ Demirci, Muhsin, *Lokmân Sûresi ve Ahlâkî Öğütler*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001, s. 66.

⁴⁹⁴ Lokmân, 31/13

⁴⁹⁵ Bilmen, a.g.e., VI, 2740.

⁴⁹⁶ Demirci, a.g.e., s. 68.

⁴⁹⁷ Lokmân, 31/15

⁴⁹⁸ Ebû's- Suûd, Muhammed ibn Muhammed, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Dâru İhyâ-i Turâsî'l Arabî, Beyrut, 1994, VII, 72.

5-“Başına gelen musîbetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir”⁴⁹⁹ buyuran Allah (c.c.), “iyiliği emrederken ve münkerden alıkoyarken karşılaşılacak olan eziyetlere sabretmek, Allah’ın emrettiği ve kesin olarak istediği doğru işlerdendir” manasını kastetmektedir.⁵⁰⁰

6- “Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme”⁵⁰¹ ifadesiyle, kibirli ve asık yüzlü duruşundan dolayı insanların kendisinden çekinip yüz çevirdiği kişinin durumu kastedilmektedir. Mümin o kimsedir ki, tevazû sahibi olması, tüm benliği ve kalbiyle insanlara yönelmesi sebebiyle insanlar ona saygı duyar ve teveccüh gösterirler.⁵⁰²

7- Lokmân sûresinin 18. âyetinde kaçınılması gereken olumsuz davranış örnekleri serdedilmekte, özellikle kendini beğenmişlerin, başka insanları aşağılayıcı tutumlarından seçilmiş olması ve bunların Allah sevgisinden mahrum kalacakları uyarısında bulunulması, Kur’ân’ın insan onuruna verdiği değeri yansıtmaya bakımından özellikle dikkat çekicidir.⁵⁰³

Müslümanlara direkt olarak hitab eden ve fikhî hükümler ihtiva eden âyetler göz önünde tutulduğunda ise, tedric ile davet etmenin bir başka boyutuyla karşılaşmaktayız. Mesela; Medine döneminin ilk yıllarında içkinin henüz haram kılınmadığını, ancak birkaç aşamadan sonra, haram olduğuna dair hükmün indirildiğini görmekteyiz.

İçkinin hükmü ile ilgili âyetlerin kronolojik olarak inişi, sırasıyla şu şekildedir:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edebilirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.”⁵⁰⁴

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”⁵⁰⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

“Ey İman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”⁵⁰⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

⁴⁹⁹ Lokmân, 31/17

⁵⁰⁰ ibn Süleymân, Mukâtil, a.g.e., III, 21.

⁵⁰¹ Lokmân, 31/18

⁵⁰² Fadlullah, a.g.e., XVIII, 197.

⁵⁰³ Karaman, Hayreddin vd., a.g.e., IV, 338.

⁵⁰⁴ Nahl, 16/67.

⁵⁰⁵ Bakara, 2/219.

⁵⁰⁶ Nisâ, 4/43.

“Ey İman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”⁵⁰⁷

İçkinin tedrici emirlerle haram kılınmasında çok ince ve derin hikmetler vardır. Cahiliye devrinde Araplar, içkiye alışkın idiler. İçki hayatlarının bir parçası gibiydi. Eğer bir emirle yasaklansaydı, onlara çok zor gelirdi. Hatta yasaklama emrine uymazlardı. İslâm’ın sosyal hastalıkları burada açıkça görülmektedir. Çünkü içki hususunda nazil olan 1. âyette halkı ondan nefret ettirme, 2. âyette mala ve bedene verdiği büyük zararlar ve az menfaati mukayese etme ve nefret ettirme, 3. âyette namaz vakitlerinde içki içilmemesi yasağı ve namaza yaklaştırmama, 4. âyette de kesin olarak haram kılma yoluna gidildi.⁵⁰⁸

Aslında bu âyetlerde içkiye cevaz ve müsâmaha yoktur. İçkinin sakıncaları ayrı ayrı yönleriyle bu âyetlerde açıklanmıştır. Bakara Sûresi 219. âyeti, özellikle içkinin maddi zararlarını dile getirmiştir ki bu da haram olmasının başlıca delili sayılabilmektedir.⁵⁰⁹

Bu ve benzeri bazı âyetler ışığında emir ve nehiy ifade eden hükümlere baktığımızda, belli bir sürece dayalı, toplumsal altyapıyı göz önünde tutan, kademe kademe ilerleyen bir tebliğ ve davet stratejisi izlendiğini görmekteyiz. Ayrıca sadece fihri değil, îmanî konularda da tedricî bir yöntemin takip edildiğini görmek mümkündür.

İlâhî mesajları iletme görevinin icrasında, günümüz muhâtablarının da aynı şekilde süreç odaklı olarak çalışmaları gerekmektedir. Öncelikle sorumluluk alanlarında inanç boyutuna ağırlık verilmeli, muhâtabdaki îmanın sağlamlığı nisbetinde salih amellerin dikkate alınacağı göz ardı edilmemeli, sağlam ve samimi bir inancın, sağlam ve titiz salih amellerle sonuçlandırılması unutulmamalıdır.

1.2.8. Müjdelemek ve Sakındırmak

Yüce Allah “Rab” ismine sahip olmakla, aynı zamanda terbiye edendir. Bu vesileyle Allah Rububiyetinin gereği olarak insanları çeşitli hal ve şekillerle terbiye ediyor. Cennetle müjdelediği gibi⁵¹⁰ cehennemle de korkutmaktadır. Kur’ân’da cennet ve cehennemin ahvali birçok âyette zikredilirken, genellikle bu tasvirlerin yan yana geldiği görülmektedir. Ayrıca peygamberlerin gönderilmesinde esas maksadın hem müjdelemek hem de korkutmak olduğu bazı âyetlerde açıklanmaktadır.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

⁵⁰⁷ Mâide, 5/90.

⁵⁰⁸ es-Sabûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Müessesetu Menâhili’l-İrfân, Beyrut, 1981, s.

35.

⁵⁰⁹ Nurbaki, Haluk, *Kur’ân’ı Kerim’den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, TDV Yay., Ankara, 2010, s. 124.

⁵¹⁰ Bakara, 2/25, 119; Ahzâb, 33/47.

“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.”⁵¹¹

“Burada “tebşîr” ve “inzâr” yani müjdelemek ve uyarmak ilâhî mesajların iletim metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur’ân’da müjdeleme ve korkutmayı ifade eden “tebşîr” ve “inzâr” kavramları beraber veya ayrı ayrı toplam 26 âyette geçmektedir. Bunlardan 9’unda önce tebşîr sonra inzâr, 4’ünde ise önce inzâr sonra tebşîr yer almaktadır. Bu âyetlerde dikkati çeken nokta tebşîrin mü’minlere, muhsinlere, müttakîlere; inzârın ise insanlara, zulmedenlere, îman etmeyenlere yönelik olmasıdır.”⁵¹²

“İslâm itikadının temel esaslarından birisi âhirete îmandır. Kul Cenab-ı Hak tarafından öbür âlemde sorguya çekilecek, hayırlı ameller işlemeyen, Allah ve Resûlünün emirlerini dinlemeyenler şiddetli bir azâba düşer olacak, Cehennem’e atılacaklardır. Cenab-ı Hak’ın azâbından ve gazâbından sakındırma, Cehennem ve ateşini hatırlatma, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübuvenin temelini teşkil etmekte, ta ilk günlerinden itibaren davetinde yer almaktadır. O “beşîr” olduğu kadar, “nezîr” dir de.”⁵¹³

“Şâhit” kelimesinden maksat, Ümmetinden Hz. Muhammed’in peygamberliğini tasdik edip îman edenler ile yalanlayıp inkâr edenler üzerinde şahitlik yapmasıdır. “Müjdeleyici” derken, Allah’ın rahmetiyle mü’minleri, Allah’ın kendilerine hazırladığı çokça ödüllere ve büyük mükafatlarla müjdelemeyi ifade etmektedir. “Uyarıcı” kelimesinden maksat ise, kâfirleri ve isyan edenleri cehennemle ve Allah’ın kendilerine hazırladığı büyük azapla uyarmaktır.⁵¹⁴ “İzniyle Allah’a çağıran” ifadesinden maksat, Allah’ın bu konuda sana verdiği emir gereğince insanları Rablerine ibadete çağıran demektir. Yani sen bu işe kendiliğinden kalkışmadın demektir.”⁵¹⁵

Allah’a çağırmak, tevhidi ve onun gereğini yerine getirmeyi, kâfirlerle mücadeleyi kastetmektedir.⁵¹⁶ Allaha çağırmanın en önemli yönü, halkı Yüce Allah’ın birliğini ve O’nun için mutlak vacip olan kemal sıfatlarını ikrâr etmeye, O’na ibadet etmeye davettir.⁵¹⁷

Kur’ân’da dine davetin unsurlarından olan “terğîb” ve “terhîb” de bu kapsamda değerlendirilebilir. “Terğîb” kısaca davet edilen kimseyi hakkı kabul etmeye ve onda sebat

⁵¹¹ Ahzâb, 33/45-46.

⁵¹² Çakan, İsmail Lütfî, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Rağbet Yay., İstanbul, 2006, s. 51.

⁵¹³ Önkal, *a.g.e.*, s. 215.

⁵¹⁴ eş-Şevkânî, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru İbn Kesir, , Dimaşk, 1998, IV, 331.

⁵¹⁵ Havva, *a.g.e.*, XI, 440.

⁵¹⁶ el-Endelüsî, Ebû Muhammed İbn Atiyye, *Muharreru’l-Vecîz*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007, IX,389.

⁵¹⁷ el-Merâğî, *a.g.e.*, XXII, 16.

etmeye teşvik eden her şeydir.⁵¹⁸ İlâhî mesajların iletilmesi ile ilgili yapılan her türlü teşvik çalışması bu kapsamda değerlendirilmelidir.

“Terhîb” ise kısaca sakındırma olarak açıklanabilir. Bu kelimedden maksat, davet olunan kimseyi davete icabet etmemekten, hakkı reddetmekten, veya onu kabul ettikten sonra sebat etmemekten sakındırıp korkutan ve uyanık olmasını sağlayan her şeydir.”⁵¹⁹

“Kur’ân Tasvir metoduyla, insanın zihin, kulak, göz duygu, vicdan gibi pek çok boyutuna hitâb etmeyi amaçlamakta ve tebliğın, insanın ne kadar duyu organına yönelirse o kadar çok etkili olabileceğini göstermektedir.”⁵²⁰ Dine davet hususunda bu kaideye riâyet etmek gereklidir. Teşvik etmek kadar sakındırmanın da eğitim ve terbiyenin bir parçası olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Kur’ân-ı Kerîm’in temel konularından olan “haşır” yani âhiret ve yeniden dirilme ile ilgili âyetlerde sâlih amellerin karşılığında insana verilecek mükâfât olarak cennet ve içindeki güzelliklerin zikredilmesi⁵²¹ “terğib” konusuna karşılık gelmektedir. Diğer taraftan Kötü amellerin karşılığında insanın kazandığı acıklı azap ve cehennemin zikredilmesi⁵²² “terhîb” konusunun karşılığıdır.

Davetin içinde yer alan teşvik ve sakındırma, bir anlamda mükâfat ve mücâzâtı hatırlatma olarak ele alınabilir. Kur’ân’da, mükafatın insanı cezbeden yönlerine tüm güzelliğiyle vurgu yapıldığı gibi, mücâzâtın yani sorumluluğunu yerine getirmemenin sonucunda müstehak olunan cezanın mahiyetine de çokça vurgu yapıldığı görülmektedir. Umudun yanında korkunun da ele alınması,⁵²³ “her şey zıddıyla bilinir” kaidelerinin gereğidir. Kur’ân’da teşvik ve sakındırmanın iç içe olduğu âyetler vardır. Bu âyetlerde mükâfât ve mücâzâtı ifade eden sonuçlar, güzel bir tasvirle muhâtabın değişik duygularına hitâb etmekte ve onun anlayışına yaklaştırılmaktadır.

1.2.9. Gerekli Durumlarda Mesajı Tekrarlamak

İnsanoğlu daima ilâhî ikaz, uyarı ve öğütlere ihtiyaç duymaktadır. Sürekli yenilene ve tazelenen bir bünye ve vücuda sahip olduğumuz gibi sürekli değişen ve yenilene bir iç âleme sahibiz. Bir başka açıdan ise insan, unutan, şımaran, zayıf, aciz, aceleci, cahil, zalim

⁵¹⁸ Zeydan, *a.g.e.*, s. 421.

⁵¹⁹ Zeydan, *a.g.e.*, s. 421.

⁵²⁰ Şanver, Mehmet, *Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul, 2004, s. 177.

⁵²¹ Bkz., *İnsân*, 76/5,22.

⁵²² Bkz., *İnsân*, 76/ 4; *Mülk*, 67/6-9

⁵²³ Bkz., *Fâtır*, 35/33-37.

gibi sıfatlarla mâluldur. Fıtrat böyle olduğundan, kişinin öğüt, nasihat ve ikazlara mütemadiyen ihtiyaç duymaktadır.

Kur'ân- ı Kerim'in etkin iletişim şekillerinden birisi de “tekrar” ile ifade etmektir. İnsanın zihninde bir fikrin yerleşmesi, bazen uygun zamanda yapılan tekrarlarla mümkün olmaktadır. Maddi ihtiyaçların karşılanmasında tekrarın, insana usanç vermemesi, ne kadar açık bir hakikat ise, manevi ihtiyaçlardaki tekrarın da insan ruhunu doyurması, o kadar bedihî bir hakikattir.

“Kur'ân'ın bir çok yerinde tekrarlara rastlanmaktadır. Bunlar bazen bir kelimenin tekrarı, bazen bir cümlenin ya da bir âyetin tekrarı şeklinde görülmektedir. Kur'ân'daki tekrarlar sıkıcı ve monoton tekrardan münezzehtir. Her mevzûda ayrı bir üslub ve ahenkle insan idrakine ve gönlüne hitâb etmektedir. Rahmân sûresinde 31 defa tekrar edilen “فَيَأْتِي الْآءِ رَبُّكُمْ تُكذِّبَانِ” *“Öyleyse Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz”* âyeti, her biri bir önceki âyette zikredilen ve Allah'ın varlığına, sonsuz nimetlerine işaret eden delillerle irtibatlı olup, insana bıkkınlık vermemektedir.”⁵²⁴

Birçok peygamberin dilinden tebliğ ve davetteki mücadelelerinin karşılığında Alah'ın rızası dışında hiçbir karşılık beklemediklerini ifade eden “ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ ” *“Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir”*⁵²⁵ âyetleri, hem davetçiler hem de muhâtab açısından, bu kutlu vazifenin hassasiyetini vurgulamakta, konunun önemine binaen tekrarlanmaktadır. Ayrıca Mürselât sûresinde kıyâmet günü ve âhiret ahvalini detaylarıyla anlatılırken 10 defa tekrarlanan “وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ” *“O gün vay yalanlayanların hâline!”* âyeti, muhâtab açısından mutlaka meydana gelecek dehşetli gün hakkında bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu uyarı mü'minler açısından îmanın pekiştirilmesi, inkarcılar açısından ise korkutup sakındırma ve anlamı taşımaktadır.

İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan yeme, içme gibi zaruri ihtiyaçlar uygun zamanlarda periyodik olarak karşılandığında insana zevk ve lezzet vermesi ne kadar gerçek, net bir hakikat ise, her türlü abesiyetten uzak olan Kur'ândaki tekrarlar da aynı şekilde insanın kalp ve rûhuna inşirâh vermekte, mânevi açıdan zevk ve lezzet vermektedir.

Hak ve adalet gibi insanın hayatını oldukça ilgilendiren pek çok konuda çok hassas olan insanın rûhu, masum, mağdûr olan hak sahiplerinin haklarını alacakları bir büyük

⁵²⁴ Saka, *a.g.e.*, s. 141.

⁵²⁵ Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180.

mahkemeden tekrarlar bahsedilmesinden, iyiliklerin mükâfatlandırılacağına dair tekrarlı müjdelere verilmesinden asla usanç duymaz. Bilakis bunun tekrarı her defasında huzur verir. İnsanlar, zâlimlerin işledikleri zulümlerinden, yaptıkları haksızlıklarından, tuğyân ve isyânlarından dolayı tam bir adâlet ve hakkaniyetle cezalandırılacaklarını, haklı hakkını alıncaya kadar asla mahkemenin bitmeyeceğini tekrarlar okuyup ve dinledikçe, bu tekrardan lezzet ve keyif alırlar. Zira bu tekrar, acılarının dinmesine sebep olduğundan dolayı büyük bir ferahlık ve sevinç hissederler.

İnatçı, eski alışkanlıklarına son derece bağımlı olan, hak ve hakikate gönlünü bir türlü açmayan toplulukların nasıl bir akıbetle karşı karşıya kaldıkları ve nasıl bir durumda olduklarını ifade eden âyetlerde de “tekrar” vardır. Bu da hikmetle ve güzel öğütle iletişim kurmanın bir başka boyutudur. Burada amaçlanan husus, muhâtabın uyanmasını ve ne denli bir yanlıyla hareket ettiğini vurgulamaktır.

“Konuların tekrarı genellikle kıssalarda görülmektedir. Tekrar bakımından Kur’ân’daki kıssaların en önemlileri Hz. Mûsâ ile ilgili tekrarlardır. Yalnız bu kıssaların tekrarı mutlak değil, nisbidir. Bu ise dini bir gaye için kıssanın tekrarını gerektirecek bir yerde olmaktadır. Dinleyen sanki o kıssayı ilk kez dinliyormuş gibi etkilenmektedir.”⁵²⁶

Adâlet ve hakkaniyet karşısında son derece hassas olan insan, haklı olanların, hak sahiplerinin haklarına kavuşacağını müjdeleyen sözlerin tekrarından usanması düşünülemez. Doğru istikamette ilerleyen kişinin, mükâfatlandırılacağına yönelik tekrarlardan hoşnut olmaması mümkün değildir. Kur’ân’da bir çok âyette “İman edip sâlih amel işleyenler” ele alınırken onların gireceği cennet ve elde edecekleri mükâfât, çokça tekrarlanmaktadır. Bunu okuyan ya da dinleyen kişinin tekrardan dolayı ferah ve sevinç hissetmesi kaçınılmazdır.

Öte yandan kötülük ve kötüler ile ilgili olarak adâletli bir yargılamanın yapılacağını ve haksızlıklarında hak ettikleri cezaya çarptırılacağını tekrar eden âyetler vardır. Bu tekrarlar, yanan, acı çeken, haksızlığa uğrayanların gönlüne serinlik ve ferahlatıcı bir nefes vermekte, adaletin gerçekleşeceğine olan inançla insanı hayata bağlamaktadır. Bu tarzda yapılan tekrar ifadeleri kişinin, hidâyet yolunda yapılan bu hikmet ve güzel öğütle ikna olmasına zemin hazırlamaktadır.

⁵²⁶ Saka, *a.g.e.*, s. 143.

1.2.10. Kolaylaştırmak

İnsan psikolojisi kolay olana yatkındır. Zor olanı anlamak ya da kabul etmek için ilk etapta daha kolay olan bir hususla başlamak ister. Aniden karşılaşılan zor bir sorumluluk karşısında muhâtabın söz konusu meseleye karşı çıkması ya da inkâra kalkışması mümkündür. Bu sebeple muhâtaba sunulan konu ya da ilâhî mesaj, kolay olandan zor olana, genelden özele, somut olandan soyut olana doğru bir seyir takip etmelidir. Sürece dayalı, aşama aşama ilerleyen bir metotla aktarılmalıdır. Başlangıçta, muhâtabın kolayca kabul edip uygulayabileceği mesajlar verilmeli, içinde bulunduğu ruh halini alt üst edecek sorumluluklarla muhatap ürkütülmemelidir.

“يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ” *“Allah (c.c.) sizin için kolaylık ister, sizin için zorluk istemez”*⁵²⁷ âyeti bu realiteyi vurgulayan bir özelliğe sahiptir.

“Din daima kolaylığı emreder. İslâm dîni, şer’i bir sakınca olmadığında iki şey arasında bir tercih yapmak gerekirse, kolay olanını seçmemizi tavsiye eder. Çünkü dinin ve dindarlığın Allah katında en sevimsisi, kolay olanıdır.”⁵²⁸ En başta yapılması gereken ibadetlerden olan oruç ibadeti ile ilgili bu âyette, bir mani veya geçerli mazeret olduğu takdirde Allah’ın kullarına sağladığı kolaylıktan bahsedilmektedir. Bu durumda, Allah’ın kullarına bu ibadetler noktasında ağır yükler ve zorluklar yüklediği düşünülemez. Diğer taraftan, Allah böyle orucu farz kılmakla kullarına bir zorluk ve sıkıntı değil, tam aksine kolaylık ve ferahlık sağlamış olmaktadır.”⁵²⁹

İslâm dininin en önemli ve nihâî hedefi, insanların hem dünya hem de âhîret saâdetini temin etmektir. Böylesine önemli bir hedefin gerçekleşmesi elbette sıradan olaylar gibi kolay ve sancısız olmayacaktır. Ancak Allah (c.c.), insanlara kaldıramayacakları yükü yüklediği gibi, bu dinin kolaylık dini olduğunu bildirmektedir. Kur’ân’da, “لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا” *“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.”*⁵³⁰, buyrulmaktadır.

“Söz konusu âyette geçen “وُسْعٌ” yapabilirlik ve güç demektir. Asıl anlamı ise genişlik ve mekânsal kapasitedir. Sonra insanın isteğine bağlı fiillerinin kaynağı olan gücü için de bir mekân tasavvur edilmiştir. Buna göre insanın yapabildiği her iş, gücünün dahilinde olarak algılanmıştır. Güç yetiremediği her iş de, gücünün dahilinde olmadığı

⁵²⁷ Bakara, 2/185.

⁵²⁸ Yıldırım, Celal, *a.g.e.*, I, 485.

⁵²⁹ Yazır, *a.g.e.*, II, 33.

⁵³⁰ Bakara, 2/ 286.

şeklinde düşünülmüştür. Buna göre “vus” kelimesi “takat” ve “kapasite” anlamına gelmektedir.”⁵³¹

Yüce Allah, insanlara vüs’ati mesabesinde sorumluluk ve görevler verdiği binaen, kullar açısından itirâza mahal yoktur. Hal böyle olunca, yapabildiğimiz şey bizim için kolaydır. Bu gerçeği tebliğ ve davet penceresinden değerlendirdiğimizde, ilâhî mesajlar, ilâhî emir ve yasaklar muhataplara aktarılırken, vazifenin idrak ve şuuruyla, gönül rahatlığıyla kolay olanı tercih hareket ederek etmek lazımdır.

“Yapılabilirlik mümkün olmadığı durumlara gelince, örneğin bir insana gözüyle bir sesi işitmesinin ya da bedeniyle aynı anda birkaç yerde olmasının ya da annesinden ikinci kez doğmasının emredilmesi gibi durumlarda itaat da düşünülemez ve ilâhî bir teklif de böyle bir şeye taalluk etmez. Şu halde hakka çağırılan bir kişiye yönelik işitme ve uyma şeklindeki itaat, ancak, insanın gücüne taalluk eden ihtiyarî, isteğe bağlı tutum ve davranışlarda olur.”⁵³²

“وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ” “Andolsun biz, Kur’ân’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”⁵³³ gibi âyetler dînî hayatta kolaylaştırmanın önemiyle ilgili açık delillerdir.

“Buradaki kolaylaştırmadan maksat, onun telaffuzunu ve insanlar öğüt alsınlar diye dileyenler için anlamını kolaylaştırmaktır. İbn Abbas’tan rivâyetle Dehhâk der ki: Şâyet Allah Teâlâ Kur’ân’ı ademoğullarının diline kolaylaştırmamış olsaydı, yarattıklarından hiç kimse Allah’ın kelamını telaffuz edemezdi. “Var mı düşünüp öğüt alan” ifadesini, el-Kurâzî “Düşünüp te günahlarından vazgeçen ve onları terk eden yok mu ?” şeklinde açıklar. el Varrâk ise “Bir ilim talep eden yok mudur ki ona yardım olunsun ? diyerek açıklamıştır.”⁵³⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), “kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; sükûnete kavuşturunuz, ürkütüp nefret ettirmeyiniz.”⁵³⁵ buyurmuş, dine davet ve ilâhî mesajları insanlara ulaştırmada dâima kolaylaştırıcı olmatı tavsiye etmiştir. İbn Mes’ûd (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.), va’z ve nasihat bize bıkkınlık gelmesin diye hâlimize bakıp günler içinde vakitler kollardı.⁵³⁶

⁵³¹ Tabatabâî, a.g.e., II, 449.

⁵³² Tabatabâî, a.g.e., XIX, 450.

⁵³³ Kamer, 54/17.

⁵³⁴ İbn Kesîr, İsmâil ibn Ömer, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1999, VII, 478.

⁵³⁵ Buhârî, *Edeb*, 80.

⁵³⁶ Buhârî, *İlim*, 12.

Bu âyet ve hadislerin ışığında anlıyoruz ki, dinin esaslarının hayata tatbik edilmesi, ilâhî mesajların benimsenip uygulanması, birtakım zorluklarla karşılaşılsa da insanın tâkatinin üstünde değildir. Çünkü dîni yaşamak, bizzat Allah (c.c.) tarafından kolaylaştırılmıştır. Ancak dîni yaşamaya davet etmek, başkalarına kurtuluş yolunu benimsetmek, onlara dünya ve âhîret saadetlerini temin için çalışıp sonuca ulaşmak kolay değildir. Kolay olmaması imkansızlığına delil değildir.

1.2.11. Davet Yolunda Sıkıntılara Sabretmek

Allah isteseydi, İslâmi toplumu kurma yolunu kolaylaştırır ve dümdüz yapardı. Ama o zaman bu yolda yürümek, yolcunun kulluk görevlerinden hiçbir şeye delil olmazdı. Eğer insanlar, Allah sevgisini ve İslâm davasını sadece dilleri ile ifade etmeye başlasa, o zaman yalancı ile doğru sözlü eşit olurdu. Fakat imtihan ve musibetlerle denenme, doğru sözlüyü yalancıdan ayıran yegane ölçüdür.⁵³⁷

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّنَّهُمْ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü’minler, “Allah’ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.”⁵³⁸

“Yani sizden önceki ümmetler ve milletlere de kitap verildi. Onlar da hakka çağırdıklarında insanlar onlara eziyet ettiler de buna karşı sabır ve sebat gösterdiler. Siz de bu gibi zorluklara karşı sabrediyor musunuz? Onların cefa ve zulümlere karşı gösterdikleri sebat gibi sebat gösterebiliyor musunuz? “Yoksa siz, hak yolunda imtihana çekilip fitne ateşine karşı sabır göstermeden, Allah’ın sünneti olduğu üzere, eza ve cefa görüp sabır ile imtihan edilmeden cennete girip Allah’ın rızasına ulaşacağınızı mı zannediyorsunuz” demektedir.”⁵³⁹

“Allah’ın dinine davet edenlere, bâtilı savunanlar daima tuzaklar kurar, onlara karşı yalanlar düzer ve her türlü eza ile sıkıntı verirler. Çünkü onlar cahiller ve sapıklar gürûhudur. Müslüman davetçiden istenen, Kur’ân-ı Kerîm’in beyan ettiği ve Resûlullâh’ın (s.a.v.) tatbik ettiği meşru şekil ve vasıtalarla, basîret üzere Allah’a davet görevini

⁵³⁷ El-Bûtî, a.g.e., s. 118.

⁵³⁸ Bakara, 2/ 214.

⁵³⁹ Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, II, 241.

yapmaktır. Bu vasıtalar, davetçiyi bir eziyete maruz bıraktığı zaman, onun vazifesi, buna şikâyetle değil sabırla, davadan kaçmakla değil, sebat ve metanetle karşı koymaktır.”⁵⁴⁰

“Davet noktasında sabır, karşı tarafın yapmış olduğu sözlü ve fiili saldırılara katlanmaktır. Sabır peygamberlerin özelliklerindedir. Onlar ancak sabır ve sebâtla davet yolunda yürüyebilmişler ve başarıya ulaşabilmişlerdir. Sabır her insan için lüzumludur. Bir insan, bir şeye ancak sabretmek sûretiyle kavuşabilir. Sabır, bir Müslüman için daha büyük bir zarûrettir. Çünkü Müslüman kötülüklerle karşı nefisine hâkim olmak zorundadır. Nefis ise kötülüklerden zevk almaktadır. İnsan ancak büyük bir sabır ve irade gücü ile nefisini dizginleyebilmekte ve kötülüklerden uzak durabilmektedir. Yine Müslüman, ibadet ve sâlih amel işlemekle sorumlu tutulmuştur. Bu durum ise sabırlı olmayı gerektirmektedir.”⁵⁴¹

“Eğer “البأساء” kelimesi yoksulluk, sıkıntı ve hicrete işaret ediyorsa Allah’ın yardımını, Medine dönemindeki -Mekke’nin fethiyle doruk noktasına ulaşan zaferler- olarak anlamamız mümkündür. Bedir savaşında gönderdiği sekiz bin melek O’nun yardımını göstermektedir.⁵⁴² Âyetin son kısmındaki “Allah’ın yardımı pek yakındır” ifadesi bize, insanların başına gelen ve kulun gücünü aşan sıkıntı ve belâlara karşı Allah’ın yardımını dilemenin gerekliliğini ve bu hususta dua etmenin çok önemli bir çıkış kapısı olduğunu öğretmektedir, Allah’ın yardım edeceğine dair inanç, çaresizliği çareye, çözümsüzlüğü çözüme, ümitsizliği ümide çevirmekte, kemikleri çatırdatan sıkıntılara karşı sabrı temin etmektedir.”⁵⁴³

1.2.12. Belîğ (tesirli) Sözle Davet Etmek

“Kelime mânâsı itibariyle “güzel ve tesirli söz” demek olan belâğat, Kur’ân’ın üslup bakımından temel özelliklerindedir. Bu tanımdan hareketle herhangi bir mânâyı, gelişigüzel bir şekilde ifade etmek belâğât sayılmaz. Faraza aynı mânâ bir çok kişi tarafından anlatılır da, bunlardan ancak belâğâtın şartlarını haiz olan ve belîğ (belâğât sahibi) bir kimse tarafından söylenen söz belâğâtlı sayılır.”⁵⁴⁴

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

⁵⁴⁰ Zeydan, *a.g.e.*, s. 339.

⁵⁴¹ Mahfûz, Ali, *Hidayetu’l- Mürşidîn*, Dâru’l-İtisam, Kâhire, 1979, s. 109.

⁵⁴² Bkz., Âl-i İmrân, 3/122-125.

⁵⁴³ Bayraklı, *a.g.e.*, III, 60.

⁵⁴⁴ Karaçam, İsmail, *a.g.e.*, s. 552.

“Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”⁵⁴⁵ âyetinin öncesi ve sonrası dikkate alındığı takdirde, görünüşte îman eden ancak gerçekte îmanı olmayan münafıklar ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçeveden hareketle âyette geçen ibareler üzerinde durulduğu zaman, “Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir” ibaresiyle, kalp ve kalpte cereyan eden her şeyin sadece Allah’ın bilgisi dahilinde olduğu ifade edilmiştir. Özelde Peygamberimizin (s.a.v) genelde ise tüm davetçilerin rotası, “Öyleyse onlara aldırma” “Onlara öğüt ver” ifadeleriyle belirlenmiş, “kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle” emriyle peygamberimizin tebliğ ve davet eksenli asli vazifesine vurgu yapılmıştır.

“Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir” yani Allah “onların kalplerindeki nifakı bilir, aynı zamanda onları bu nifaklarıyla cezalandırır” demektir. Bir başka deyişle, “onların kalplerinde gizledikleri küfrü ve yalan üzere yaptıkları yemini ortaya çıkarır” anlamındadır. Devamında ise “Öyleyse onlara aldırma” ifadesiyle onları azarlamaya yeltenmemesini, kalplerinde gizledikleriyle meşgul olmaktan geri durmasını, onların yeminlerinin iç yüzünü araştırmaktan kaçınmasını emretmektedir.⁵⁴⁶

“Aldırma, yüz çevir”den kasıt, “onlara ceza verme ve onlara serzenişte bulunma”, “Onlara öğüt ver”den kasıt hatırlatmadır. “Tesirli ve güzel söz”den maksat gerçekleri onların içlerine en etkileyici bir üslupla ulaştırmak manasına gelmektedir.⁵⁴⁷ “Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle” ibaresinde “kalp” yerine “nefs” kelimesi geçmektedir ki bu ifade, kalplere nüfûz etmenin sadece Allah’a ait olduğunu, peygamberlerin ve davetçilerin görev alanının ise ancak muhataplara tesirli ve güzel söz söylemekle sınırlı olduğunu ifade etmektedir.

1.2.13. Baskı ve Zorlama Yapmamak

“Din ve vicdan hürriyetinin temeli, kişinin kendi iradesiyle istediği kutsala îman etmesi, istediği dîni benimsemesi ya da benimsememesidir. İtikad, inanç, îman vb. kelimelerin kullanıldığı bu eylem serbestçe inanmayı, inancını açıklamaya zorlanmamayı ve inancından dolayı kınanmamayı gerektirmektedir.”⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Nisâ, 4/63.

⁵⁴⁶ el- Endelûsî, Ebû Hayyan, a.g.e., III, 401.

⁵⁴⁷ Havva, a.g.e., III, 182.

⁵⁴⁸ Ateş, Abdurrahman, a.g.e., s. 80.

“İnanç özgürlüğü, kişinin en temel insanlık haklarından birisidir. Bir insanı inanç özgürlüğünden koparan kimse, en başta onun insanlığını almış demektir. İnanç özgürlüğünün var olabilmesi için bu inanca, hiçbir fitne ve eziyete uğramadan davet edebilme özgürlüğü de bulunmalıdır. Aksi halde inanç özgürlüğü lafta kalıp, etkisiz bir argüman olmaktan kurtulamaz. Bundan dolayıdır ki Kur’ân, davetçilere önderlik yapıp, mü’minlere yol göstermektedir.”⁵⁴⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de, dinde zorlamanın olmadığını, ilâhî mesajları iletmede gönüllülük esasının göz önünde tutulması gerektiğini en açık şekilde ortaya koyan âyetlerden birisi, Bakara sûresinin 256. âyetidir. Ayrıca bu âyette, hayır ile şerrin birbirinden net bir şekilde ayrıldığını, dolayısıyla insana, bunlardan herhangi birini seçme hürriyetinin verildiğini ifade etmektedir.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁵⁵⁰

“Yüce Allah, “Dinde zorlama yoktur” buyururken din, itikad ve millet (şeriat) demektir. Bu anlama geldiği, “Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır” karinesinden anlaşılmaktadır. İman, alışveriş, hibeler ve buna benzer ahkâma dair ikrâh (zorlama)’ın söz konusu edileceği yer burası değildir.”⁵⁵¹

“Allah Teâlâ, “Dinde zorlama yoktur” yani kimseyi İslâm dînine girmeye zorlamayınız buyurmaktadır. Çünkü bu din son derece açıktır, bürhanları ve delilleri açık olduğundan kimsenin ona girmeye zorlanmasına ihtiyacı yoktur. Allah’ın İslâm’a ilettiği, göğsünü açtığı ve basîretini aydınlattığı kişiler İslâm’a kendiliklerinden girerler. Allah’ın kalplerini körelttiği, gözlerine ve kulaklarına damga vurduğu kişilerin ise zorlanma ile bu dîne girmeleri bir anlam taşımaz.”⁵⁵²

Bazı rivâyetlerde bu âyetin Mecûsiler ile ehli kitaptan Yahudi ve Hristiyanlar hakkında indiği ifade edilmektedir. Onlardan cizye kabul edilir ve İslâm’a girmeye zorlanmazlar. Zîra onlar Arap müşrikleri gibi değildirler. Öyle ki onlar ya İslâm’ı kabul ederler ya da onlarla savaşılır. Onlardan cizye kabul edilmez, ya Müslüman olur ya da

⁵⁴⁹ Faiz, a.g.e., s. 311.

⁵⁵⁰ Bakara, 2/256.

⁵⁵¹ Kurtubî, a.g.e., III, 491.

⁵⁵² İbn Kesîr, a.g.e., I, 682.

savaşrlar. Hadislerde de buna dair deliller mevcuttur. Bütün bunlar ise Kur'ân'ın “Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız.”⁵⁵³ ifadesiyle desteklenmektedir.⁵⁵⁴

“Bugün çağdaşlığın ve medeniyetin en önemli simgesi olarak görülen insan hakları içinde din ve vicdan hürriyeti en ön sıralarda yerini almış bulunmaktadır. Bu hürriyet, insanların inanmak veya inanmamakta hür olmalarını, kimseye inanç konusunda zorlama yapılmamasını, îman ehlinin de inancını serbestçe yaşamasını ifade etmektedir. Açıklamakta olduğumuz âyet, İslâm'ı din olarak benimsemeyen, İslâmî ifadeye göre küfrü (inkâr, kâfirlik) seçen bir kimseye zorlama yapılmayacağını, kendisine kâfir olarak yaşama hakkı verileceğini açıkça söylemektedir.”⁵⁵⁵

Din, inanç esaslarını temel alan bir hayat tarzı olduğuna göre hiç kimse baskı ve zorlamaya tabi tutulamaz. İnsanlara dini anlatmak ve ikna yoluyla benimsetmeye çalışmak ise, dinimizde Müslümanlara yüklenen bir sorumluluktur. Kur'ân'da geçen “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun!”⁵⁵⁶ ifadesi bu sorumluluğa açık bir emirle işaret etmektedir.

Dîni tebliğ ve hakka davet hususunda Allah'tan aldığı emirle tüm enerjisini sarfeden Peygamber Efendimiz (s.a.v.), zaman zaman ilâhî ikazlara muhâtab olmaktadır. İlgili âyetlerde ilâhî mesajların iletilmesi hususunda birtakım sınırlar belirlenmekte, davetin metotlarını ifade eden bazı kaideler hatırlatılmaktadır. Yüce Allah Hz. Peygamber'i sorumluluğunu yerine getirirken vazifenin ağırlığı altında ezilmekten koruduğu gibi, bu vesileyle dine davet ile mükellef olan tüm Müslümanlara da bir yol haritası çizilmektedir. Çünkü sonuç almak değil vazifesini yapmak esastır.

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَافُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ

“Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin! Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.”⁵⁵⁷

“Direkt olarak Resûlullâh (s.a.v.)'a hitaben, davet ve tebliğ vazifesindeki ısrar ve azmini ifade manasında artık onların kabul edip etmemesinden sorumlu olmadığını, fazla hüzün ve kedere düşmeğe gerek olmadığını bildirmektedir. Kavminin bu Kur'ân'ı tasdik etmemeleri ihtimaline binaen Hz. Peygamber'in kendi nefsinin helak edecek kadar üzgün olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in yüce gönüllüğünü göstererek kavmini

⁵⁵³ Fetih, 48/ 16.

⁵⁵⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., II, 159.

⁵⁵⁵ Karaman, Hayreddin vd., a.g.e., I.403.

⁵⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/104.

⁵⁵⁷ Şuârâ, 26/3-4.

düzelteye, irşâda çalıştığını, büyük bir iyilikte bulunan bir peygamber olduğunu beyan etmektedir. Buna rağmen onlar, îmandan, tasdikten mahrum kalırlarsa elbette bütün sorumluluğun kendilerine ait olduğunu hatırlatmaktadır.”⁵⁵⁸ Akla kapı açmak gerekir, ancak insanın iradesini elinden alacak şekilde zorlayıcı bir davet söz konusu olmamalıdır. Çünkü Allah, insanın özgür iradesiyle îman etmesini istemektedir.

" بَاخِعُ نَفْسٍ " tâbiri, nefsi öldürmede kullanılmaktadır. İşte bu, Resûlullâh'ın, onların yalanlamalarına rağmen onların yardımına ne kadar çok koştuğunu ifade etmektedir. Zîra o, yalanlamanın sonunda onların başlarına gelecek şeyi hakkıyla bilmektedir. Bundan dolayı da hayatını onların uğruna fedadan çekinmemektedir. Çünkü onlar bir bakıma kendi ailesi, kabilesi ve milletidir. Rabbi ise ona acımakta, onu bu ölüme götüren ilgiden vazgeçirmekte, önem vermemesini hatırlatmaktadır.”⁵⁵⁹

Hiz. Peygamber'e doğrudan hitab eden tebliğ ve davetle ilgili ayetlerde, sıklıkla tekrarlanan hususlardan birisi, Resûlullâh (s.a.v.)'ın uyarıcı, hatırlatıcı özellikleridir. Bu özellikler bağlamında Hiz. Peygamber'e, kendisine tanınan sınırlar hatırlatılmaktadır. Böylece hiç kimseye ilâhi mesajların zorla benimsetilemeyeceği ve kabul ettirilemeyeceği hatırlatılmaktadır. " فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ " *"Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin."*⁵⁶⁰ âyetine dikkat edilecek olursa, Hiz. Peygambere hitaben yapılan bir görev tanımı vardır. Bu tanımın birinci maddesi, hak ve hakikatı hatırlatan, öğüt veren anlamındaki "müzekkîr" ifadesidir. Peygamberin görev sınırları hatırlatılırken, peygamberin kişisel bağlamdaki duygularına, düşüncelerine, isteklerine, şefkatine, konjoktürel hareket biçimine bir beşer olarak çeşitli özelliklerine bir sınır çizilmekte, tüm zorluklara rağmen, peygamberden istenen şeyin tebliğden başka bir şey olmadığına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca "mûsâytir" ifadesinin olumsuz olarak verilmesi dikkate değer bir husustur.

"Artık sen öğüt ver!" Yani hala bunlara bakmıyorlar, bunlara bakıp ta düşünmüyorlarsa sen onlara va'z ve öğütlerle hatırlat, bakmaları gereğini ve o bakışın sonuçlarını aktar, hatırlatma ile yetin de daha fazla zorlama, zorla düşündüreğim diye uğraşma.”⁵⁶¹ "Çünkü sen ancak bir hatırlatıcısın," ifadesiyle, "senin gönderiliş maksadın sadece hatırlatmaktır. Onları Allah'a ve peygamberliğine îmana sevkedecek, dilediğini zorlayacak bir güç ve otoriten yoktur. İman ederlerse hidâyet bulmuş olurlar, yüz

⁵⁵⁸ Bilmen, a.g.e., V, 2440.

⁵⁵⁹ Kutub, a.g.e., VI, 65.

⁵⁶⁰ Ğâşiye, 88/21-22.

⁵⁶¹ Yazır, a.g.e., IX, 448.

çevirirlerse, o zaman sapmış ve küfretmiş olurlar” mesajı verilmektedir.”⁵⁶² “Bir başka deyişle sen sadece hatırlatıcı olduğun için onların inanması sana vâcip değildir. Sana düşen, müjdeleme ve sakındırmadan başka bir şey değildir. Eğer îman ederlerse fitrata (yaratılıştaki asıl ve temiz vasma) ulaşmış olurlar. Eğer yüz çevirirlerse onlara gaflet hükmeder, şehvetleri galip gelir ve akıllarını hevâ ve cehâlet kaplar.”⁵⁶³

Peygamber Efendimizi uyarmaya yönelik bu âyeti, “Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletmezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.”⁵⁶⁴ âyeti ile buna benzer bir çok âyet⁵⁶⁵ desteklemektedir.

“نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعَبِيدٍ” “Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur’ân ile öğüt ver.”⁵⁶⁶ âyetinde geçen “Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz” ifadesiyle Allah Teâlâ bir taraftan onları tehdid ederken, diğer taraftan Resûlullâh (s.a.v)’ı teselli etmektedir. “Sen, onlara karşı bir zorba değilsin” buyrulurken Peygamberimizin, onların îman etmesi için zorbalık ve tahakkum yollarına başvuramayacağı hatırlatılmaktadır.

Diğer taraftan ise görev sınırlarının davet ve yönlendirme çerçevesinde olduğu ifade ediliyor.⁵⁶⁷ “Yani sen onları İmana zorlayacak ve onlar hakkında istediğini yapacak bir diktatör değilsin. “O hâlde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur’ân ile öğüt ver” ki onlar mü’minlerdir. Çünkü Kur’ân’dan başkaları değil sadece mü’minler faydalanabilir” demektedir.⁵⁶⁸

Her ne kadar Peygamberimizin ilâhî mesajları iletme görevinde, hedef kitle olan müşrik ve münkirler tebliğ vazifesinin önemli bir parçası olsa da, bu görevi ifa ederken, daveti kabul eden müminleri ihmal etmemesi istenmektedir. Bir manada kâfir ve müşrikler Hz. Peygamber’in ilâhî dine davetinden yüz çevirse de, Resûllah (s.a.v.)’ın mü’minleri dine davet etmekle teselli bulacağına dikkat çekmektedir. Bu durumda, mü’minlerin ruh ve kalp dünyalarına yönelmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

⁵⁶² Zuhaylî, a.g.e., XV, 486.

⁵⁶³ el-Merâğî, a.g.e., XXVIII, 410

⁵⁶⁴ Kasas, 28/56.

⁵⁶⁵ Bkz., Yûnus, 10/99; Ra’d, 13/40.

⁵⁶⁶ Kâf, 50/45.

⁵⁶⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., V, 608.

⁵⁶⁸ Zuhaylî, a.g.e., XIII, 532.

SONUÇ

İlâhî mesajların insanlara iletilmesi, insanlık tarihinin başlangıcından beri devam eden, çağların ve asırların değişmesiyle beraber güncelliğini ve önemini muhafaza eden, tüm semâvi dinlerde yer alan en önemli konulardan birisidir.

İnsanlığa bir nur, şifa ve hidâyet kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm, on dört asırdan beri mesajlarıyla, insanları karanlıktan aydınlığa, vahşetten ünsiyete, çirkef bir hayattan insanca onurlu bir hayata, kısacası dalaletten hidâyete ve sırat-ı müstakime ulaştırma hedefleriyle yoluna devam etmektedir. Elbette ki bu ilâhî hedeflerin gerçekleşmesi, yine Kur'ân'ın ana hatlarını çizdiği Rabbani metotlarla ve vasıflarını belirlediği kişilerle yürütülmüştür. İlahî bir kitabın mesajlarını muhatap kitlelere ulaştırma ameliyesi ile ilgili her ayrıntı da Allah'ın belirlediği sınırlar çerçevesinde olursa rızay-ı ilâhî elde edilmiş olur. Muhatap kitleler bu ilâhî mesajları kabul etsin veya etmesin, razı olsun veya olmasın, Allah'ın rızasına muvafık olarak yapılan bütün bu çalışmalar hedefine ulaşmış, ilâhî emrin gereği yerine getirilmiştir.

İlâhî mesajları insanlara ulaştırma ameliyesi en başta, gönderilmiş bütün peygamberler tarafından gerçekleştirilen en önemli vazifedir. İşte bu vazife, peygamberliğin en son halkası olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'le devam etmiş, daha sonra ise Kur'ân'daki ilâhî emirler gereği her asırda davetçilerin bu vazifeyi yüklenmesiyle günümüze kadar gelmiştir. Elbette bu mukaddes yolculuk ilâhî kanunların bir gereği olarak kıyamete kadar sürecektir. Zîra asırların geçmesi, zamanın değişmesi, dünya ahvalinin şekilden şekle girmesi, hiçbir zaman insanların bu dünyaya gönderilme amaçlarını değiştirmemektedir. İnsanların dünya üzerinde insanca yaşama arzusu hiçbir zaman sönmemiş, ilâhî kanunların gereği olarak, her zaman hidâyete olan ihtiyacı şiddetle devam etmiştir.

Yüce Allah (c.c.) Kur'ân- ı Kerim'de ilâhî mesajları muhatap kitlelere ulaştırma konusunda, emir siğasıyla Müslümanlara vazife yüklemiş, bu vazifenin Hz. Peygamberin önderliği ve örneğiğinde, bir topluluğun ya da ümmetin yerine getirmesini zorunlu kılmıştır. *“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”* (Âl-i İmran, 3/104) âyeti dikkatle takip edildiğinde, bu vazifenin aslında bütün Müslümanlara yüklendiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Zîra âyetin sonundaki *“işte kurtuluşa erenler onlardır”* ifadesinin,

kurtuluşun sadece İslâmiyette olması hasebiyle, tüm Müslümanları kapsadığını söylememiz gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in, her hususta olduğu gibi, ilâhi mesajları muhataplara ulaştırma konusunda da bize yol haritası sunduğunu görmekteyiz. *“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”* (Nahl, 16/125) âyetinin belirlediği “hikmet”, “güzel öğüt”, “en güzel şekilde mücadele” gibi ilâhî yöntemler önümüzde durmaktadır. Bu ilâhi yöntemler tebliğ ve davet görevini ifa edenlere hem rehberlik etmekte, hem de onlara güven aşlamak sûretiyle işlerini kolaylaştırmaktadır.

Hz. Nûh (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.), Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ile devam edegelen tebliğ ve davet eksenli dînî faaliyet ve çalışmalar, günümüzde de devam etmekte, hala güncelliğini muhafaza etmektedir. Zira eğitim ve öğretim insanlığın vazgeçilmez unsurudur. Allah'ın insanlığı eğitmesi muhakkak ki rehber olarak peygamberlerle ve mesajlarını ihtiva eden kitaplarla gerçekleşmiştir. Bu anlamda Kur'ân , insanı eğitip kemâle erdiren yegâne mukaddes kitaptır.

Ayrıca Lokmân Sûresinde işlenen Hz. Lokmân'ın evladına öğütleri de günümüz eğitim dünyasının çıkmazlarına bir soluk olmaya devam etmekte, yol gösterici ve aydınlatıcı olarak tazeliğini ve güncelliğini korumaktadır. Hz. Lokmân'ın evladına hitab ederken kullandığı dil ve üslup, şefkat ve merhametin derin izlerini taşımakta, günümüz eğitimcilerine yol gösterici olmaktadır.

Bir başka açıdan ise, bahsi geçen peygamberler ve sâlih insanların ilâhî mesajları iletirken takip ettiği stratejiler, zorlukları aşmada ve problem çözümede icra ettikleri davranışlar oldukça önem arz etmektedir. Çünkü öncü ve önder olan peygamberlerin tebliğ ve davet sürecinde muhataplarıyla olan münasebetleri, tavırları, mücadeleleri her bakımdan tahlil edilmesi gereken hususlardır. Zira peygamberlerin davet ve tebliğ yolunu anlayabildiğimiz ölçüde, ilâhî mesajları iletmede karşı karşıya kalacağımız muhtemel engelleri aşmamız mümkün olacaktır.

Tüm peygamberlerin ortak mesajı, değişmez prensibi olan “bana düşen sadece tebliğdir” düsturu, günümüz davetçilerinin de vazgeçilmez prensibi olmalı, sonuca değil sürece dayalı bir tutum arz etmeli, hiçbir şahsi gaye ve saikle hareket etmeden doğrudan doğruya Allah'ın rızasına yoğunlaşmalıdır. Şüphesiz ki en büyük başarı, Allah'ın rızasını kazanmaktır.

Kur'an'ın rehberliğinde, günümüzün tebliğ ve davet faaliyetlerinde göz önünde tutulması gereken önemli hususlar vardır. Bunlar, ilâhî mesajları iletmekle yükümlü davetçileri, davet edilenleri ve davetin konusunu ilgilendiren hususlardır. Bu çalışmada işlenen tüm âyetlerin tefsirleri, ilgili eser ve makaleler göz önünde tutulduğunda ortaya çıkan sonuç şudur: Davetçilerin, davet edilenlerin, davet ortamının ve davet konusunun taşınması gereken bazı hayatî özellikleri vardır. Bu hususlar göz önünde tutulduğu takdirde, Yüce Allah'ın rızasına uygun davet ve tebliğ faaliyeti yapılabilmektedir.

İlâhî mesajları muhâtablara iletmek gibi ağır bir sorumluluğu taşıyan davetçilerin, evvela sağlam bir îmâna sahip, Kur'an ve nebevî uygulama olan sünnet hakkında yeterli bilgiyle donanmış, sâlih amelleri en başta kendi hayatında uygulayan birisi olarak sahaya çıkması gerekmektedir. Ayrıca davetçi, insanlarla iletişime açık, yumuşak sözlü, toplumsal dengeleri iyi gözeten, sabırlı ve kararlı bir duruşa sahip olmalıdır. Davetçi, bu vazifenin Allah'ın bir ihsânı olduğunun bilincinde olmalı, bu uğurda yoğun bir çalışma temposuna ve fedakârlığa hazır olmalıdır. Davetçi bu vazifenin her aşamasında başa gelebilecek tehlike ve musîbetleri hesaba katarak hareket etmeli, cesâret ve ferâsetini her aşamada göstermeye hazır olmalıdır. Davetçi ihlâs ve samîmiyeti, vakâr ve ciddiyeti kendisine prensip haline getirmeli, laubalilik ve ciddiyetsizlik hatalarına düşmemeye özen göstermelidir. Davet eden kişi tevâzû sahibi olmalı, asla ümitsizliğe düşmeden, daima Allah'ın kendisine yakın olduğunun şuûruyla vazifesini en güzel bir şekilde yapmalı, mükâfâtını sadece Allah'tan beklemelidir.

İlâhî mesajların kendilerine iletiildiği muhâtab kitleler olarak, davet edilenler ile ilgili göz önünde tutulması gereken önemli hususlar vardır. Muhâtabın psikolojik açıdan mesajı almaya hazır olup olmadığı iyi tetkik edilmelidir. Bu durum davet konusu ilâhî mesajların ve dînî hakikatların, insanların nazarında değersiz ve anlamsız bir konuma düşmemesi açısından önemlidir. Muhâtabın sahip olduğu inancı, kutsal kabulleri, kültürü, sosyal ve ekonomik hayattaki durumu ve ilgi alanlarının bilinmesi, yapılacak bir davet faaliyetinin başarıya ulaşması açısından oldukça önem taşımaktadır. İlâhî mesajın içeriğinde mevcut dînî mesajlar muhâtaba iletilirken, önce kişinin îmânını sağlamlaştıran esaslardan başlanmalı, daha sonra Kur'an'dan bu esasların delilleriyle ilgili örnekler verilerek isbat edilmelidir. Belli bir program dahilinde, aşama aşama giderek, sıralamayı gözeterek, muhâtabın akıl ve kalbine hitâb edilmelidir.

Kur'an'a göre ilâhî mesajların iletilme süreci, büyük bir hassasiyetle üzerinde durulması gereken konulardan birisidir. Davet ve tebliğ sürecinin etkin ve başarılı olması,

yine Kur'ân'ın belirlediği yöntem ve çizdiği yol haritasıyla mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilen ilâhî mesajları iletme yöntemleri vardır; Allah'ın yoluna hikmetle davet etme, güzel öğütle davet etme, en güzel bir şekilde mücâdele (tartışma) ile davet etme gibi yöntemler bunların başta gelenleridir. İlâhî mesajları iletme süreci, zaman ve mekân açısından mevcut şartlara göre mecrâsını bulmaktadır. Burada önemli olan, davet ve tebliğ faaliyetiyle ilgili sürecin iyi takip edilmesidir. Yeri ve zamanı geldiğinde Kur'ân'daki peygamber kıssalarının anlatılması, mesajın hedefine ulaşması açısından etkin olabilmektedir. Bâzen ilmî bir tartışma dinin esaslarını isbat etme açısından elverişli bir zemin olabilmektedir. Bazen sosyal ve ekonomik hayatı veya aileyi ilgilendiren sorunlar, ilâhî mesajların konu ile ilgili çözüm önerilerinin ortaya konulmasıyla tartışma zemininde çözüme kavuşturulabilmektedir. Böylelikle muhâtabın ilâhî mesajın önemini idrak etmesi sağlanabilmektedir.

Yüce Allah'ın emr-i bi'l-marûf nehy-i ani'l-münker olarak ifade ettiği ilâhî mesajların iletilmesi ile ilgili faaliyetler, yine Allah (c.c.)'ın Kur'ân'da belirlediği usûl ve esaslar çerçevesinde etkin ve verimli sonuçlara götürmektedir. Bu süreçte, şefkat ve merhametle davet, yumuşak sözle hitâb, müjdeleme ve sakındırma dengesini gözetmek oldukça etkilidir. Belîğ (fasîh) bir dil kullanmak, baskı ve zorlamaya başvurmadan ilgilenmek, kolaylaştırıcı ve sabırlı tavır takınmak, gerekli durumlarda mesajı tekrarlamak, mesajı iletme sürecinin etkin ve başarılı olmasında önemli etkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abduh**, Dâvud vd., *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Esâsî*, ed-Durûs, Kahire, Tsz.
- Abdulbâki**, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, h. 1364.
- Amuş**, Bessâm, *Fıkhu'd-Da've*, Dâru'n-Nefâis, Amman, 2005.
- Ateş**, Abdurrahman, *Kur'ân'a Göre Dinde zorlama ve Şiddet Sorunu*, Beyan Yay., İstanbul, 2002.
- Ateş**, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul, 1989.
- Aydın**, Hayati, *Kur'ân'da Psikolojik İkna*, Timaş Yay., İstanbul, 2002.
- Bayraklı**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2003.
- el-Beyzâvî**, Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1998.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul, 1980.
- Bolay**, S. Hayri, *Kur'ân Davet Ediyor*, TDV Yay., Ankara, 1986.
- Buhari**, *Sahîh*, el-Mektebetu'l-İslâmî, İstanbul, 1979.
- el-Bikâî**, İbrâhîm ibn Ömer, *Nazmud'-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- el-Burûsevî**, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-Bûtî**, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1991.
- el-Bûtî**, Muhammed Said Ramazan, *Kübrâ el-Yakîniyyât el-Kevniyye*, Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1997.
- Büstânî**, Butrus, *Muhîtu'l-Muhît*, Mektebetu Lübnan Naşirûn, Beyrut, 1998.
- Canan**, İbrâhîm, *İslâm'a Çağrı*, Nesil Yay., İstanbul, 2009.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara, 2012.
- el-Cevherî**, İsmâîl İbn Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1999.
- el-Cevzî**, İbn Kayyim, *Bedâiu't-Tefsîr*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1993.
- el-Ceylânî**, Muhyiddin Ebî Muhammed Abdulkadir, *Tefsîru'l-Ceylânî*, Merkezu'l-Ceylânî li'l-Buhûsi'l-İlmiyye, İstanbul, 2009.
- Cürcânî**, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, Mektebet-u Lübnan, Beyrut, 1975.

- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hadislerle gerçekler*, İfav Yay., İstanbul, 2008.
- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Rağbet Yay., İstanbul, 2006.
- Çelik**, Celal, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlâkı*, Çıra Yay., İstanbul, 2009.
- Çelik**, Ömer, *Hakkın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*, Erkam Yay., İstanbul, 2013.
- Dayf**, Şevki, *Mu'cemu'l-Vesît*, Mektebet'u Şurûki'd-Duveliyye, Kahire, 2004,
- Demircan**, Adnan, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, Beyan Yay., İstanbul, 2015.
- Demircan**, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, Beyan Yay., İstanbul, 2016.
- Demircan**, Adnan, *Siyer*, Beyan Yay., İstanbul, 2016.
- Demirci**, Muhsin, *Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik*, Ensar Neş., İstanbul, 2008.
- Demirci**, Muhsin, *Lokmân Sûresi ve Ahlâkî Öğütler*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001.
- Derveze**, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2000.
- Duman**, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yay., Ankara, 2006.
- Durmuş**, Zülfikar, *Kur'ân'a Göre Kur'ân*, Rağbet Yay., İstanbul, 2012.
- Durre**, Muhammed Ali Tâhâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm, ve İ'râbuhu ve Beyânuhu*, Dâru'l-Hikme, Dimeşk, 2002.
- Ebu's-Suûd**, Muhammed ibn Muhammed, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Dâru İhyâ-i Turâsi'l Arabî, Beyrut, 1994.
- Emiroğlu**, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Yasin Yay., İstanbul, 2013.
- el- Endelûsî**, Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, Dâru İhya-i Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002.
- el-Endelûsî**, Ebu Muhammed İbn Atiyye, *Muharreru'l-Vecîz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- el- Ezdî**, Muhammed İbn el-Hasen İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- el-Ezherî**, Ebu Mansur Muhammed İbn Ahmed, *Tehzibu'l-Luğa*, Yy. 1983.
- Fadlullah**, Muhammed Hüseyin, *Tefsîr min Vahyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Melâk, Beyrut, 2007.
- Fadlullah**, S. Hüseyin, *Kur'ân'da Davet Metodu*, Çev. : Sıbgatullah Kaya, Seçkin Yay., s. 56, İstanbul, 1994.
- Fâiz**, Ahmed, *Fî Zilâli'l- Kur'ân'da Davet Yolu*, Trc., Vahdettin İnce v.d., Şehadet Yay., Konya, 2012.
- el-Ferra**, Yahyâ İbn Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru's-Surûr, Beyrut, 1990.

- el-Fîrûzâbâdî**, Muhammed İbn Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, el-Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- Gürel**, Ramazan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrâhîm (a.s.)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2013.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev., Yrd. Doç. Dr., Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2004.
- Havva**, Saîd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Harun Ünal, Şamil Yay., İstanbul, 1989.
- el-Hâzin**, Alaeddîn Ali ibn Muhammed ibn İbrâhîm, *Tefsîru'l-Hâzin*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Âşûr**, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn, Tunus, 1990.
- İbn Fâris**, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991.
- İbn Fâris**, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mucmelu'l-Luğa*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- İbn Kesîr**, İsmâîl İbn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1988
- İbn Kesîr**, İsmâîl İbn Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1999.
- İbn Manzûr**, Muhammed İbn Mukerrem, *Lisânu'l Arab*, Müessesetu'l- E'lemî, Beyrut, 2005.
- İbn Süleymân**, Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil İbn Süleymân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-İsfehânî**, Hüseyin İbn-i Muhammed er-Râğîb, *el-Müfredât fi Garîbi'l Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1961.
- el-Kanûcî**, Sıddîk Hasan Hân, *Fethu'l-Beyân fi Makâsıdı'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Kara**, Mustafa, *Güncel Değeri Açısından Kur'an Kıssaları*, Selâmet Yay., Samsun, 2011.
- Karaçam**, İsmail, *En büyük Mucize Kur'an-ı Kerîm'in İlmî ve Edebî Sırları*, İmaj Yay., İstanbul, 2005.
- Karaman**, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman**, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, DİB Yay., Ankara, 2010.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerîm ve İletişim*, Nursan Yay., İstanbul, 2000.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, *Kur'an Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay., Malatya, 2010.
- el-Kasımî**, Muhammed Cemaluddîn, *Tefsîru'l-Kasımî*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2003.
- el-Kâşânî**, el-Feyz, *Tefsîru's-Sâfi*, Mektebetu's-Sadr, Tahran, h. 1416.

- Keskin**, Hasan, *Sûre İç Bütünlüğü Açısından Nûh Sûresinin İncelenmesi*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2009.
- (**Komisyon**), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006.
- (**Komisyon**), *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Şâmil Yay., İstanbul, 1994.
- (**Komisyon**), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992.
- (**Komisyon**), *Kur'ân'dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2010.
- el-Kurtûbî**, Muhammed ibn Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Kutub**, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru İhyâ-i Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1967.
- Kutub**, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî, Tasvir*, Çev., Süleyman Ateş, Hilâl Yay., Ankara, 1969
- Mahfûz**, Ali, *Hidâyetu'l-Mürşidîn*, Dâru'l-İtisam, Kahire, 1979.
- el-Mâturîdî**, Ebû Mansûr, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mîzân, İstanbul, 2006.
- Mâverdî**, Ali ibn Muhammed, *en-Nüketu ve'l-Uyûn- Tefsîru'l-Mâverdî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Mehmed Vehbi**, Konyalı, *Büyük Kur'ân Tefsîri Hülâsâtu'l-Beyân*, Üçdal Yay., İstanbul, 1966.
- el-Merâğî**, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- Meşhur**, Mustafa, *Davet Yolu*, Çev. Mehmet Çelen, Ravza Yay., İstanbul, 2008.
- Meşhur**, Mustafa, *Mecelletu'd-Da've*, sayı: 402.
- Mevdûdî**, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Trc., Muhammed H. Kayanî v.d., İnsan Yay., İstanbul, 1991.
- Muslim**, *Sahih*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1972.
- en-Nâsırî**, Muhammed el-Mekkî, *Et-Tefsîr fi ehadisi't-Tefsîr*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1985.
- Nurbaki**, Haluk, *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*, TDV Yay., Ankara, 2010.
- Nursi**, Said, *Lem'alar*, Sözler Yay., İstanbul, 1990.
- Nursi**, Said, *Mektubat*, TDV Yay., Ankara, 2016.
- Nursi**, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Sözler Yay., İstanbul, 1976.
- Önkal**, Ahmet, *Hz. İbrâhîm'in Tebliğ Metodu, I. Hz. İbrâhîm Sempozyumu*, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 1997.
- Önkal**, Ahmet, *Kaynakları Açısından Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu*, Milletlerarası İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2011.
- Önkal**, Ahmet, *Resûlullâh'ın İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2012.

- Pekcan**, Uğur, *İslâma Davette 55 Esas*, Meva Kitap Yay., Konya, 2011.
- er-Râzî**, Fahreddin, *Tefsîru 'Kebîr*, Dâr-u İhyâ-i Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 2001.
- Rızâ**, Ahmet, *Mu'cemu Metni 'l-Lüğâ*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1960.
- Rızâ**, Muhammed Reşîd, *Tefsîru 'l-Menâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- es-Sabûnî**, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetu Menâhili'l-İrfân, Beyrut, 1981.
- es-Sa'lebî**, Ahmed ibn Muhammed ibn İbrâhîm, *el-Keşfu ve'l- Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Saka**, Şevki, *Kur'ân-ı Kerîm'in Davet Metodu*, Ankara, Tsz.
- es-Seâlibî**, Ebû Zeyd, *Tefsîru's-Seâlibî*, Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- es-Sem'ânî**, Ebû'l-Muzaffer, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.
- es-Semerkandî**, Ebu'l-Leys, *Tefsîru's-Semerkandî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Sezen**, Yümni, *Kur'ân Işığında İnsan, Akıl ve Toplum*, İz Yay., İstanbul, 2014.
- Sırma**, İhsan Süreyya, *Müslümanların tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2014.
- es-Suyûfî**, Celâleddîn, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kurân*, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, 1951
- Şanver**, Mehmet, *Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul, 2004.
- eş-Şenkîfî**, Muhammed el-Emin, *Edvâu'l-Beyân fî İzahî'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2005.
- eş-Şevkânî**, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, 1998.
- Şimşek**, Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul, 2012.
- Şimşek**, Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yay., Konya.
- et-Tabatabâî**, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, el-Muessesetu'l-E'lemî, Beyrut, 1997.
- et-Taberî**, Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vil'i Âyi'l-Kur'ân*, Hicr, Kahire, 2001.
- et-Tabresî**, ebu Aliyyi'l-Fadl ibni'l-Hasan ibn Fadl, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- et-Taftâzânî**, Sadeddîn, *Şerhu'l-Makâsîd*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998.
- et-Tahânevî**, Muhammed, *Keşşâfu İstilahati'l Fünun*, Mektebet-u Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1996.

- Tantavî**, Muhammed Seyyid, *Tefsîru'l-Vesît Li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru Nehdeti Mısır, Kahire, 1997.
- Tavîl**, es-Seyyid Rızık, *Ed- Davetu fi'l-İslâm Akîdeten ve Menhecen*, İdâretu's-Sahâfeti ven'Neşr, Mekke, 1984.
- et-Tirmizî**, Muhammed İbn İsâ, *Sünenu't-Tirmizî*, Metâbiu'l-Fecri'l-Hadîse, Humus, 1967.
- Toprak**, A. Muhsin, *Davet ve Davetçinin İlkeleri*, Buruc Yay., İstanbul, Tsz.
- Toptaş**, Mahmut, *Şifa Tefsiri*, Cantaş Yay., İstanbul, 1993.
- Uludağ**, Süleyman, *İslâm'da İrşâd*, Marifet Yay., İstanbul, 1981.
- Yazır**, Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Huzur Yay., İstanbul, 2008.
- Yıldırım**, Arif, *İnsanları Gerçeğe Davetin Yolları ve Kelami Tartışma Metodu*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı 31, Erzurum, 2007.
- Yıldırım**, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 2000.
- ez-Zemahşerî**, Ebu'l Kasım Mahmud ibn Ömer, *Esâsu'l Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998
- ez-Zemahşerî**, ebu'l-Kasım Muhammed ibn Ömer, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad, 1998.
- Zeydan**, Abdulkerim, *Usûlu'd- Da've*, yy., Bağdad, 1976.
- Zuhaylî**, Vehbe, *Tefsîru'l-Münîr*, Trc., Hamdi Arslan v.d., Risale Yay., İstanbul, 2005.